

siehe Rezepten 1894

EX LIBRIS

FREIHEIT IN BINDUNG

LÖSETE DORN ZWANIG

Dr. Helmut Bester

Dv 2814

UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK
- MEDIZIN. ABT. -
DUSSELDORF
V 3278

OFREINSEIC IN BINDUNG
EX LIBRIS
ROSECK DOOR ZUMWALD
OR Helmut Oester

1078 d
III 1

MIDDELNEDERLANDSCHE
GENEESKUNDIGE
RECEPTEN & TRACTATEN
ZEGENINGEN
EN TOOVERFORMULES

UITGEGEVEN DOOR

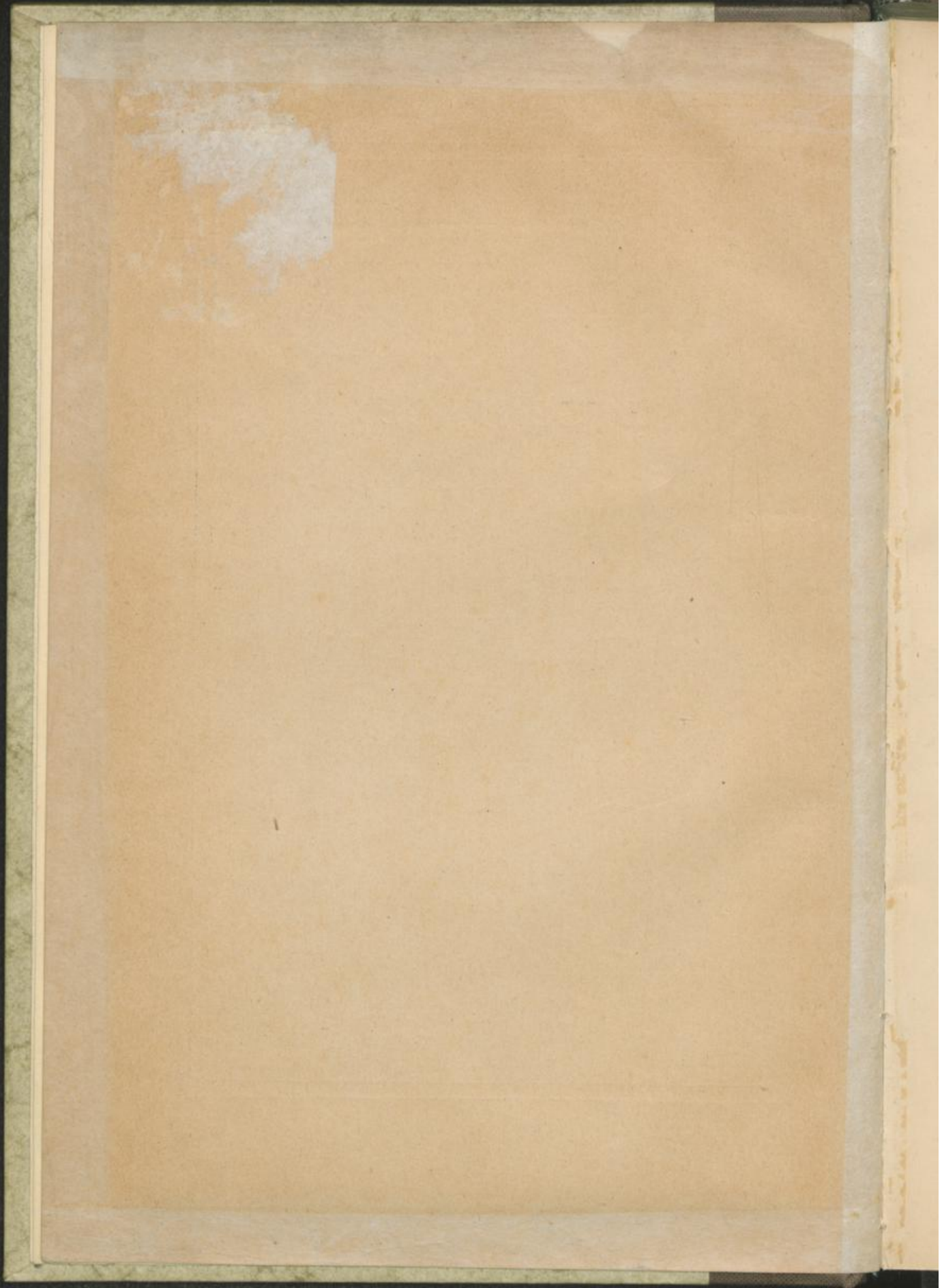
Dr. W. L. DE VREESE

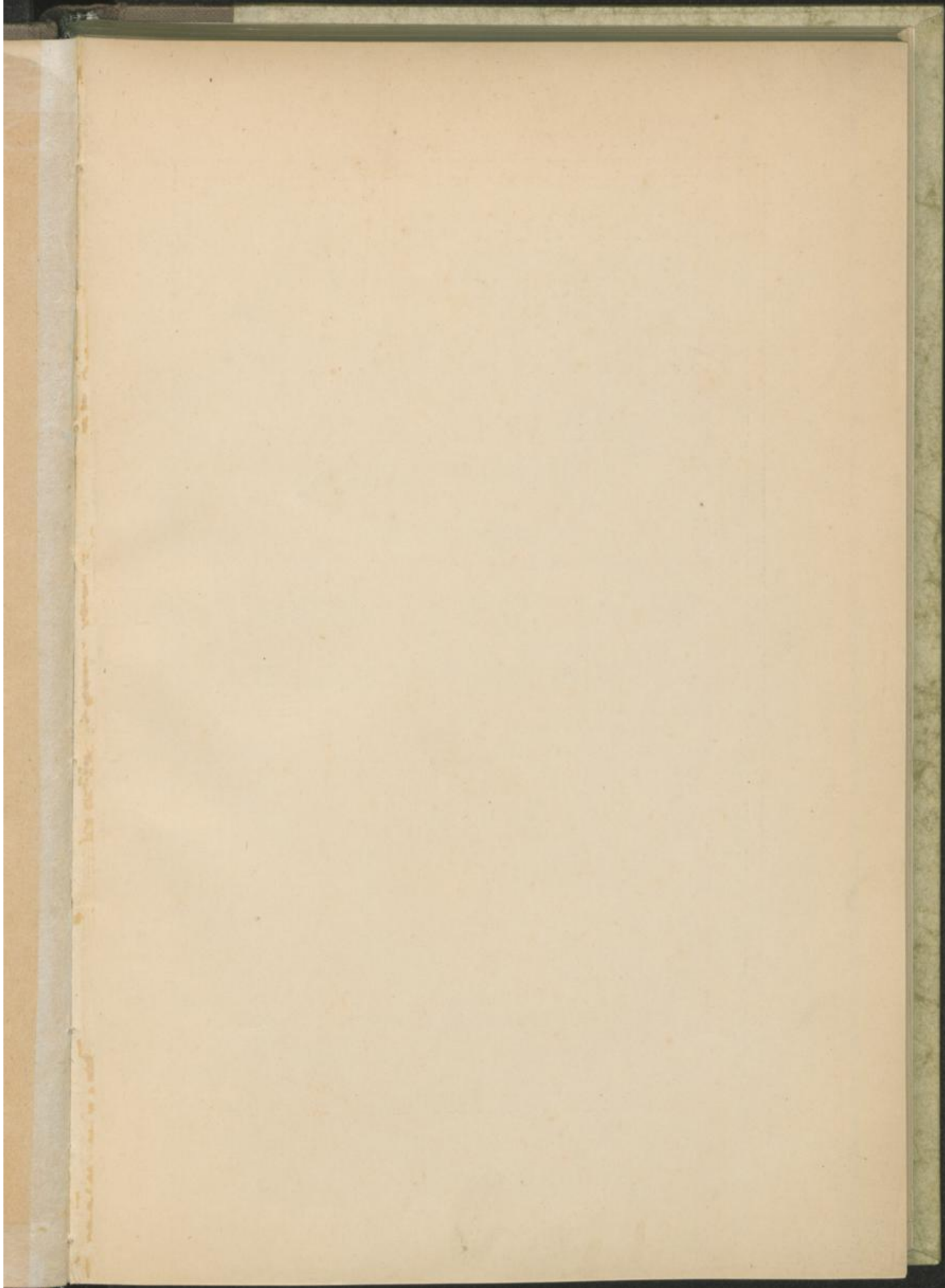
EERSTE AFLEVERING

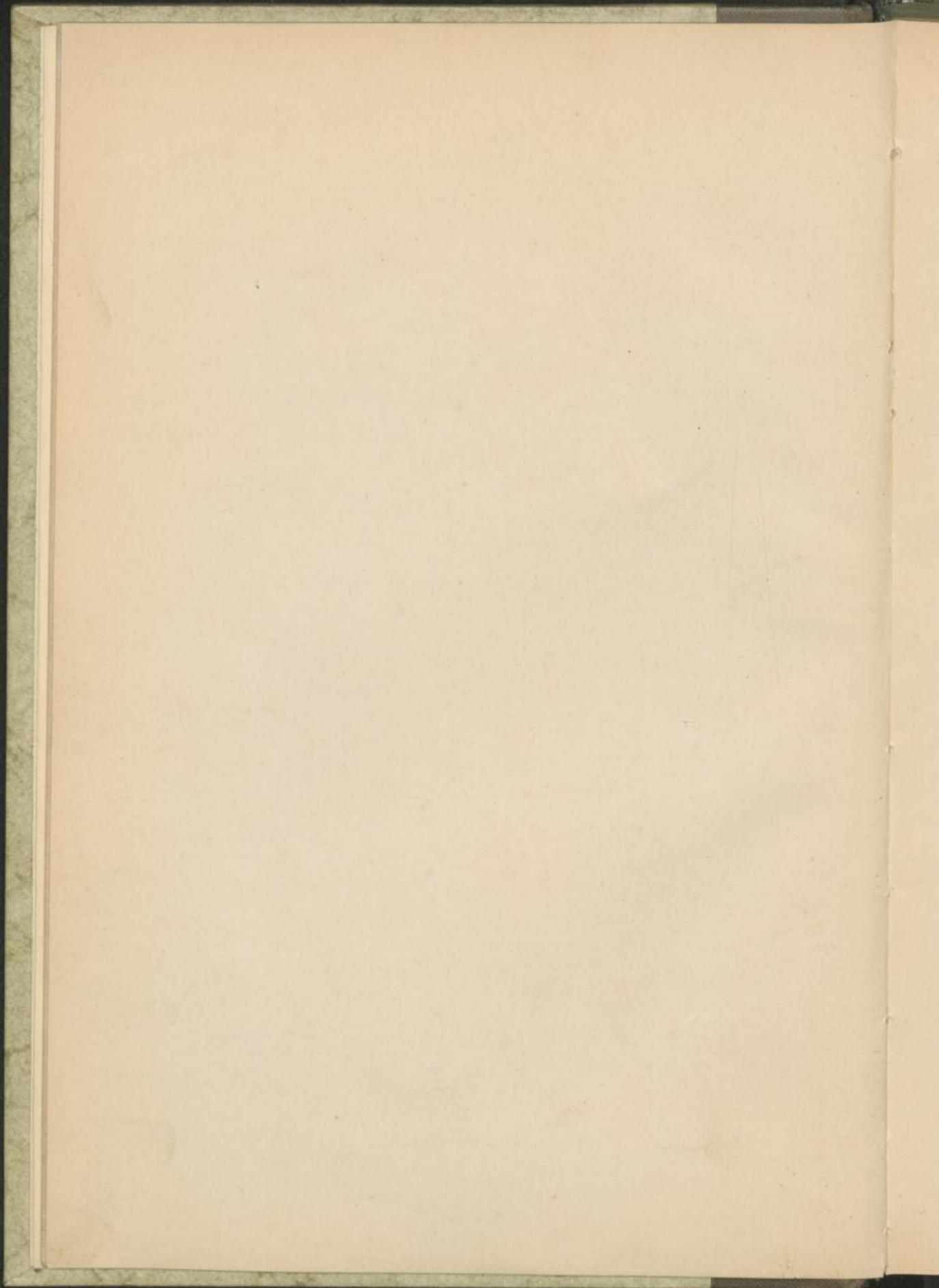

GENT
A. SIFFER
Drukker der Koninklijke Vlaamische Academie

1894

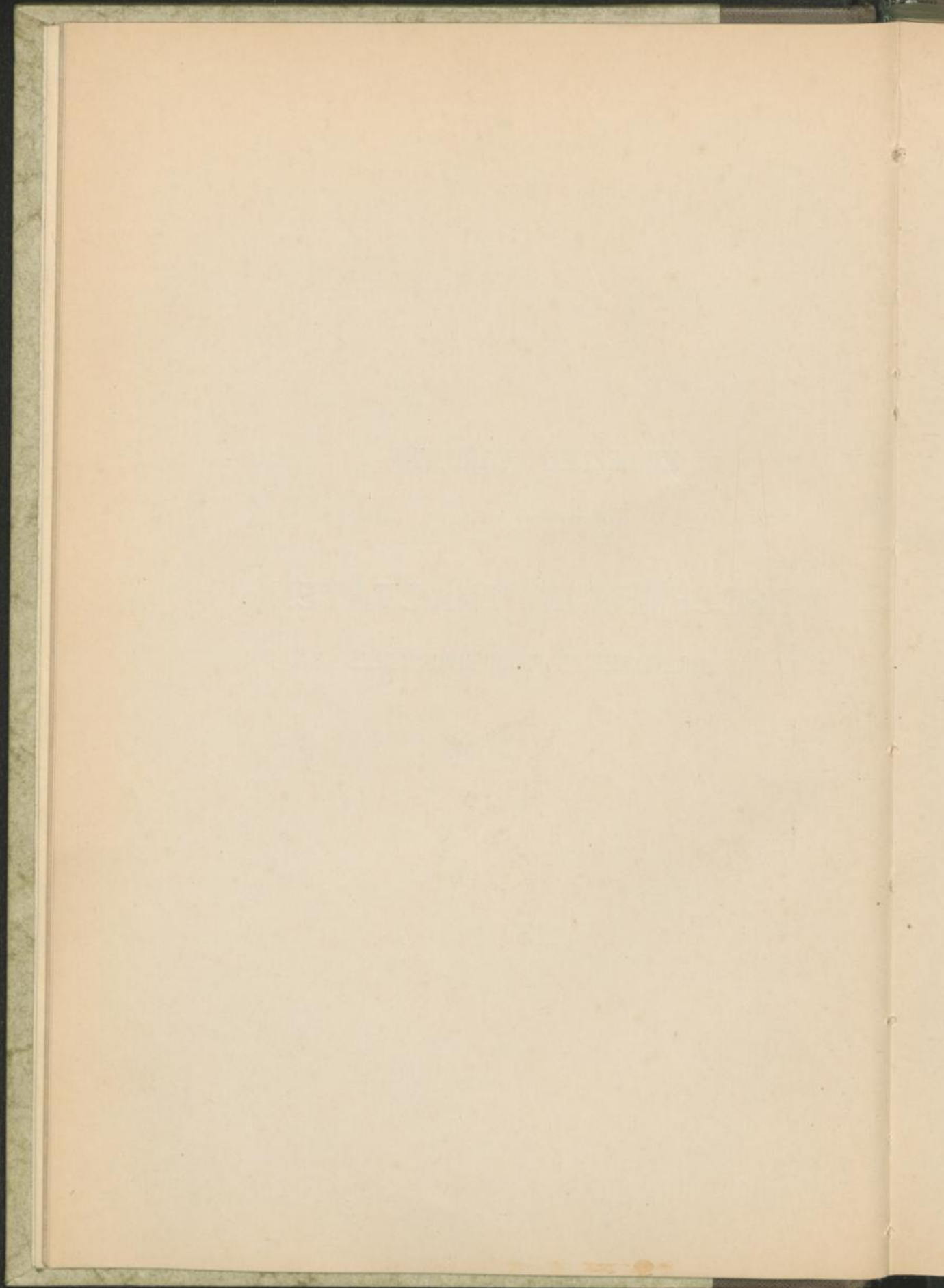

715 2 21

MIDDELNEDERLANDSCHE
GENEESKUNDIGE
RECEPTEN EN TRACTATEN
ZEGENINGEN EN TOOVERFORMULES

MIDDELNEDERLANDSCHE
GENEESKUNDIGE
RECEPTEN & TRACTATEN
ZEGENINGEN
EN TOOVERFORMULES

UITGEGEVEN DOOR

Dr. W. L. DE VREESE

EERSTE AFLEVERING

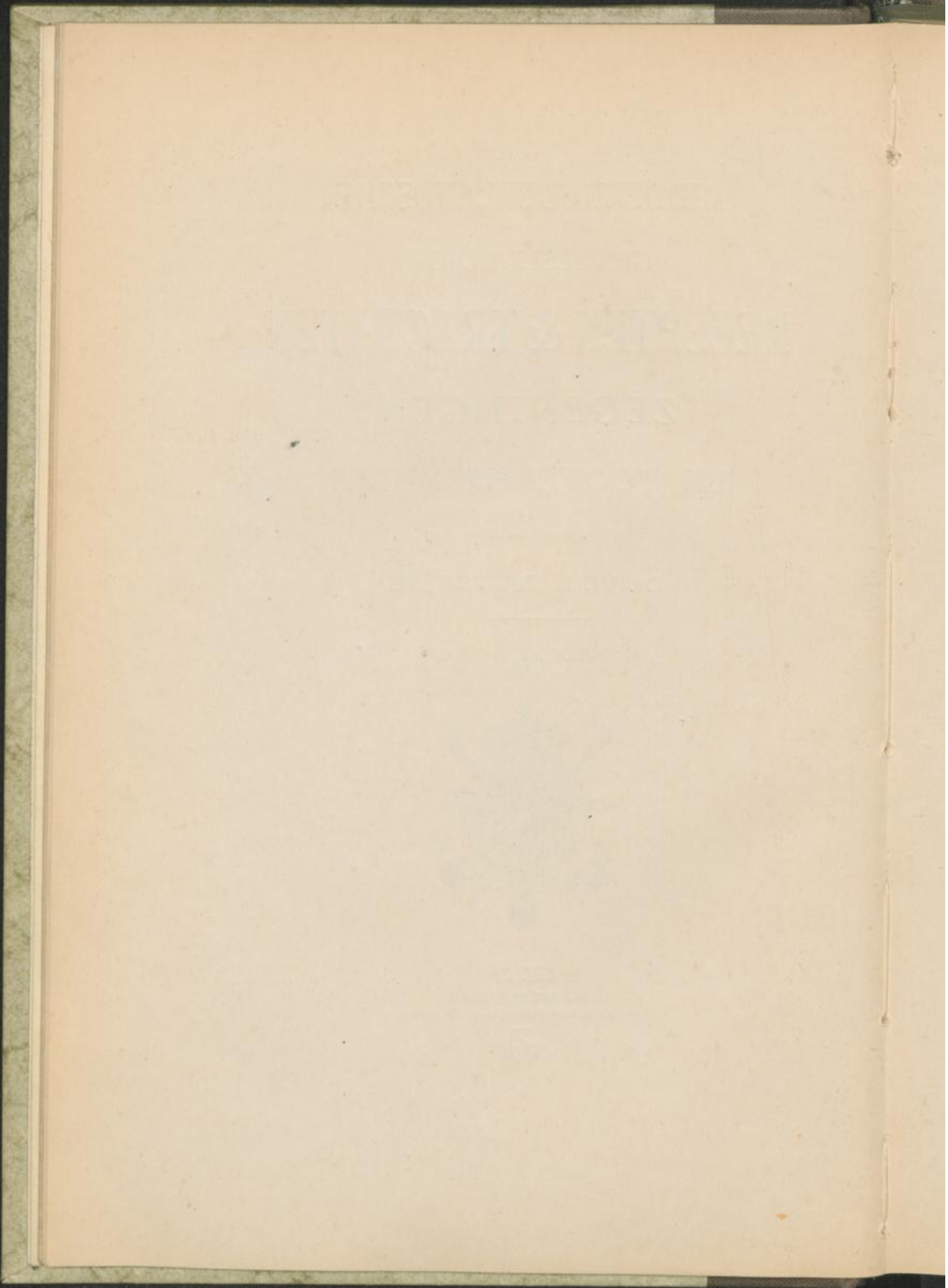

GENT

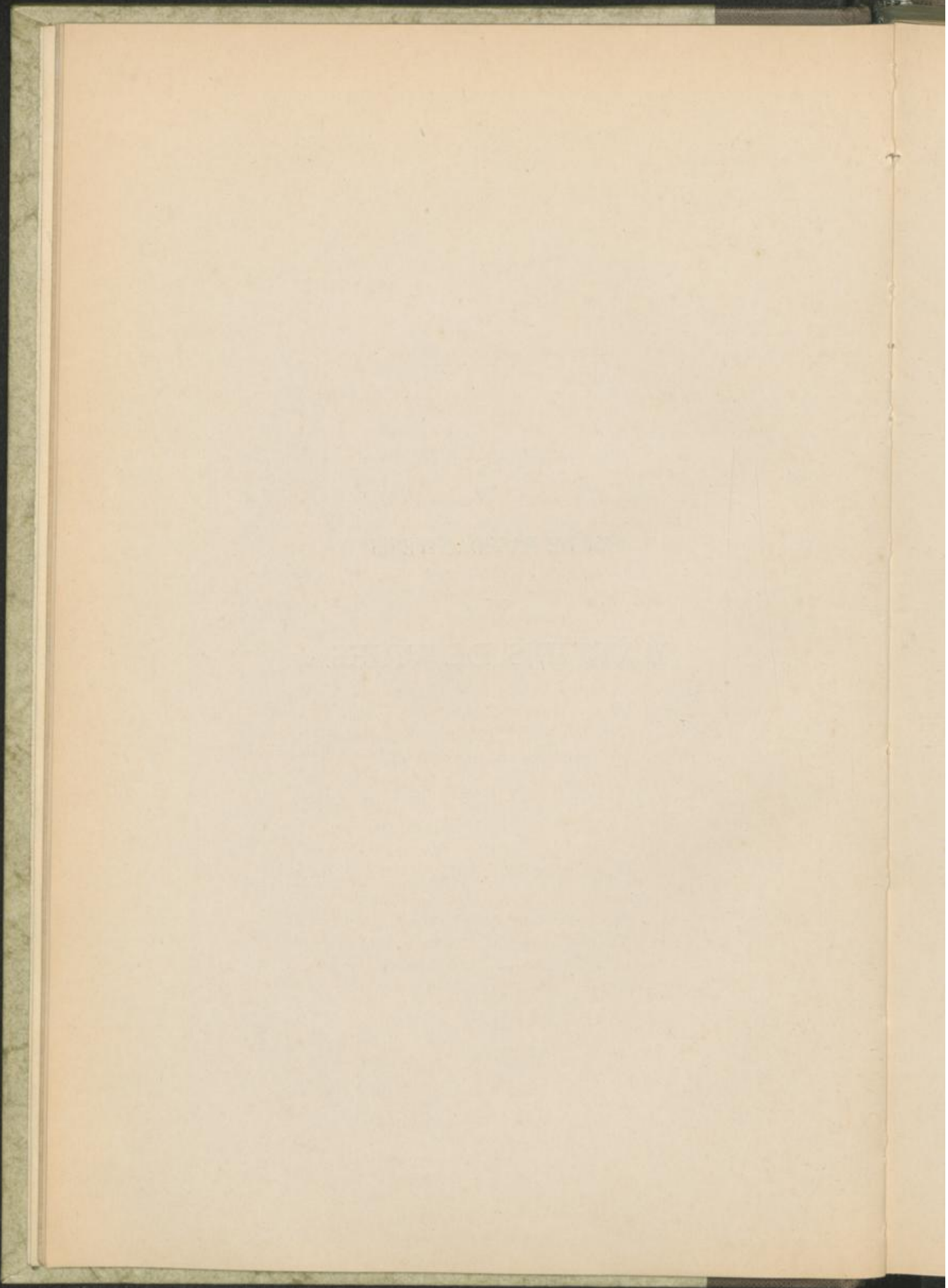
A. SIFFER

Drukker der Koninklijke Vlaamsche Academie

1894

AAN DE NAGEDACHTENIS
VAN
MATTHIJS DE VRIES.

VOORBERICHT.

Niets is immers zoo onzeker en wisselvallig als 's menschen leven, weshalve ik meen niet te mogen wachten tot wanneer de laatste aflevering van dit werk zal verschenen zijn, om openlijk mijn waren en warmen dank te betuigen aan verschillende personen, zonder wier hulp dit boek misschien nooit het licht zou gezien hebben.

In de eerste plaats aan de Koninklijke Vlaamsche Academie te Gent : door mijn arbeid onder hare bescherming te nemen, heeft ze mij van alle materieele zorg ontlast; anderen mogen getuigen, welke verdienste de Academie zich verworven heeft, door de thans aan het licht gebrachte teksten voor de wetenschap toegankelijk te maken, afgezien van al datgene wat ik er als uitgever aan doe.

In de tweede plaats heb ik groote verplichtingen aan den heer Ferd. vander Haeghen, die mij het Gentsche handschrift, dat rec. 1-417 bevat, met de meeste welwillendheid toevertrouwde; aan het bestuur der *Bibliothèque Nationale* te Parijs, dat den codex, waarin rec. 418-590 te vinden zijn, op de boekerij alhier te mijner beschikking stelde, en aan Dr. W. N. du Rieu, door wiens bemiddeling zulks geschiedde; aan den heer J. W. van Leeuwen, uitgever te Leiden,

wien het handschrift toebehoort, waaruit de drie laatste recepten dezer aflevering genomen zijn; eindelijk aan Dr. S. G. de Vries, die mij meer dan eens, waar de handschriften moeilijk te ontcijferen waren, zijne hulp niet onthouden heeft.

Nog een naam moet ik noemen. Zoo ik menige moeilijkheid te boven gekomen ben, dan heb ik het te danken aan Prof. Verdam, die mij niet alleen te hulp gekomen is met zijne veelzijdige kennis van het Middelnederlandsch, maar ook zijn woordenboek-apparaat met onuitputtelijke bereidwilligheid, vaak met opoffering van veel tijd, menigmaal te mijnen behoefte doorzocht. Nogmaals breng ik hem daarvoor de verzekering mijner innige erkentelijkheid.

Daar het te mijnen gerieve is, dat het Bestuur der Koninklijke Vlaamsche Academie er in toegestemd heeft dit werk in afleveringen te laten verschijnen, is het mijn plicht den gebruiker van het boek omtrent enkele punten niet in het onzekere te laten, zooals in dergelijke gevallen maar al te vaak geschiedt.

Uit bovenstaande regelen kan men zien waar deze recepten vandaan komen. Oorspronkelijk was het mijn plan, alleen den inhoud van het Gentsche handschrift uit te geven, en zoo komt het dat deze codex, bij het aanwijzen der pagineering, niet nader met eene letter aangeduid is.

De aantekeningen aan den voet der bladzijden hebben geen ander doel, dan zoo nauwkeurig mogelijk den toestand van het handschrift bekend te maken. Veranderingen in de lezing der handschriften aangebracht zullen in de aantekeningen *achter* den tekst, waar bij gelegenheid ook over den inhoud der recepten zal worden gehandeld, zooveel als noodig gerechtvaardigd worden. Waar de lezer dus op eene duistere

plaats stuit, kan hij zeker wezen daarover later iets te zullen vinden, al zal het niet altijd de oplossing der moeilijkheid zijn : ik ben niet ook geneesheer noch plantenkundige, noch apotheker. De uitgave dezer recepten, en dan nog wel naar vrij gebrekkige handschriften, levert dus allerlei moeilijkheden op — welke een rechtvaardig beoordeelaar, naar ik hoop, niet uit het oog zal verliezen —, en toch ben ik overtuigd dat een philoloog voor dit werk beter berekend is, dan een geneesheer, een plantenkundige of een apotheker. Broeckx was ook geneesheer, maar zijne uitgaven van Johan Yperman zijn er niet te beter om geweest. Al zal het iedereen zeer zeker verheugen, indien ook de geschiedenis der geneeskunde, en vooral de folklore, met de uitgave dezer recepten en van wat later nog volgen zal, mocht gebaat worden, wat zij voor onze Middelnederlandsche taalkunde bruikbaar opleveren, is zeker wel in de allereerste plaats van belang, en het zal later blijken dat dit bruikbare lang niet weinig is.

Leiden, 8 Juni 1894.

WILLEM DE VREESE.

ZINSTORENDE DRUKFOUTEN

Rec. 8, regel 2, is de *r* van *groet* weggevallen.

» 48, regel 4, staat *diautert*. Lees *diauteit*.

» 63, regel 2, staat *en siedet*. Lees *ende siedet*.

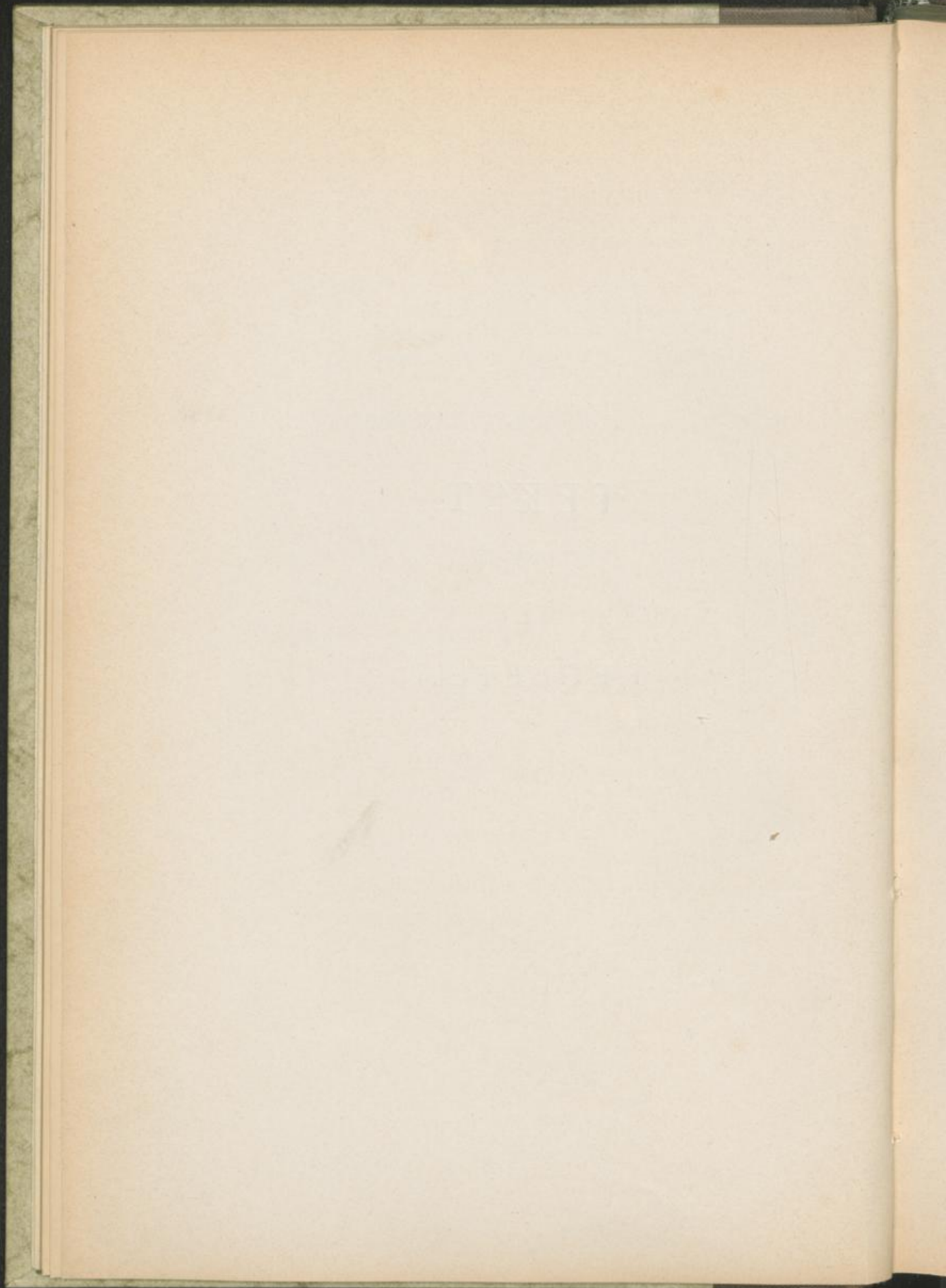
» 104, regel 2, staat *sop botten*. Lees *sopbotten*.

Blz. 62, noot 1, staat *d'af*. Lees *d'af*.

TEKST.

I.

RECEPTEN.

ALMENAC GHEDUERENDE XXVIJ JAEREN

blz. 1.

BEGHINNENDE

an° xxxv ende hendende an° lxij.

An° xxxv	dach	huere	minute
laumaent.	xxvij	o	xxxv
sporkele	xxvij	xvij	l
marte	xxix	xj	j
April	xxvij	o	xxv
Mey	xxvij	xj	iiij
wedemaent	xxv	xix	lij
hoymaent	xxv	ij	xxxvj
Oest	xxij	xj	xv
September	xxj	xix	lix (1)
October	xxj	v	xlvj
november	xix	xvij	lvj
december	xix	vij	xxvij
	november		April

An° xxxvj	dach	huere	minute
laumaent.	xvij	j	iiij
sporkele	xvij	xvij	lv
maerte	xvij	xij	xxx
April	xvj	iiij	l
mey	xv	xix	xij
wedemaent	xvij	vij	xxvij

(1) Hs. lvi.

hoymaent	xij	xviiij	v
			o j
Oeust.	xij	ij	xxvij
september. . . .	x	xij	xxvij
October	ix	xxj	xxxvj
november	viiij	vij	xxvj
december	vij	xviiij	xxxj

april

october

xxiiij xvj j

april

An° xxxvij	dach	huere	minute
laumaent.	vj	vij	xv
Sporcle.	iiij	xxj	xliiij
marthe.	vj	xiiij	xxvij
April	v	v	xxxvj
mey.	iiij	xxj	xxj
wedemaent	ij	xij	xij
hoymaent	iiij	j	lvij
Oeust.	xxxj	xij	xxxvij
september	xxix	xiiij	xx
October	xxviiij	xxiiij	xliiij } (1)
november	xxvij	ix	liij
december	xxvj	xx	xviiij

september

blz. 2.

An° xxxviiij	dach	huere	minute
[la]umaent (2) . . .	xxv	vij	xxix

(1) In het hs. in omgekeerde volgorde; doch *in margine* staat naast *October* : *b*, en naast *september* : *a*, ter aanduiding, hoe de vergissing moet terechtgebracht worden.

(2) Bovenaan het blad is hier een hoekje afgescheurd, waardoor de tusschen rechte haakjes geplaatste letters weggenomen zijn.

[sp]orcle	xxij	xix	xiiij
[m]aerte	xxv	viiij	lvj
[a]pril	xxij	xxij	lvij
[m]ey	xxij	xij	xxvj
[w]edemaent	xxij	iiij	xj
hoymaent	xxj	xix	ij
Oeust	xx	ix	xlvi
september	xix	o	o
October	xviiij	xiiij	xix
november	xvij	j	xxix
desember (1)	xvj	xij	xxviiij

september

An° xxxix	dach	huere	minute
laumaent	xiiij	xxij	xliij
sporcle	xiiij	viiij	xliiiij
maerte	xiiij	xviiij	lviiij
April	xiiij	v	xlvi
mey	xij	xvij	xxij
wedemaent	xj	vj	vj
hoymaent	x	xx	viiij
Oeust	ix	xj	xxx
september	viiij	iiij	xlvi
October	vij	xx	xx
november	vj	xij	iiij
december	vj	ij	xiiij

sporcle

An° xl	dach	huere	minute
laumant	iiij	xiiij	xxix
sporcle	iiij	j	vj
maerte	iiij	x	xxvij

(1) Hs. *defember*, met eene lange s, geschreven boven op eene kleine.

April	j	xix	xij
mey.	i	ij	lv
	xxx	xij	x
wedemaent . . .	xxix	o	xij
hoymaent	xxviiij	xij	vij
Oeust.	xxvij	iiij	xviiij
september. . . .	xxv	xxj	xxvij
october.	xxv	xv	xxxvij
november.	xxiiij	ix	xxiiij
december	xxiiij	j	xxxiiij

sporcle (1)

An° xlij	dach	huere	minute	blz. 3.
laumaent	xxij	xv	lviiij	
sporcle.	xxj	ij	xlviij	
maerte.	xxij	xij	iiij	
April.	xx	xix	lvij	
mey.	xx	ij	xlj	
wedemant	xviiij	xj	ij	
hoymant.	xvij	xx	xj	
oeust.	xvj	vij	xlviij	
september. . . .	xiiij	xxij	xv	
october	xiiij	xv	xxv	
november.	xij	x	xvij	
desember.	xij	v	xxiiij	

december

An° xlij	dach	huere	minute
laumant	xj	xxiiij	xij
sporcle.	x	xiiij	xxxix
maerte.	xij	ij	vij
April.	x	xij	xlviij

(1) Hs. *sporcle*.

mey.	ix	xx	xxxvj
wedemant. . . .	liij	ij	xx
hoymaent	vij	x	xij
Oest.	v	xvij	xx
september. . . .	iiij	iiij	xl
october.	ij	xvij	ij
november. . . .	ij	x	xv
december	ij	ij	lvij

	An° xliij	dach	huere	minute
laumant		i	o	xxv
sporcle		xxx	xx (1)	x
				(2)
marte.		i	vj	xl
		xxxj	j	xxix
April		xxix	xix	xlviij
mey.		xxvij	x	xxxiiij
wedemant. . . .		xxvij	ij	xxxvij
hoymaent		xxvj	x	xxxj
Oest.		xxiiij	xvij	xvij
september. . . .		xxiiij	ij	l
October (3). . . .		xxij	xv	lvij
november. . . .		xxj	vj	lvj
december		xxj	o	xvj

	december			
	An° xliiij	dach	huere	minute
laumaent.		xix	xix	j
sporcle		xvij	xij	xl

biz. 4.

(1) Hier is in het hs. geknoeid. Eigenlijk staan er drie cijfers, waarvan de tweede niet volkomen duidelijk is : naar het mij voorkomt is het eene x. Of het de bedoeling geweest is dit cijfer te schrappen, dan of er alleen eene vlek gemaakt werd, is niet met zekerheid te zeggen.

(2) Het hs. heeft hier werkelijk eene streep.

(3) Hs. *Ocober*.

maerte	xix	vj	vij
April	xvij	xxj	xxxix
mey	xvij	ix	xxxvij
wedemant	xv	xix	xvj
hoymaent	xv	ijj	xxxj
Oeust	xiiij	xj	xvj
september	xj	xix	xxv
October	xj	iiij	xliij
november	ix	v	xl
december	ix	v	vij

An° xlv	dach	huere	minute
laumaent	vij	xx	xxxix
sporkle	vj	xiiij	xlix
maerte	viiij	vij	xxvij
April	vij	o	xxiiij
mey	vj	xv	vij
wedemant	v	iiij	liij
hoymaent	iiij	xvj	xxiiij
Oest	ijj	ij	xxxiiij
september	i	xj	lvij
October	xxx	xxj	ix
november	xxvij	vj	xlij
december	xxvij	xvij	ix
		iiij	lvij

An° xlvj	dach	huere	minute (1)
laumaent	xxvj	xvij	xxvj
sporkle	xxv	ix	xxij
maerte	xxvij	j	vj
April	xxv	xvj	liij
mey	xxv	vij	vij
wedemant	xxiiij	xxij	xxxvij

(1) Hier staat op den rand van het hs. : *anno M v° xiiij.*

hoymaent	xxij	xj	l
Oeust	xxij	o	xvij
september	xx	xj	lvj
October	xix	xxij	l
november	xvij	ix	xij
december	xvij	xix	xxvij

october

An° xlvij	dach	huere	minute
laumaent	xvj	vj	vj
sporkele	xiiij	x	xxxix
maerte	xvj	vj	v
April	xiiij	xix	xxxiiij
mey	xiiij	ix	xxvij
wedemaent	xij	xxiiij	lvij
hoymaent	xij	xiiij	l
Oeust	xj	v	lj
september	ix	xx	xlij
october	ix	x	l
november	vij	xxiiij	xlix
december	vij	xj	xxvij

blz. 5.

maerte

An° xlvij	dach	huere	minute
laumaent	v	xxij	ij
sporcle	iiij	vij	j
maerte	iiij	xvij	lv
April	ij	iiij	vij
mey	ij	xv	o
wedemaent	i	ij	lv
	xxx	xvj	xij
hoymaent	xxx	vj	lix
Oeust	xxvij	xxxiiij	vj
september	xxvij	xv	liij

oeust

October	xxvij	vij	xxiiij
November	xxv	xxij	vj
december	xxv	xij	lvij

september

An° xlix	dach	huere	minute
laumaent.	xxiiij	o	xix
sporkele	xxij	x	ix
maerte	xxij	xvij	lvij
April	xxij	iiij	xxiiij
mey	xxij	xij	vij
wedemaent	xix	xxij	o
hoymaent	xix	ix	xlvi
Oeust	xvij	xxiiij	liij
september	xvj	xvj	xix
October	xvj	x	xx
november	xv	iiij	xxxviiij
december	xiiij	ij	xiiij

sporcle

An° 1	dach	huere	minute
laumaent.	xiiij	xiiij	v
sporcle	xij	j	xxxviiij
marte	xiiij	xj	xliiiij
April	xj	xx	v
mey	x	iiij	xxv
wedemant	ix	x	xlj
hoymaent	viiij	xix	o
Oeust	vij	v	xv
september	v	xviiij	xx
October	v	x	xxiiij
november	iiij	iiij	xxxix
desember	iiij	xxiiij	lvj

blz. 6.

laumaent

julius

An° Ij	dach	huere	minute
laumaent	ij	xvij	xxxvij
sporcle	j	xj	xxij
maerte	iiij	j	xvj
April	i	xij	xvj xiiij
	xxx	xx	xliij
mey.	xxx	iiij	xlviij
wedemaent. . .	xxviij	x	xxvj
hoymaent. . . .	xxviij	xviij	lj
Oest	xxvj	iiij	j
september . . .	xxiiij	xiiij	lvj
October.	xxiiij	v	lij
November	xxij	xxiiij	xxxj
december. . . .	xxij	xvij	xliij

julius

An° Iij	dach	huere	minute
laumaent	xxj	xiiij	lviiij
sporcle	xx	vij	xlvi
maerte	xx	xxiiij	xlix
April	xix	x	liiiij
mey.	xviij	xx	xlj
wedemant	xviij	iiij	liij
hoymant	xvj	x	xlviij
Oest.	xiiij	xviij	vij
september	xiiij	ij	lj
november (1). .	xj	xiiij	xij
december.	x	xix	xxviij

november

An° liij	dach	huere	minute
laumant.	ix	xij	xxxliij
sporcle	viiij	viiij	xxij

blz. 7.

(1) In deze tafel ontbreekt wezenlijk *October* enz.

maerte	x	ij	xvij
April	vij	xviiij	xj
Mey.	vij	vij	xxvij
wedemant	vj	xviiij	x
hoymant	vj	iiij	x
Oeust.	iiij	xj	xv
september	ij	xix	xvij
October.	i	iiij	iiij
	xxxj	xiiij	xvij
november	xxx	ij	xxvij
december.	xxix	xvj	1

An° liiij	dach	huere	minute (1)
laumant.	xxvij	ix	vj
sporcle	xxvij	ij	xxvij
maerte	xxvij	xix	xxxvj
April	xxvij	xj	xxxv
Mey.	xxvij	j	xlx
wedemant	xxv	xiiij	xvj
hoymaent.	xxv	j	xiiij
Oeust.	xxiiij	xj	xj
september	xxj	xx	xl
October.	xxj	vj	jo (<i>sic</i>)
November	xix	xvj	xj
december.	xix	iiij	xiiij

An° lv	dach	huere	minute
laumant.	xvij	xv	xliiij
sporcle	xvj	v	xlvj
maerte	xvij	xx	liiij
April	xvj	xij	xxix
mey.	xvj	iiij	lij

(1) Op de streep die deze tafel van de voorgaande scheidt, staat *An° liiij*. Blijkbaar was de kopiist te hoog begonnen.

wedemant . . .	xiiij	xviiij	xxvij
hoymant	xiiij	viiij	xxxv
Oeust.	xij	xxj	xlij
september . . .	xj	x	vij
October	x	xxj	xxxviiij
November . . .	ix	viiij	xxiiij
december . . .	viiij	xviiij	xlij

in mey

An° lvj	dach	huere	minute	blz. 8.
laumant.	vij	v	iiij	
sporcle	v	xv	lix	
maerte	vj	iiij	xliij	
April	iiij	xvj	xxj	
mey.	iiij	v	xlviij	
wedemant . . .	ij	xix	lj	
hoymant	ij	x	xxxiiij	
Oeust	i	i	xlj	
	xxx	xvj	xlviij	
september . . .	xxix	vij	xlviij	
October	xxviiij	xxj	xl	} (1)
november . . .	xxvij	x	viiij	
december. . . .	xxvj	xxj	xvj	

in maerte

An° lvij	dach	huere	minute
laumant	xxv	vij	xxvj
sporcle	xxxiiij	xvij	x
marte	xxv	ij	lv
April	xxiiij	xiiij	viiij
mey.	xxiiij	o	xiiij

(1) Ook hier staan *October* en *November* in het *hs.* in verkeerde volgorde; evenals in de tafel voor *a° xxxvij*, staat in *margin* naast *November* eene *b*, en naast *October* eene *a*, tot aanwijzing dat de orde moet omgekeerd worden.

wedemant . . .	xxj	xij	xxix
hoymant	xxj	ij	xlj
Oeust.	xix	xviiij	xix
september . . .	xviiij	xj	viiij
October.	xviiij	iiij	xj
november. . . .	xvj	xx	xxj
December . . .	xvj	x	xlviij

september

An° lviiij	dach	huere	minute
laumant.	xiiij	xxiiij	x
sporcle	xiiij	ix	xl
maerte	xiiij	xviiij	xlvi
April	xiiij	iiij	v
mey.	xij	xj	xx
wedemant . . .	x	xx	xxj
hoymaent. . . .	x	vij	o
Oeust.	viiij	xix	lviiij
september . . .	vij	xj	xxviiij
October.	vij	iiij	lviiij
november. . . .	v	xxiiij	zi (1)
December . . .	v	xviiij	viiij

An° lix	dach	huere	minute	blz. 9.
laumaent	iiij	ix	lix	
sporcle	ij	xxiiij	liij	
maerte	iiij	xj	iiij	
April.	ij	xx	vj	
mey	ij	iiij	xl	
	xxxj	x	xxij	
wedemant. . .	xxix	xviiij	xviiij	
hoymaent . . .	xxix	iiij	xxv	

(1) Aldus in het hs., met eene middeleeuwsch arabische 3. Vergel. de tafel voor An° liij, October.

Oeust	xxvij	xv	vij
september . . .	xxvj	v	xlviij
October	xxv	xxiiij	xiiij
November . . .	xxiiij	xviiij	xxvj
december . . .	xxiiij	xiiij	xxxj

julius

An° lx	dach	huere	minute
laumant	xxiiij	vij	xxij
sporcle	xxj	xxij	xxiiij
maerte	xxij	xj	j
April	xx	xx	xxij
mey	xx	iiij	ix
wedemant . . .	xviiij	x	l
hoymant	xvij	xvij	xlviij
Oeust	xv	j	lvij
september . . .	xiiij	xij	xxxvij
October	xiiij	j	j
november . . .	xij	xviiij	xxix
december . . .	xij	xiiij	ij

An° lxj	dach	huere	minute
laumant	xj	viiij	xxv
sporcle	x	iiij	j
maerte	xj	xix	xxviiij
April	x	viiij	lvij
mey	ix	xix	xxxj
wedemant . . .	viiij	iiij	liiiij
hoymant	vij	xj	vij
Oeust	v	xviiij	xiiij
september . . .	iiij	ij	xvj
October	iiij	xij	ij
November . . .	ij	o	v
december . . .	ij	xv	xiiij
	xxx	viiij	xxiiij

november

blz. 20

An° lxij	dach	huere	minute
laumant.	xxx	ij	liij
sporcle	xxviiij	xxj	xvj
maerte	xxx	xiiij	v
April	xxix	iiij	xxxvj
mey.	xxviiij	xvj	xxxj
wedemant	xxvij	ij	xxvj
hoymant	xxvj	xj	ij
Oeust.	xxiiij	xix	xj
september	xxiiij	iiij	xlj
October	xxij	xiiij	xv
November	xxj	o	xvj
december	xix	xiiij	xxxix

RECEPTEN.

1. Venkel ghenut claert die oeghen ende verdrijft blz. 2, onderaan
dat witte up die oeghen.

2. Jeghen meniscoen, ziet wel langhe sleen ende
drinct dat sop; probatum (1).

3. || Dit es om te lacserene : benedictum lacseert; blz. 3, onderaan.
passe avant lacseert vullic.

4. Die niet ter camer gaen en can, neme saut
ende boter even vele ende seem also vele, ende roert
in een panne tot dicke wert; laet coelen, dan maect
tappe, vinghers lanc, ende steec in hu fundament;
houdet met uwen vinger vast in ende sit up een
stoel met een gat.

haer (2). 5. || Item wiltu hebben ghecrunkelt haer, so zaltu blz. 4, onderaan.
dijn scouderbeen besmeeren met biest of met melc
van eere coe die heeft calf.

6. || Om te trecken een tant met een stroe, neemt blz. 6, onderaan.
smeer van een haselpuut ghesoden, ende smer

(1) Hs. *perbatum* (met verkeerde alkorting: *per-* in plaats van *pro-*).

(2) Hs. *h'*.

datter boven vloed up water; dat doet an een stroe ende noept den tant daer met, so sal hi vullic huut gaen.

tant. 7. || Rute es goet jeghen de tanzweere, sij dat blz. 7, onderaan.
zake datmense siet ende stampe ende mer af maect een plaester ende buten derjeghen (1) leit.

8. || Jeghen ghescuerte, neemt compernolen een blz. 8, onderaan.
g oet deel, ende braetse up colen wel seere ende lechse up de scuere al heet, ende daer boven een linen douc .iiij. vout, ende alst cout es een ander also; ende licht metten buke upwert; dit doet .x. of .xij. of .xviij. daghen; ghi sult ghenesen over waer.

9. || bloet stelpen (2). blz. 9, onderaan.

Om bloet te stelpene ter neuse, neemt een cleen rijkskijn van witter wulgen, ende maect deraf (3) een cleen rijnskijn an uwen lancsten vinger van der hant, an de selve side der (4) hu de nuese bloet; het es gheprouft.

10. Orine te maken.

Polioen ghesoden in sacwin, in een nieu erden potkin, ende dat ghedaen in een nieu kempin sackin, ende gheleit al heet up de blase, boven de manliche (5), doet wel orine maken.

(1) Hs. *d'* jeghen.

(2) Dezelfde woorden stonden *in margine*, doch zijn naderhand (in letterlijken zin) uitgekraast; niet zóó goed echter, of men kan nog vrij duidelijk zien wat er gestaan heeft.

(3) Hs. *d'af*.

(4) Hs. *d'*.

(5) Hs. *manliche*.

11. || Met asschen van hoye maectmen zwert was. blz. 10.

z(alve). 12. Botten van popelieren, daer in ghedaen versche botere ende nasscade ende donderbaere, dat es goede zalve.

13. Wildi alle die vliegghen doen sterven, die in een huus sijn, so neemt operment ende ghemalen glas, ende vrivet dat herde cleene te samen, ende stoetet met honighe ende met melke te samen, ende smeert dat huus ten .ij. steden ofte te .iij., ende dan zullen (1)de vliegen sterven; dits gheprouft.

14. Wildi alle die vloyen verjaegen, so neemt die spruten van hessenboemen ende bladeren van den berkeboeme (3), ende neemt die coelstoc van den coelen ende een cruut dat ebel heet ofte ebulus, ende dat legghet onder dbeddestroe; so seldi al uwe vloyen verliesen; dits gheprouft.

15. Wildi luse verdriven van eenen mensche, so neemt een cruut datmen heet staffisagria, ende sulver ende quicselver (3) ende versch swinensmout, ende breket te samen ende smeret hu dermede (4). soe werdire quite; doedit .v. werf of .vj.; gheprouft.

verwe. 16. Om te maken groene verwe om te scrivene, neemt de blaederen van ondernaschaden, ende wrijftse met critte up eenen steen, tote dat wac si om te scrivene, ende wacht dat ghijre niet te vele toe en doet van den vorseiden cruden, ende dan eist goet om te scrivene.

(1) Hs. *zullen* verbeterd uit *sullen* (met lange *s*).

(2) Hs. *perkeboene*.

(3) Hs. *quinselver*.

(4) Hs. *d'mede*.

coperwit. 17. Om coperwit te makene, men sal nemen wijensteensaut ende orine van eenen man, ende dit salmen te gader doen in eenen mortier, ende minghelent al over oep; dit ghedaen, men sal nemen dat ute den mortiere, ende doent in eenen croes met coper ende doent sieden te gader met die coper in den croes ende dat || coper sal werden wit.

blz. 11.

18. Jeghen Rompelen int aensichte, neemt litargirus (1), sagimen, verit. (2), ana fiat pulvis (3) elc bi hem met aysine, ende doet in .j. violen (4) ende hutset, so werdet melc, ende net de romplen; voert strijct de melc an dine scedelen, sone mach dine siene niet aergheren.

menisoen (5). 19. Jeghen menisoen te stremmene, doet dodere van den eye ghesoden hart, ende bernetse al brun in een panne; daerna neemt bloeme ghebernet zwert, ende daertoe .ij. deel melc ende derdendeel water, ende ghesoden in cleenen viere, tote derdendeele; hi zal stremmen.

sproeten. 20. Jeghen sproeten int aensichte, neemt .j. nieuwen erdenen pot, ende vultene met den sande ende blade van roesen ende neemt claere fonteine; ende siedet up tvier ghelijc zalve; dan doet in een ghelas ende dwaet daermede.

verwe 21. Omme groen leder te makene, nemt de blade van den hulse ende stampse, ende dan nemt dat sap ende wrivet up de vleeschsside, ende bestrikt daermede; dan werdet groen ende saut daertoe.

(1) Hs. *litarg*, met een afkortingsteeken nevens de *g*.

(2) Hs. *v'it*.

(3) Hs. *pul* met eene afkortingstreep door de *l*.

(4) Hs. *in j. een vioi*, met een afkortingstreep door de *l*.

(5) Staat in het hs. naast rec. 18.

22. Hoe men die voete altoes sal warem hebben : nemt peper ende stampet te pulvere, ende minghet met olien, ende daer mede besmere die planten van den voeten; zi sullen waerem bliven.

seere vede. **23.** Omme te ghenesene seere veden, ende alle leden daer vier in es, men sal nemen cossouden ende stampense met betonien, ende dat salmer up legghen ende dit saelt ghenesen.

24. Noch anders : nemt poeder van beene ghebernet, ende minget met aysine ende lecht up die lede daer vier in es; dat saelt blusschen.

verwe. **25.** || Omme (1) te makene water, daermen mede scriven mach up wullin (2) laken zwerte beelden, nemt .j. vierendeel wits wins, ende sterc, ende .j. hantvul houts yzers, ende also groet als een ey aterments, ende doet al te gadre in eenen pot, ende latet zieden also langhe dat wel de heelt versoden si; dan settet af ende latet coelen, so wat dat ghi daer mede verwen wilt scaerlaken, dat mueghedi verwen, ende latet wel droghen, so en gaet nemmermeer af; tes gheprouft. bl. 12.

scoen haer. **26.** Omme (1) schoen haer te makene, neemt sofferen ende ghemalen breseliout, ende greine, ende een lettelt van ghesleghene goude; dat salmen te gader stampen, ende minghen met roesewatre, ende latent .iij. daghe staen weken; daer na salment in eene clocke doen over tfier, ende sublimerent (3) ende ontfanghent; dermede (4) salmen dat schoenste haer maken in de sonne dat men visieren soude.

(1) Hs. *Ome.*
(2) Hs. *wollin.*
(3) Hs. *sublimeret.*
(4) Hs. *d' mede.*

spene. 27. Jeghen de spenen, badet devel in lauwen watre, ende dan zalvet met barghine overjaersche smeere, ende dan wrivet met atermente; ende dan sal men nemen .i. hantvul ghaerwen, ende stampent ende leggent derup (1).

28. || Jeghen de ghelue zocht, die sal drinken blz. 13. zijn orine daer sofferaen in es, .ix. daghe lanc nuchtere. Of neemt ghent van dere gans haer drech ghestampt met wine, ende oec ghedronken; dit gheneest.

z(alve). 29. Omme zalve te makene jeghen de popelsie, neemt beversijn, olie van baye ende termentijn, zwinen-smout ende scapenroet, ende strijket daer soe es; het sal betren ende niet aergheren.

30. Olie van rosemarijn maectmen dus, ende heeft die cracht van balsemen, ende es een wonderlijc dinc. die maect men dus : men vullet .j. glaesin vat met finen (2) bloumen, ende men stoppet met .j. ghewasten dobbelen douke of met wasse so deckende, ende dan graeftment ende stoppet in derde of int sant, toter middewert (3); also laetmen staen .j. maent of meer, tote dat die bloumen sin ghedissolveert in watere, ende tsuver watere doet men of in een ander ghelas ende stellet ter sonnen .xl. daghen of meer, tote dat dicke wert ghelijc olien ofte balseme; dese olie conforteert therte ende de her||sene ende die vercranctc (4) senuwen; so wert de plecken ende smetten vanden aensichte; so behoet de joncheit ende so

(1) Hs. *d'up.*

(2) Hs. *finen.*

(3) Hs. *midewert.*

(4) Hs. *vercrante.*

ghedoecht de experencie van balseme. Bedi een dropel van deser olie ghedaen up twater (1) gaet te gronde ende blijft daer staende; ende eist datmen van deser olien doet in turbel oghen, die tsien beletten, tsnavens dicwile doende, so gheneest de smetten, de tranen, ende alle mesquamen van den oegen die tsien beletten.

31. Omme die yechticheit maect .j. graf, also lanc als een man es, ende neemt colen ende droghen beene die men vint upt velt, ende leghese int graf ende ontsteecse ende decse met eencr hurt, ende neemt adic, ende deckene dermede, ende dan (2) legghet den sieken derboven ende dectene wel met cleederen; ende als hi langhe over de eene side hevet ghelegghen, dan keerden over dander side; die hitte sal hem die yechte hutten velle trecken.

32. Om den lichame vaerinc te makene, neemt zeem ende siedet; ende doet lijnsaet over een ende bint dat up die navele; dit doet harde wel ter camere gaen.

33. Jegghen drope, neemt orine, ende sietse in een panne, so langhe dat dicke wort; dan wrijfter die zeerhede mede; so sal heelen.

34. Jegghen beven met den leden, neemt sap van bivoete, ende minghet met olien van roesen; ende salvet dermede (3) die leden die beven.

35. Item jegghen vercrompen zenuwen suldij nemen een nieubacken heet gherstenbroet, ende snijt

(1) Hs. *twater*.

(2) Hs. *dat*.

(3) Hs. *d' mede*.

dat dwers duere, ende lecht dat an beden sijden derjeghen, also heet als ghijt ghedoghen muecht; ende dan recht hu senen (1) wel zeere ywers an; dit doet dickent.

36. Salve te make jeghen wonden : men sal nemen de botten van den popelierbome (2), ghesen in den mey, ende ghesoden in botre, so langhe dat so wert groene; dat es goede (3) salve.

37. Salve te makene jeghen alrande quetsinghen : men sal nemen .j. hantvul nasschaden; .j. hantvul apien; .j. hantvul seniclen; .j. hantvul bladeren van der glorifielaten (4) ende .j. hantvul violettencruuts; ende stampet al over een; ende .3. virrendel was; ende een alf lib. barghinssmouts; dit siet men langhe oft waere wermoes, ende wringet doer .j. scoen cleet. dats hutermaten goede salve.

38. || Salve te makene jeghen tgheswel van der maghen : men sal nemen rut, ende apie, ende dille, ende olie van oliven, ende botre; dit sal men.ategader sieden, ende maker of zalve. ende men zal den zieken salven tusschen sine naffele ende sine borst.

blz. 15.

plecken. 39. Wildi of doen die roede plecken, die eenen mensche comen in sijn aensichte, so suldi nemen

(1) Hs. *recht hu senen de senuwe wel zeere ywers an*, wat echter geen zin geeft. Wellicht is door den afschrijver iets overgeslagen; doch *de senuwe* kan oorspronkelijk ook eene kanteekening geweest zijn — hetzij dan eene glosse voer *de senen*, hetzij als inhoudsopgave van het recept —, en dan naderhand in den tekst gebracht.

(2) Hs. *popelier bone*.

(3) Hs. *goed*.

(4) Hier is in het hs. geknoeid. Ten gevolge van uitkrassingen is het niet volkomen duidelijk of er staat *glorifielaten* dan wel *glorifolaten*. Zie verder de aantekening op dit recept.

belrichssaet, ende witten ghinghebeere, ende wortelen van lelyen, ende swevel; ende dat sieden wel in smoute, sonder saut; ende doet daer toe een lettel wins, ende latet sieden dattet si harde dicke; ende dan doet in eene bosse, ende smeert die vlekken ende dat roede int aensichte des avens ende des smorghens; des dwaet hu met wijnedyc ende laetet droghen hem selven; ende doet wel dicke; so saelt hu wel verghaen (1).

sproeten.

40. Wildi of doen die sproeten, die een mensche heeft in sijn aensichte, ofte anden live, ofte an de kele, ofte ander lelike vlekken, die men heeft, die men heet honichmael, so neemt winsteen van witten wine ende die wortelen van witten lelien, ende lubberstekel, ende wortelen van serpentinen ende bakelare ende belrixssaet, ende stoetet dat al te samen in eenen mortier; ende doet in enen pot ende settet derup (2) eene clocke, ende maket also men rosewater doet, ende neemt al dat water dat daer af comt ende neemt dan weytinen (3) meele ende wrive die plecken dermede (4) herde seere .iij. daghe ofte .iiij.; ende dan so neemt van den vorseiden watre, ende wrivet die stede daer mede; die vlekken sullen verghaen. dit es gheprouft.

41. Wildi doden eer en oernworem in eens smenschen oere, of anders quade worme, die daer in comen moghen, so neemt tsap van huuslocke ende doet in die oere; so sterven sij. dits gheprouft.

42. Aldus maect men de plaester van henricus :

-
- (1) Hs. *veghaen*.
 (2) Hs. *d'up*.
 (3) Hs. *wiltinen*.
 (4) Hs. *d'mede*.

neemt .j. vierendeel pex; .j. lib. was; .j. lib. termen-
tinen; dan moetmen hebben .iij. cruden: duerghinghe,
weghebreede ende rondeel; van elx van eene pont
scotel vol soops, ende siedent wel, eer ghi twas in
doet; ende alst ghesmolten es, dan doeter in die
termentine ende dan neemt verrendegrise, cleene te
broken; ende stroyet der in tote dat hu dinct groene
ghenouch.

43. Omme (1) bloet te stelpene ter ader, of ten
wonden (2), neemt verdegrise ende stroyt derup (3);
het sal stelpen sonder sij.

z(alve).

44. ¶ Omme te sachtene alle ghezwel, N. tarwin
gruus ende huusmuur, ende barghinsmere; dit ghe-
soden in eysine ende al heet daerup gheleit; het
sal sochten. gheprouft.

blz. 16.

quade gate.

45. Jeghen quade gate in beenen, of in ander
lede, neemt duust van evenenmeele, of van ghersten
ter quernen ghemalen; ende tsop van donderbarde,
ende tempert te gader dermede coukelkine; ende
lechse up die gate een lettel breeder dan die gate;
ende het wille sijn vernieut elx daghes eene werf
of twee. dit es gheprouft.

dranc.

46. Jeghen been gheforseert int hoeft, neme
violettecruut ende durghinghe ende stampse met
wine ende met water, ende gheeft hem te drinken;
al waere die wonde altote die staerchede, si soude
ontdoen ende setten been weder te ponte. dits waer (4)
gheprouft.

(1) Hs. *Ome.*
(2) Hs. *woden.*
(3) Hs. *d'up.*
(4) Hs. *w'.*

47. Dits plaester van Jherusalem van .ix. daghe, helende alle wonden ende es zeere goet te hoeftwonden. neemt sop van betonien β pinte; pinpenelle .ij. hantvul; agrimonie .j. hantvul; dese stampt wel ende giet derup (1) tsop van betonien ende β pinte wins ende stellet in eenen nieuwen pot, wel ghedect onder paerdemes, .iiij. daghe; dan siedet met noch β pinte wijns; dan coleret ende doet de doghet te viere ende daer toe was β lib.; hars .iiij. $\frac{3}{4}$; ende doet derin wieroec ende croppe van eghelentiere, wel ghepulvert elx β sisein; termentine β . walket.

verwaerne. 48. Item smeere van dassen, catten, honden, nieu was maghedin, olie van oliven, ende een lettel hars ghesoden, derin (2) ghestroyt wieroecpulver; dits goet diautert. het verwaremt ende socht vercoude lede ende zeere in gheheeler huut.

seume. 49. Neemt vlienderblader ende bloesemen, ende maect daer af water met wine; dit water heeft cracht, ghedronken, dat bi rechter naturen de fluemen, die in den lichame sijn, verhart, ontbint ende doese nederwaert dore den buuc ghaen.

50. Item bloeseme van vliender, ghedroecht ende in spisen ghedaen, dat verdrijft alle quade nature van fluemen, ende doese dore gaen.

51. Item water van (3) den vorseiden bloesemen verdrijft die heete van der maghe, van der lever ende de gelsucht.

(1) Hs. *d'up.*

(2) Hs. *d'iv.*

(3) Hs. *van van.*

52. Men sal winnen wingaertwater in den lentin, als men den wingaert snijt; dat daer hute leken zal, dat salmen ontfanen in een scone vat; het heet zonderlinghe cracht || smerte ende steecte der oghen te verdrivene van heeten zaken, ende donker oghen te claersene, up dat men doe in elken houc van den oghen eenen dropel.

blz. 17.

Cyrope.

Hier beginnen de cyrope : van allen ghemeen en cyrophen, zomich cout, zomich heet, zomich stoppende, zomich lacxiert, som van blommen, som van vruchten, somich van spisen.

53. Een cout cyrop stoppende maect men dus : .i. lib. roseblader, ende doese in .iiij. lib. waters, ende versiedet dat derden deel in so langhe dat die roesen sinken up den gront, ende dwater bestaet te dickene; ende dan siet dor een cleet ende doeter toe .j. lib. zokers, ende alst suker ghesmolten es, dan doet noch dor eenen sconen douc.

54. Item omme alle cyrope te claersene, soe siet anderwerf met den zuker; ende als die zuker ghesmolten es, dan doet van den viere ende laetet coelen, ende doeter in .iiij. of .iiij. witte van eyeren, ende breecse wel cleene; ende dan doet weder upt vier ende roeret ghestadelike, tote dat heet es; so sal dat witte met ziere waechede boven commen, so sal dat cyroop sceeden dor dat witte van den eyeren. dan doet noch sieden met cleenen viere, tote dat ghenouch es; dan sulghijt prouven up uwen naghel : blijft die dropel ront daerup, so eist ghenouch; dan claerset zoetelike doer eenen douc, dat witte niet mede dore ne ga. Dit cyroop verdrijft den heeten tercia, ende coelt, ende doet wel slaepen; maer es des smenschen lichame bestopt, so sal hijt niet nemen.

mer (1) geeft hem cyroop van fiolen : dat laxeert, dat mach de zieke nemen tallen stonden, sonder vreese.

55. Cyroop de calamento dat es stoppende, ende men maket dus : bloumen die staen in den oppersten top van der munten, sietse langhe in water, dan doet doer een cleet, ende doet daer toe . ij . lb. zuckers of . iij ., na dat cyroop groet es; dit cyroop verdrijft die grouve winden ende turcioen uter mage, ende ontstopt den lichame, ende de milte ende de lever (2) ende de moeder des lichamen.

56. Siroop van alsen maect men dus : neemt alsen ende breecse ende sietse in water langhe ghenouch (3) ende doet daer toe suker ende maect also een syroop.

flume.

57. Item aldus maect men wijn van alsen : stampt alsen ende duwet ute met wine; ende || dat maect claer of neemt een zuver vat, ende doet den wijn daerin staen : dats wijn van alsen, ende heeft alle die selve macht, ende verdrijft den reede tercia ende quarte; hi starc die maghe ende verduwt (4) alle quade humoren die in den lichame sijn, ende regiert de moeder ende staerc ende ontstopt milte ende lever, ende verdrijft flumen, ende doot den pierworme, ende ontstopt van allen zaken.

blz. 15.

(2)alve.

58. Item om ghezwel uute te doen breken, nemet comijn ende versche botre, ende siedet te gader ende legghet daer up.

(1) Hs. *m'*.

(2) Hs. *ende de miltelever ende de moeder eaz.*; verg. het einde van recept 57.

(3) Hs. *langhenouch*.

(4) Hs. *verduut*.

59. Jeghen clieren, maect asscen van coelstocken, ende tempere met honighe, ende zalft die clieren daer mede.

orine. 60. Die sine orine niet maken mach, hi neme gherwe, ende stampse, ende drinct met asine ende hem wert (1) bet.

61. Jeghen kinder die ghescuert sijn, te heelne sonder snijden, men neme vriesewonde ende grafenede, erde sietse in borne met groten walle; ende dan nemse uten borne ende sietse in melke; ende den borne salmen drinken nuchtens, ende de melc navens; ende dit salmen doen .xviij. daghe lanc.

abetijt,
dlijm. 62. Omme dlijm van der herten [te] doen schedene, neemt sentorie ende sietse wel in wine of in stellen biere, ende dan stampet de sentorie ende lechse weder int sop, ende sietse noch ende stemse dor een cleet; ende dan neemt de .ij. deel van der sentorie ende een deel zeems, dat siet wel ende scumt, tote dat dicke si; ende dan doet in eene bosse, ende hier af salmen de zieken gheven tetene .ij. lepel vul sdages : .i. nuchtens, .i. noenens, .i. savens, tote hi ghenesen sij. dit sal hem doen (2) dlijm van der herten scieten ende het sal hem gheven apetijt van eten ende van drinkene.

abetijt. 63. Item om tselve : neemt sop van venkele .ij. deel, ende .i. deel seems; en siedet te gader wel ende langhe, ende ghevet den sieken drinken met lauwen wine; altoes nuchtens tote hi ghenesen es.

(1) Hs. *w'*, waarschijnlijk eene schrijffout voor *w'z*.

(2) Hs. *doem* (voluit).

salve (1).
vercoude.

64. Dassensmeere, cattensmeere, hondensmeere, magdenwas, olie van oliven, ellettel herst, allettel wie-roex, al dit salmen zieden over een ende wrivet dor een cleet; dit es goede zalve : si verwermet die lede die vercout sin, ende zeer in gheheeler huut, ende zachte seere wel.

popeliersalve.

65. Zalve te makene van popelierbotten (2) : die salmen stampen al ontwee, ende doense in eenen erdinen pot, ende laetense vorten ende rijpen; ende als men popelioen hebben wille, so salmen meysche botre nemen, ende || van dien rijpen botten, ende ziedense over een so langhe datse groene es, ende doense dor een linen cleet. dese zalve es goet daer een mensche wee heeft in de lede, ende die huut niet ontkeert en es, eyst van fledersine of van anderen dinghen, ofte jegen quade vier ende quade [gate] in de been (3).

blz. 19.

66. Glaedie es goet jeghen zicchede vander borst ende jeghen verstopthede van der leveren, ende jegen quade lendenen ende milte, ende jegen quade blaese; si dat men haere wortele ziedet in wine ende dien wijn drinct.

clieren.

67. Om clieren te ghesene ende te doen verdwinene, neemt huemst, ende zietene met roden coelen ende lecht dat up die clieren.

68. Die dorne of hout int lijf steect, neemt van

(1) Staat in het hs. *niet* aan den rand, maar boven het 64te recept aan den rechter kant, boven *honden*.

(2) Hs. *popelierpotten*.

(3) Hs. *jegen quade vier ende quade ende been*.

jonghen haselblaedere, ende minct met wasse, ende lecht daer up.

69. Omme den lichame te makene, maect een plaester van zeeme ende van linsade, tusschen twee ghesoden, ende up die naffele ghebonden : dit doet harde wel ter cameren gaen.

doel. 70. Tsmout van eenen hont, ghetempert met houder olyen ende metten zape van alsenen, ghegoten teen over dandre : so hoe dat die doefheynt es comen daerin, so wart verdreven daermede.

ghelu haer. 71. Omme te makene scoen ghelu haer, maect loghe van gheinstbloemen ende van evenenstroe, ende daermede so dwaet dijn hoeft dicwijle.

senoper. 72. Omme te makene senopere : Neemt sulfer ende levende quicselvre, van sulfer de .ij. deele ende van quicselvre .i. deel; dit salmen wel wriwen, ende dan doent in eene panne ende stellet up eete colen, tote dat dlevende selvere smelte; dan salment wel laeten coelen ende wrivent dan wel up eenen steen; dan sal || ment doen in eenen pot die heeft eenen langhen hals, ende dien pot salmen setten en midden van levende colen, tote dat wel verwaremt (1) es; dan salment doen van den viere, dan eyst vulmaect.

blz. 20.

seer been. 73. Water ten seeren beenen : neemt vulgene loevere, ende sietse in borne, ende stoven daer over dat been (2) : sij ghenesen; ende in den winter als

(1) Hs. *verwaemt*.

(2) Hs. *been*.

mens niet en vint, men sal nemen gherstenstroe :
dats also goet.

(z)alve. **74.** Jeghen de borstzweere : ghi sulse besmeeren
buten, omtrent gheswel, met olien van kamille; mer (1)
up tgheswel besmeert niet; ende neemt een crude-
ken, dat in mueren wast, ende draecht cleene bladre
ende roede stele : dat spoelt scoene, ende siedet in
water, ende legt derup (2) tgheswel bloet laeu, ende
vermaect . iij . werven sdaechs.

menisoen. **75.** Jeghen troede menisoen, neemt die ronde
appelen die wassen up ekenblaederen (3), eetse smor-
ghens; het gheneest te hant.

76. Jeghen quaede pusten int aensichte, neemt
tarwine meele, gheminct met zeeme ende met aisile :
dat es goet derup (4) gheleit.

z(alve). **77.** Omme harde zweeren te doen sittene (5), neemt
meele van tarwen, ghesoden met olie ende wijfs-
melc, ghebonden daerup.

z(alve). **78.** Omme sweren te slaene, nem donderbaert-
onderblaedre, dat es te segghene van den onder-
sten blaederen (6), ende overjaerich smeere; ende al
eist verswoeren, noch eist goet dertoe (7).

(1) Hs. *m'*.

(2) Hs. *d'up*.

(3) Hs. *-blaederen*.

(4) Hs. *d'up*.

(5) Hs. *siltene*, met een streepje aan den binnen kant der *l*, wat
eene poging kan geweest zijn om van die *l* eene *t* of wel eene *f* te
maken. Ik acht het eerste het waarschijnlijkste, omdat in het ander
geval de afschrijver toch wel niet zou verzuimd hebben de *l* onder den
regel te verlengen. Zie verder de aantekening op dit recept.

(6) Hs. *baederen*.

(7) Hs. *d'toe*.

z(alve). **79.** Jeghen gheswel : neemt pappelen ende hewelbraemen (1), linsaet ende venigriec (2), ende stampet wel ende cleene, ende siet met scapineruete, ende maecter af een plaester, ende legghet daer up.

stelpen. **80.** Omme eenen man te stremmene, die seere ghewont es : gheeft hem, oft hi seere bloet, onder sine tonghe maerke of alsene; hi sal stelpen.

81. Jeghen clieren, neemt asschen van coelstoccken, ende temperse met oneghe, ende salvese daer mede. dat es de bate.

82. Jeghen gheluwede, stampet celidonie ende drinket tsap .ix. daghen, smorghens .i. toeghe : ghi sult ghenesen.

c(orts). **83.** || Jeghen den derden dach corts, neemt .iij. planten van weghebreeden, ende colen van der materne, ende stampet te gadre; ende temperet met ghewiden watre, ende dies waters drinct .iij. werf sdaghes. blz. 21.

z(alve). **84.** || Wildi maken plaesteren ten zweeren of ten wonden, so neemt linsaet, ende stampet wel cleene; ende neemt venigriec ende olie van oliven, ende siet over een, ende lechter up plaesterwijs; ende hets nutte ten clapporen ende sachte te doen sweren alle dinc. blz. 22.

85. Die wille zweeten, die sal nemen venkelwortele ende stampense ende siedense in wine, ende drincke dat nuchtren, ende decke hem wel : hi sal wel zweeten.

purgacie. **86.** Purgacie hutten monde te werpene, ten monde

(1) Lees *hewelbraemen*?

(2) Hs. *venigriec*.

van der maghen : neemt . v . corne cartapuds, ende nemt tghewichte van . iij . peninghe, ende also vele alluns mede, ende neemt een lepel vul honichs, ende tempert dese dingen met lauwen borne, ende gheeft hem drinken. als hi desen dranc hebbe ghedronken, so neemt gheroest (1) broet ende legghet vor sine nuese, ende ne slaept niet vor ghi sijt quite van den dranke.

dwaeter. 87. Item die broedet twater, die sal nemen die wortel van der roeder docken, ende screepe wel ende pelse wel scone, ende temperse met witten wine, ende . ix . [daghen] nuchtere drinct hier af. so suldi ghenesen.

88. Jeghen fledersijn, neemt water van den bromme, ghemaect van den bloumen van den bromme; daermede suldi dwaen, van deen (2) lede toten andren, daert ingaet (3).

89. Dit es te wetene van wat complexie dat die mensche es : bi der hoeftweere die voren swert sijn hoeft, die es sangwijn; den colorijn, in de rechter sijden; den melancolijn, in de luchter sijden; den fleumatic, bachten int hoeft.

z(alve). 90. Jeghen verswollene roede, neemt appie ende huusmuere, ende humstwort te desen, scarf als waermoes; ende danne settet up tvier, ende bradet in sijn selves sop; dat legghet daerup also heet als die zieke dat ghedoghen mach. het gheneest ende verniewet harde saen.

(1) Hs. *gheroets*.

(2) Hs. *den*.

(3) Hs. *Jeghen fledersijn neemt water van den bromme daermede suldi dwaen ghemaect van den bloumen van den bromme van den lede enz.*

galle lever. **91.** Item daer die galle die lever overvloeyt ende die mensche quaet diet (1) binnen heeft, hi sal nemen .ß. once conselven, dat es ghemaect van broetsukere ende van bladeren van den roesen, troede of twitte; ende daer in suldi doen een grootswaert scameleye ende brekense daer in, daer of dat tpont (2) ghelt een lib. groot; ende coept ment min, so moeste men daer in min doen.

bant. **92.** Item jeghen quaede lucht. neemt witte || ghingebeere ende rijnschen wijn; siedet ende drinkes smorghens ende savens; heeft hi eenighen bant int lijf, het sal al scheeden. bl. 23.

couke (3). **93.** Jeghen den couke neemt hertstonghe, ende (4) stampense, ende sietse in wijn, ende doeter suker in ende makes een half pinte, ende drinct.

94. Jeghen den graveel : neemt gremilsaet, gheinstsaet, pedercellesaet, van elcs sondre ten pedercellesaet, bevenellesaet, anijs, ende kernen van krikesteene, ende van kersensteen; ende dese sade salmen te gader stampen (5); ende dan suldijsie sieden met wine ende drincken daer of .iij. of .iiij. werven sdachs.

dwaeter. **95.** Jeghen twater : neemt gheinstasschen ende bintse in een doucskijn, ende hancse in .j. pinte rijnswins; ende neemt .vj. mitswart (6) ghinghebers ende .i. groetswart galigaens, ende .vj. mitswaert

(1) Hs. *die*.

(2) Hs. *tbont*.

(3) Staat in het hs. naast rec. 94.

(4) Hs. *ende ende*.

(5) Hs. *stampen*.

(6) Hs. *mits swart*.

zedewaere, een alf note musscate, .vj. mitswert greinen, .vj. mitswert groffelnagle; ende maect poeder af ende doet in den wijn; ende siedet een lettelt ende drinkes eenen lepel snavens ende een lepel smorghens, altoes als ghijs te doene hebt.

za(lve). **96.** Item omme wanne (1) af te doene, neemt .v. of .vj. roede slecken, ende doetse in een croeskijn, ende werper saut up: dan wert goede salve. ende men sal nemen een plat stocskijn, ende nemer van der salven up, ende stricker den wan daer mede daer hi dinst es, dats daermen pocht af te cnopene; ende striket also vorseit es: hi sal al te nieute gaen of afvallen.

aexteroge. **97.** Item dit selve es goet aexteroghen mede te nieute te doene diet daer mede bestrijct, ende dan lechter een douskijn up.

98. Item die lam werden in die beenen: neemt adec tgroene, ende siedet in water, ende gietet in een cupe ende lechter (2) die beene over ende stoefse also. het es goet daerjegen.

99. Item zaelge in wine ghesoden, ende den win ghedronken es goet. Ende die saelge met eenen wulline cleede de beene derin (3) ghewonden es goet.

coude pisse. **100.** Item jeghen de coude pisse: neemt averoene, wrijfse te sticken tusschen uwen handen, ende stricker sine manliche de dermede (4) als hi sijn water maect. het sal hem betren.

(1) Hs. *wāme*.

(2) Hs. *ende lechter ende lechter*.

(3) Hs. *d'in*.

(4) Hs. *d'mede*.

101. Noch derjeghen de coude pisse : hi neme saut ende steect in sinen naffele, ende laet een lettelt daer in; hi sal boete hebben.

vercoude.

102. Item die de lenden (1) wee doet, neme march van den beendren van dooden paerden, ende stricke hem daer mede voer een vier.

103. Jeghen de lenden die we doen, die neme ledicke || scnder cnoep, ende stampse met een lettelt petaeus, ende stricke hem daer mede vor .j. vier.

blz. 24.

104. Item die de lendene wee doet, hi neme paertstorten ende stricke hem dermede (2).

zeer len'e (3).

105. Item die de lendene we doet, die neme olie benedictum — dats (4) olie ghemaect van gloiende tichelen ende van olie van oliven — so neme dan dese vorseide olie ende stricke hem daermede voer een vier.

106. Die de levere ende die milte verhit heeft, die neme de wortele van zurkelen, ende siedense in wine ende drinken den wijn.

107. Jeghen tmenisoen, nem ghesoden sleen in gewater ende eetse; ghi sult ghenesen.

108. Weet dat die vrouwen ghecrighen haere nature ghelijc den boemen. Wanneer dat een boem sine nature uute gheeft, so werdet gomme; ende wanneer eene vrouwe haere nature hute geeft, so werdet ghevenijnt. Ende weet dat eene rechte vrouwe-like stonde ne vloyt corter no langher dan .iiij. daghe. Ende vrouwen die haere stonden ongherekent comt,

(1) Hs. leden.

(2) Hs. d' mede.

(3) Hs. led'e.

(4) Hs. dat.

of met pinen, of niet vulcomen comt, die sal nemen venkel, pedercellwortelen ende bivoet, ende dat sieden in goeden wine; ende als die wijn wel ghesoden es, so salment clinsen (1) dor eenen scoenen douc, ende dan salmer wit zuiker toe doen ende maken eene siroop, ende ghevent der vrouwen drinken: ende allen spisen die su nut so moet si comijn eeten, toter tijt dat su ghenesen es.

109. Also eene vrouwe van haere menstrum be[...] (2), so salse nemen tryfere (3), savelboem, dyptana, bivoet ende balseme, ende sieden alle dese cruden te samen in goeden wijn, ende als sij wel ghesoden sijn, so salmen den wijn der vrouwen drinken gheven die noot heeft, ende metten crude besmeeren der vrouwen scamelhede.

110. Een ander: neemt Armoniacum met wermen wine, ende minghen dat te samen ende ghevent der vrouwen drinken; dat doet die stonden ende menstrum vloyen ende wedercomen.

111. Item de vrouwe die haere stonde ongheverwet comt, ende niet roet maer wit of bleec, die sal nemen eenen sconen erdinen pot met lopende watre, ende doen daer in versch swinensmout, ende laten dat seere sieden; ende dan sal die vrouwe up die pot gaen sitten, ende laten die wasem van onder in haere wijffelichede slaen upwert; ende het sal haere te hants helpen.

112. Item die vrouwe die weten wille van wat || complexien dat si es, sij zal nemen eenen sconen douc, ende maken dien douc nat in haere stonde, als haere dat menstrum versch vloyt; ende hanghen den douc

blz. 25.

(1) Hs. *scinsen*.

(2) Hier is blijkbaar door den afschrijver iets overgeslagen.

(3) Het hs. heelt veeleer *cryfere*.

te droghene in de sonne. blijft dien douc root, so esso sangwijn; ende blijft dien douc ghelu, so esso colrijn; ende blijft dien douc bleec, so esso fleumatijn; ende blijft dien douc bruin, so esso melancolijn.

113. Eene vrouwe die een doot kint draghet, dat salmen dus verdriven : neemt mirre, elbori oppoponac (1) ende de galle van eenen osse; ende maker af een suppositorium ende steken dat suppositorium in der vrouwen wijffelicheit; het sal haer helpen, ende die dode vrucht voert doen comen, ende als dat suppositorium in der vrouwen wijffelicheit (2) es, so salmen desen dranc nemen.

114. Item neemt Armoniacum, ende minghen dat wel met watere, ende ghevent der sieker vrouwen drinken : dat sal die dode vrucht voert doen comen ; ende al waere oec een kint levende, het soude oec voert comen.

115. Item als eene vrouwe van eens skints ghesenen es, om die moeder te reinghen, so salmen gheven desen dranc, aldus ghemaect : men sal nemen fessiaet, caneele, asa fetida (3) ende castorie; ende ghe dat der vrouwen drinken met suptijlen dranke; dat reinicht (4) die moeder sonderlinghe seere ende maect stappans ghesondicheit in der vrouwen.

116. Eene vrouwe dier in aerbeyte leyt van kinde, om die te helpen ende te verlossene, neemt een cruut dat heet in latine anetum (5) ende wrivet met wine; ende ghevet haere drinken : so sal voervoets ghesenen.

-
- (1) Hs. *opponac.*
 (2) Hs. *wijffelicheit*
 (3) Hs. *asafecida.*
 (4) Hs. *reinnich.*
 (5) Hs. *anecum.*

117. Eene vrouwe, die een doot kint in heeft, so sal drinken sap van ruten, van bivoete, van saturien, van dillen, te gader ghewreven met een lettelt wijns; ende soe sals wesen aestelike quite.

118. Een wijf, die kint waent draghen ende ne ghene opdraecht, so sal meede sieden in wine ende daer toe doen gladie onghesoden; ende dat salse doen ontsluten, up datse dat drinct.

119. Item zavelboem es heet ende droghe in den derden graet. de savelboem, ghestampt ende ghedronken met wine, doet den vrouwen haere stonden hebben ende doese comen, ende doet den vrouwen ghenesen van dooder vrucht (1), die een doot kint in hebben.

120. Item jeghen dwitte van vrouwen, neemt pedercele, ende roest die in botere, ende doet dat de vrouwe dicke heten. dat es || boven maten goed.

blz. 26

121. Noch jeghen dat witte : neemt coste, ende die roest met eyeren, ende dat heet; daer jeghen dat es goed.

122. Gherechte medesine jeghen dwitte : neemt eyeren ende wilde reinvaen — dats wilde tente —; die salmen scerven al in clenen sticken, ende roerent metten eyeren in verschen botre. Ende als die vrouwe dat gheten heeft, so sal nemen olie van linsade een pinte, een alf pinte waters, dan neemt coste ende witte maluwe, ende breect dat cruut al in sticken, ende siet al te gader in een panne of in een pot der (2) noit niet in quam, metter olien

(1) In het hs. *vrucht* onduidelijk; er schijnt veel meer *veucht* te staan.

(2) Hs. *d'*.

vorseit. dan neemt dat cruut al heet ende lecht dat up die wijfliche, ende derinne (1), ende achter up die lendine al omme, ende wint dat wel vaste met eenen cleede, dat cruut niet en ontvalle, met brouken ende met linwaede. ende dit doet nuchtens ende savens, also heet als de vrouwe wel mach ghedoghen. Ende emmer so moetse altoes eerst eeten nuchtens ende savens de eyeren also vorseit es, nonens ende savens.

dwitte (2).

123. *Olium basmana*: neemt eppesaet (3) in aysine begoten ende weder in de sonne ghedroghet, ende in pulvre gheleit; ende olie derof (4) ghemaect ende ghericoleert. dese olie heet basmana, want so es duechdatich, stille ende openbaer.

124. *Basmana* nuchtren ghedronken es boven allen dingen goet ter borst, ende het zoet den mensche omtrent de borst ende sine herte seere wel, ende soe doet boven alle dinc wel slaepen ende wel spise verduwen (5), ende wel orine maken, ende den steen breken, ende zuveren den mensche van den graveele.

125. *Basmana* nuchtren ghedronken gheneest den mensche van den bande omtrent herte, ende up den buucevele (6); ende so vercoelt verwalende bloet ende so verdrijft de ghelsuucht.

126. *Basmana* met ysopen ghestampt ende nuch-

(1) Hs. *d'inne*.

(2) Staat in het hs. boven rec. 123, in het midden.

(3) Hs. *eppsaet*. Men kan ook wel lezen *epsaet*. Verg. rec. 198.

(4) Hs. *d'up*.

(5) Hs. *verduuen*.

(6) Hs. *-ewe*.

tren ghenut, dat zuvert de maghe ende pugiert van allen quaden humoren, ende maecse reine ende claer, ende verdrijft den daghelicsen corts; maer diese met aloe dronke, so verdrijft so alrande cortsen; ende so verdrijft seere wel die hoeste diese met ysopen ende met saelgen drinct.

127. Omme (1) mede te makene die goet es, so nemt water also vele als ghi des meden hebben wilt; so neemt oppe, ende notenbladdere ende venkele (2). dese .iij. laete wel te samen sieden, ende alst (3) es ghesoden, so laetet coelen alse cout, datter een sinen vingher in mach ghedoghen; ende dan giet dat water up dat seem ende latet heffen twe daghen of .iij.; dan doet of datter boven es, ende laetet wel effen van hem zelven, ende dan doet of boven ende dan vatet.

blz. 27.

128. Omme (1) te makene zeepe, neemt eene cupe al vul levende (4) calx, ende wel vol ghetorden, ende in den bodem van der cupen een gat. dan giet derin (5) cout water so langhe dat daer doreloept; dan ontfaet in een ketel ende lecht dare in een ey : vloet dat ey, so es die loeghe goet. dan doet ey wech, ende dan neemt .xxiiij. deel van der loeghen ende daer toe doet vierendeel olien; ende die curie siet te zamen, tote dat dicheit heeft ende coluer ontfaen van seepen.

(1) Hs. *ome*.
 (2) Reeds in het hs. verbeterd uit *venkele* : het eerste been der *w* is doorstreept.
 (3) Hs. *als*.
 (4) Hs. *leude*.
 (5) Hs. *d'in*.

129. Omme (1) te makene witte seepe, neemt levende calx ende wedeasschen, dat neemt bi ghe-wichte : die .v. deel calx ende den een deel van den asschen; ende maect daer of loeghe. Ende die .ij. deel van der loeghe ende .j. deel olien van oliven, ende doet sieden over tvier, tote dat dicke wert: dan laetet coelen, soe eyst ghenoucht.

130. Jegen den steen es goet saet van mase-donie, ende saet van genste, ende clessen, ende gramil (dit hebben die crudeniers), ende poligrecum; alle dese zade stampt men te gadere, ende mingelt met zoeter melc ende met seeme, ende drinke dat also dicke als wellinghe.

131. Jegen den graveel : men sal nemen reinvaene een hantvul, ende pedersil van alexandere al ever veele; dat salmen stampen alte gader ende doet in een aerdinen pot die nieu es; ende minget met witten wine ende stoppet wel nauwe. sander daechs salment (2) drinken .ij. werf in den daghe, met een ghemate toge (3) savens; ende eten smorghens ende snoenens. ende als die win (4) es verteert, mach men up die selve cruut ghieten andren wijn, eist te doene, ende also drinken.

132. Jegen den steen, ghevet eenen orine van eenen buc eenen lepel vul te drinken, dat hijs niet en weet, of het een man es; ende eist een wijf, gheeft haer van eene (5) gheet.

133. Jegen den steen neemt wingaertranke ende

(1) Hs. *Ome*.

(2) Hs. *salment*.

(3) Hs. *togeghe*.

(4) Hs. *al die die win*.

(5) Hs. *eenē*.

berrense te pulvere, ende neemt wijn. maker of loghe ende laet den wijn staen, ghemingelt metten asschen, . iij . daghe; ende daer naer siet dor een cleet. ghevet de sieken drinken, so breket den steen. dit || salmen drinken savens ende snuchtens . iij . daghe warem. blz. 28.

134. Jeghen den steen, hi sal nemen eenen leventen hase, ende doene in eenen nieuwen pot, ende barne dat te pulvere; ende men sal dat pulver houden in hertenleeder. ende als hijs te doene heeft, so sal hi dat pulver tempren met wermen waetre of met wine, ende hi sal dat drinken. sonder twijffel hi sal den steen ghelosen met pissene, ende oftut dat niet gheloven en wilt, nem eenen andren steen, ende lechene in den wijn daer dat pulver mede es gheminct : du suls den steen vinden te sticken tebroken; ende als [.i.] mensche dit sal drinken, so salt [hi] drinken met eene pipe, bedi die tande souden aerghen deraf (1).

135. Jeghen roede menisoen, neemt venisoen, ende siedet wel; ende alst ghesoden es, so neemt van den sope ende doeter inne Cannellepoeder, ghinghebeerpoeder, ende sofferaen, ende sup van den zope. ghi wort ghenesen.

136. Die niet ter camere en can gaen, hi sal heten een stic van der rapen van over zee, also groet als een bone : so sal hi bin eere hure ter camere gaen.

137. Luminaria (2) es . j . dornin crudekijn, ende wast

(1) Hs. *d'af.*

(2) Hs. *Luminaria.*

up houde grachten, ende draghet gheluwe bloumen met cleenen bladeren; ende es heet ende dro in den .j. grat. water daer af ghemaect claert die ogen boven alle dinc.

138. Agrimonia magna, arœlla, of salvaria, of salumbria, es heet ende dro in den eersten (1) grat; het hevet de bladre in cruus ghewassen ende den stael roet, ende wast .ix. daghe vor sente Jansmesse ende .ix. daghe derna (2). dit cruut gheneest wonden ende drocht oude vule zeere.

139. Buglossa, of lingua bovis, of ossentonghe, ende wast wilt an die diken, ende ghelijct der wilder virga pastoris, mer (3) si es minder van bladen ende hevet blauwe bloumen, ende es heet ende versch (4) in den .j. grat. so purgiert colera ende es goet in wonden, dranke, ende doet tselve dat tander doet.

140. Cuscuta, dodere, rasca lini, podagra lini, brincus, grincus (5), heeft messelike || cracht ende het es heet in den .j. grat ende droge in den .2. grat. het es ghelike vlasse, ende wast upt velt metten vlasse ende onder dandere vlas, ende oec in andren steden; ende men gadert metten bloumen. .2. jaer houtment goet, ende hevet cracht te purgieren flumen ende meliere.

blz. 29.

141. Capillus veneris, umbilicus, cinbalaria, scotemcilla (6), citindon, adiantos, galienus orcont dat es

-
- (1) Hs. e.
 (2) Hs. d'na.
 (3) Hs. m'.
 (4) Hs. versch.
 (5) Hs. grint 9.
 (6) Hs. scotēcilla.

ghetempert tusschen heet ende cout, ende staet an den kerken ende ouden masiere, ende es een cleene cruut ghelijc varent. *dyascorides* (1) seit (2) dat es goet ghedronken jegen die gelzucht ende jegen die milte, ende es van al den elemente ghelijc ghetempert.

142. *Epatica*, dats leverworte of erbe de puuts, cout ende dro inden .i. grat, ende wast in wacken steden, ende hanget gherne an roetsen. sc die blaeder meerder sijn, so betere het coelt ende verduwet.

143. *Eufragia* es .j. cleene crudekin, ende wast .j. spanne lanc ende draghet witte bloumen als muer; hets cout ende dro in den .j. graet; het conforsteert de oghen.

144. *Hermodactili* sijn heet ende dro in den .3. grat, ende wast (3) in merschen. de wortelen sijn ront; ende gaderse in den zomer, ende hancse ter sonnen; een jaer houtmense goet. si hebben macht te sceedene, ende te vertere humoren (4), ende pugieren flumen ende limighe hymore.

145. *Manis eua, pentadactuli, custos* (5) *ortorum priapus* (6), *gira solis, of palma cristi* (7), es .i. cruut ende hevet de wortel ghelike .ij. handen, ende de meeste es best ende het wederslaet alle maniere van gheswelle binnen ende buten.

146. *Nigella* dats bolle, ende wast int coren, heet ende dro in den .3. grat; het hevet cracht dat saet

-
- (1) Hs. *dyascor*, met een breed afkortingsteeken boven de *r*.
 (2) Hs. *f* met afkortingsteeken.
 (3) Hs. *vast*.
 (4) Hs. *hum*.
 (5) Hs. *costus*.
 (6) Hs. *priapus*.
 (7) Hs. *xpi*.

te verduwene ende te verwerene die humoren (1), ende sceet wint ende upblazinghe in de maghe, ende men mach (2) tsaet houden . 10 . jare goet.

147. Turbith (3) es heet in den . 3 . grat, ende es een wortel wit binnen ende ghelu buten. men sal kiezen dat binnen hol es (dat hout [dat] binnen es en es niewer toe goet, daer omme salment (4) wech werpen) . 5 . jaer hout ment (5) goet; het pugiert flumen.

148. Tapsus barbatus, dats wulskerse (6), cout ende dro; het heeft zochte (7) blade ende gheluwe bloumen ende wast an ouvers van grachten. hets harde goet jeghen || de spene.

blz. 30.

149. Jeghen de steecte van der herten so zuldi maken dese confexie : eerst zuldi stampen alsene, dan neemt cyrope of een vierendeel zeems ende een pinte waters; dat siet te gader, ende scumt so langhe dat nemmeer en scumt; dan zuldi de alsene derin (8) sieden eenen wal of twee : dan eist ghenouch. dan doe of ende doet in een scoenen (9) pot ende heet als ghijs te doene hebt.

150. Omme wel te wesene met vrouwen, neemt den vedeende de cullen van den mol, ende berrense (10) te pulvere; ende neemt dat pulver ende doet in spise of in dranke, ende nut dat : ghi zult overvele mueghen met vrouwen wesen sonder uwe scade.

-
- (1) Hs. *hu*.
 (2) Hs. *macht*.
 (3) Hs. *turbich*.
 (4) Hs. *salmen*.
 (5) Hs. *men*.
 (6) Hs. *vulskerse*.
 (7) Hs. *zocle*.
 (8) Hs. *d'in*.
 (9) Hs. *scoenen*.
 (10) Hs. *berense*.

151. Jeghen aexteroeghen neemt de nieren van den otter (die hanghen hem in die liesche ende es ghedaen ghelijc spenen); die zuldi hanghen in de sonne, daer na in den wint, in elc eenen dach; ende dan .iiij. of .viij. daghe in den roec. dan leghe up daxteroeghe ende binder up met een douskin.

152. Jeghen onruste van slapene, stampt wermoede (1) ende alsen, ende drinct tsap, ende dan wermet de cruden ende maecter af een plaester ende bintse omtrent u hoeft.

153. ¶ Om aestelijc spenen te ghenesene, neemt blaedeloese ende stampse, ende dan lechse up die spenen : zij ghenesen te hant. blz. 31.

154. Zalve jeghen seer handen : neemt roet van wederen ende hout barghen||smout ende groenc verwe ende wieroec, ende siet dit te gader, ende met deser salven so smeert dine handen : so werden ghenesen binnen .iiij. daghen. blz. 32.

155. Dranc jeghen den witten watere : neemt witten hontsstront ende droghen ende maecter poeder of, ende gheeft hem drinken met kernenmelke ende met gorte gheheet : het sal hem in fundamente hute loepen; dits zeker waer.

156. Om ghescuerde te ghenesene sonder snijden : Al waer de quetsinghe harde haut, neemt elna campana ende stampse, ende maect dan een plaestere van werke ende netse in dit watere, ende legse up die scuere. Ende doet den zieken ligghen; dit etet binnen af onbehoerlic vleesch van der won-

(1) Hs. *mermoede*.

den ende maect de wonde weder versch (1) ende nieuwe gheheelre huut van buten. binnen derden daghe daer naer neemt osmonde, valeriaene, senicle, confelie de greine, ende stampt dese .iiij. cruden ende maect weder een plaester van werke, ende netse wel int sop ende legse van buten up de wonde .ix. daghe lanc duerende : sij sal ghenesen ende toe gaen. dit es gheprouft.

157. Omme de graveel of de steen te ghenesene, neemt eene crevetse of twee of drie, ende ziedense in rijnschen wijn ende dan zuldise al in sticken stampen, ende doense weder in den wijn; ende stoppen de pot wel vaste datter geen lucht huut en ga, ende siet (2) dat up de twee deel of up derde, ende laet staen claeren; ende drinc nuchtens en savens : ghi sulter met ghenesen.

158. ¶ Loec ghesmert up beten van serpente ofte van anderen quaden wormen, gheneest. blz. 33.

159. Loec ende zeem te gader ghestampt es goet gheleit ende gheplaestert (3) up hontsbeete.

160. Loec ende saelge even vele, ghestampt te samen ende gheplaestert (3) up hontsbete, gheneest.

161. Loec ende maluwe even vele, ghesoden in wine ende ghedronken, ontstopt aestelike orine die bestopt es.

162. Loec ghestampt ende hute ghetempert met aysine ende dicwile gheten, dat doot de worme ende gheneest de steecte (4) in de siden.

(1) Hs. *verschs.*

(2) Hs. *ende siet ziet enz.*

(3) Hs. *gheplaesters.*

(4) Hs. *steete.*

163. Loec ende coriandre te samen ghestampt ende hute ghetempert met wine alse een dinne dranc ende also ghedronken, gheneest (1) de gelsocht ende die harde van den lichame.

164. Loec ende zwinensmout ghestampt te samen, ende gheplaestert ende up gheswel gheleit, sessert ende gheneest.

165. Loec ghestampt ende hute ghetempert met melke es goet gheten of ghedronken jeghen ydropike.

166. Loec ende bonen te gader ghesoden in borne ende met dien sope ghedweghen tempel van || den hoeftde, dat sacht wedom int hoeft.

biz. 34.

167. Loec es goet gheten nuchtren den ghenen die gaen achter lande, jeghen de quade immuren (2) die de menschen groyen van quaden borne, ende van onganser spisen ende van dranke.

168. Jeghen fledersijn neemt alsene, ysoppe, edernetelen, ende siet dese drie crude in orine een lanc stic ende maecter of een plaester, ende leghet daer tfledersijn noopt, also heet als hi ghedoghen mach : het salre mede sochten ende vergaen.

169. Omme roede salve te makene neemt bolis ende drakenbloet, tarwijn bloume, olie van oliven, wijnedic (3) ende twitte van den eye, ende stotet al te gader in eenen morsel : dits (4) goet up gheswollen dinc bestreken.

(1) Hs. *ghenest*.

(2) Het is moeilijk te zeggen wat hier de lezing van het hs. is : *in murē, in murē, m murē* of *m murē*? Het eerste lijkt het meest op het woord dat hier vereischt wordt.

(3) Hs. *wijnedic*.

(4) Hs. *dit*.

170. Die niet spreken en mach van siecheden, neemt polioen ghewreven met aysine, eenen nap vol, ende doet in een linen cleet ende houdt hem voer die nose : hi sal cort spreken.

171. Omme te slankene den lichame, neemt de wortele van meradic ende stampet, ende drinket tsap : het verteert den wint, ende lecht de bladere up den buc.

172. Venkelzaet dicke gheten die beneemt de vethede ende doet magher werden.

173. Wortele van meradic of andre wortele, die also goet sijn of beter, in eene confexie van zeeme gheleit, dat es goede groene ghinghebere.

174. Om ghezwel te verdrivene, neemt een cleen crudekijn dat wast up mueren, dat stampet of wrijft ontwe tusschen uwen handen, ende lecht daer up : het sal vergaen ende dwinen.

175. Dat sap van coecten gheneest quaede scorf-hede, daer met ghedwaen ende up gheleit.

176. De lieden die voer haer herte verstoppt sijn die zullen drinken levende waeter nuchtren, ende houden den mont vaste toe, dat die macht ende die cracht in den lichame vlieghe (1).

177. Wildi maken eenen sonderlinghen (2) wondendranc, die te wonden huut comen soude ende zoude alle wonden ghenesen, sonder stervelike wonden die niement ghenesen en can, neemt een loet ghin-

(1) Hs. *vlieghe*.

(2) Hs. *sonderlinghe*.

ghebers, een loet wieroecs, een loet sulfers, een loet coperroets (1), ende twee cleene noten musscaten die goet sijn, ende .xx. bayen ende radeheele als so groet als een ey, ende roede coelen also groet; dese cruden salmen scarven ende stampense in eenen mortier, ende || binden elc bi hem elc in eenen douc, in eene kanne dat si ten bodeme niet en comen; wat manne die dorwont es ende wat hi liefts drinket, eyst wijn of out stelle bier, dat salmen ghieten in de canne ende stoppense dan wel met eender roeder coelen; ende up die wonde salmen een rode-coelblat legghen ende keeren die ander zijde toe : dit es eenen goeden wondendranc. blz. 35.

178. Om bloet te stremmene van der nuese, riet dickent die rute ter nuese : het doet stremmen vorwaer.

179. Omme (2) den steen te doen brekene .j. mensche in sijn blaese, neemt blaeder van hijft, ende pedercelle van alexander, ende kervele, van elken even vele; ende stampt dese crude in een mortier ende dat sap ghef drinken .9. daghe achter een. of die dit wilt prouven of het waer sij, so nem .j. glasin vat ende doere in .j. steen ende wijn ende sap van desen cruden vorseit, ende laetene eenen nacht derin (3) ligghen : du saltene nuchtens moghen breken ghelijc sande of savele. dit es dickent gheprouft.

180. Om te hebben veel naturen, drinct tsap van kamillen met dranke; dat es goet.

(1) Hs. *coperroets*.

(2) Hs. *Ome*.

(3) Hs. *d'in*.

181. Omme te makene hint, eerst so neemt .j. lib. gallen ende lechse te weeke in .ij. stoepe soops dat men maect teens bruwers ende heet buucsop (1), al siedende suldijsse derin (2) doen, ende laetse weeken .ß. dach ende danne so stampse wel in een mortier ende doese dan weder int vat daer sij in gheweect waeren, dan so neemt een derden deel ponts coperroets ende .ß. lib. gommen; doet coperoet (3) voren in den pot daermense in sieden sal metten ghestampten noten, ende laetet sieden so langhe dat deelt versoden es; dan so doeter die gomme in ende laetse smelten, ende dan so doet van den viere; ende naer dat menre de gomme in doet so moet alleneen wel gheroert sijn. prouvende oft ghenouch es, so latet drupen up uwen nagle een dropel: houdet hem wel te gadere, so eist ghenouch. ende over buucsop so mach men nemen .ij. stope bruns biers. ende de pruve mach men oec doen up een mes of up eenen steen.

182. Water of tsop van der surkereiden (4) ghedronken met suker of met zeeme ontstopt de lever, de milte die verstoppt sijn van hitten; ende so es goet jeghen de gelsocht.

183. || Omme te makene salve der (5) die coninc van aragoene mede heelde alle wonden || ende te brokene of ghefrochert hersenbecken sonder snijden, neemt terbentine . 2 . ghewichte, ende wit was . j . ghewichte; dese . 2 . smelt te gadere in een panne ende

blz. 37.

blz. 38.

(1) Hs. *buucsoops*: de afschrijver is blijkbaar door het *soops* van den voorgaanden regel in dwaling gebracht.

(2) Hs. *d'in*.

(3) Hs. *coperoet*.

(4) Hs. *Water van of tsop van der surkereiden*.

(5) Hs. *d'*.

coeleret dor een grouf linen cleet in een vat der (1) in es goet aysin ende staerc; ende als dat es wel vercoelt, duwet wel met uwen handen. dan neemt dat sop van betonien de .2. deel, ende dat sop van verbena .j. deel; alse dese vorseide sope gheminct sijn te gader ende die vorseide confexie van den terbentine ende van den wasse, smelt weder ende derin (2), alst ghesmolten es, so werpt dine vorseide sape daer in ende minghet ende roerret wel te gader, ende dan werpter up wijfsmelc of coyenmelc ende beit .j. stic. ende dan maecter af plaestren.

184. Jeghen de roede lichame so salmen nemen verbene, ende men salse sieden in een vierendeels borrens up een pinte, ende dan salmen nemen .j. pinte roets wijns ende ghieten den wijn in den borne, ende drinken dat te gader : hi sal stelpen.

185. Omme aexteroeghen hut te doen valene in .3. dagen of lettel meer, neemt die scorssen van okernoten die naest der scalen sijn, duverste of ghestroept, ende daer up gheleit : hets dickent gheprouft.

186. Omme te makene seepe, neemt .2. deel weetasschen ende een deel levende calc, ende (3) maect deraf (4) staerke loeghe; ende als u loghe ghemaect es, neemt .12. lib., ende .11. (5) gommen dragante ghepoedert; ende laet staen weken 4 daghe ende nachte : dat wert recht oft een galentine waere. dan hebt noch .28. lib. loeghe, ende

(1) Hs. *d'*.

(2) Hs. *d'in*.

(3) Hs. *ende ende*.

(4) Hs. *d'af*.

(5) Het *hs.* is hier niet volkomen duidelijk.

doet dese .12. lb. met den dragante toot den .28. in een ketel, ende laet sieden te samen 2. huren lanc up een sachte vier; dan doet daer toe .8. lb. olien van oliven ende .j. lb. ende .j. lb. litters huut eere kanen ghepoedert; dan roeret met eenen stocke wel ende langhe, ende laetet sieden so langhe so dat trect als lijn .j. helle lanc, ende dan druupt up eenen couden steen : eist dan dicke als seepe, et es ghenouch; maer en es niet dicke voert cout es.

187. Omme te verwene lijnwaet of garen, of leder, met brisilie, sangwijn of roet, neemt brisiel ende stampet (ghelije meeden of scorsmeel) .j. 2., reghenwatere eenen stoep, gummen van arabien .j. lb. 2. in dit water siet dit brisiel metter gommen, altoes roerende, dat sij versoden die derden deel. ||nu es die verwe vulmaect : wat ghi verwen wilt, dat steect hierin, het sal sangwijn werden. ende latet drogen in de scaduwen, ende en eist u niet ghenouch gheverwet, so steket der (1) anderwerf in. ende wildijt root hebben, so neemt levende calc .i. lib. ende werpet in eenen stoep waters, ende laetet claren. ende dernaer (2) roere .ij. of .iij. werf; ende alst claer es, so neemt dat water ende derin (3) doet .i. 2. aluuns, ende latet sieden met uwen lakene ende dan droghet; ende daerna steket in u verwe : het sal root werden. maer dat leder (4) en mach niet ghesoden sijn, maer al cout in dit water ghesteken. ende dat sangwijn moet oec ghealluunt wesen, met watre ghesoden sonder calc met terwengruise.

blz. 39.

-
- (1) Hs. *d'*.
 (2) Hs. *d'naer*.
 (3) Hs. *d'in*.
 (4) Hs. *deder*.

188. Om de perle up doeghe, neemt lignum (1) aloes ende wieroec ghepoedert. dit salmen bernen up een vuerenbert ende boven den viere salmen houden een becken van heere om datter die roec soude an hangen. ende dien roec dier an blijft hanghende doet men af, ende daer af salmen een lettelt doen int oeghe daer den perel in es (2), tsmorghens ende savens; ende het waere best in doge ghedaen met eenen ystremete alse de gautsmeeden doen als sij souderen, want si cretssen metten vinger haer poder dat in tvaetkijn (3) es.

likerke.

189. Dranc van liekerke te maken, neemt bughele, senicle, wilde saelge, conijnsruut, gherwe, ghinghebeere, groffelsnagle, noten muscaten, al ghewonden in eenen douc ende in den gront van den potte gheleit; ende de .iiij. cruden ghebonden ghelijc dille ende oec in den gront gheleit, ende wijn derup (4) ghegoten ende alte gader ghesoden, dats goeden dranc van liekerke.

190. Salve te makene van botten van popelieren: die salmen stampen al ontwee ende doense in eenen eerdinen pot, ende laetense vorten ende rijpen. ende als men popelioen (5) hebben wille, so salmen nemen meysche of crusebotre, ende van den rijpen botten, ende ziedense over een so langhe dat se groene es. dan doese dor een lijnen cleet. dese salve es ||
goet der (6) een mensche wee heeft in de lede ende die huut niet ontkeret en es, eist van fledersine of

blz. 40.

(1) Hs. *lingnum*.(2) Hs. *es in es*.(3) Hs. *tvoetkijn*.(4) Hs. *d'up*.(5) Hs. *pepeloen*. Verg. rec. 194.(6) Hs. *d'*.

van andren dinghen, ofte jeghen tquade vier ende quade gate inde (1) been.

191. Salve : neemt popelierbotten, ende smeeworten, ende nachtscade, ende maelrovie ; dese cruden ghesoden in smeere ende ghewronghen dor een cleet. dese salve es goet jeghen drope ende doet zweeren heelen.

192. Dits een goede zalve den scorveden hooft-den mede te ghesene, sonder haer te verliesene : men sal stampen hout swinensmeere, ende al stampende daer in minghelen tsop van griseconten, ende van der roeder pardeken, ende van scapiosen, ende litargion ghepulvert, ende quicselver ghebluscht met nuchterne speekele. ende maecter af salve ende die orboert daerts noot es.

193. Dits een dranc om alle wonden (2) mede te ghesene, ende hi comt ter wonden huut alsomen ghevet ten monde : neemt sap van glorifilaten, tsap van dorghinghe, ende tsap van alsenen, ende tsap van herba roberte. ende dese salmen minghen met wine ende ghevens drinken een waerf, telken een toghe, ende leggen up die wonde een roetcoelblat ende el niet. ende dwaet die wonde met wine, dats goet; erde danne lecht daer up dat coelblat.

194. || Olie te makene van popelierbotten (3) dat men heet olie poploen : neemt de sop botten ende zietse in eenen droghen pot met olien van oliven ende anders niet.

blz. 41.

pakkers, lasers.

195. Olie van saet van smeewortelen ofte bloy-

(1) Hs. *en*.(2) Hs. *wonden*.(3) Hs. *popelierpotten*.

sele maect men dus : neemt tsaet van smeerwortelen ofte de bloyeseme ende olie van oliven, ende sieden dat oec in eenen droghen pot ende maecter af olie. gheen beter dinc en es toten pakersschen leeden, ende daer mede bestreken met eender vedere ende anders niet. dese olie es goet jegen laserse of pakers of scuervde.

196. Item weeti eenighe persoen die den bloetwal ceft in daensichte oft in andren steden, daer toe suldi nemen twater van heedernetelen in een clocke ghemaect.

zeer. **197.** Item hebdi een zeer onder handen dat ghij te neghenen weghe bringhen en coent, so zuldi nemen sterken eysin ende wasschent wel daer mede, ende souken tsaet van else ende maker af poudre ende stroyent int seer.

198. Item hebdi een seer dat vul brants es, daer toe suldi nemen : nasscade ghelesen tusschen beede onser vrouwen daghen, ende olie van oliven; ende sieden dat in een droghe pot ende anders niet. ende also ghesoden es, so sal mense laeten staen j. vierendeel jaers in derde, wel nauwe ghestopt. dese olie es goet jeghen alle brande.

199. Omme wonden te ghenesene sonder lijcteken, of harde lettelt, ende zenuwen vergaderen ende beencnoepen, meer binnen j. maend dan met andren zalven binnen .ij. maende, neemt zuver (1) ghesmolten dassensmout ende maect derof (2) plaesteren up werc of up linwaet, also men pleecht: et sal ghenesen harde varinghe. dit es gheprouft.

(1) Hs. *zuiver*.

(2) Hs. *d'of*.

200. Salve jeghen alrande quetsinghe : neemt een hantvul nasscaden ende .i. antvul (1) eppen, een antvul senicle, een antvul glorifilaten, ende een antvul violettencruuts, ende stampent over een; ende dan neemt een vierendeel ponts was ende een alf lib. barghenssmeers, ende siedet over een also langhe als waermoes, ende dan siet dor een scone lijnen cleet, ende dan doet dit in een bosse. so hebdi goede salve.

201. Pusoen jeghen de hoeftzweere : neemt betonie, || verbene, alsene, celidonie, weghebrede, savelboem (2), ende stampet te gadre ende drinket met wine. Oec esser goet toe : neemt scorse van vliendere ende honich ende peper, ende drinket met wine.

blz. 42.

202. Om den corts te verjaeghene, neemt die middelste scorse van den vliendere (3) ende eertveltlovere even vele, te gader ghestampt al ontwe; ende gheeft hem drinken dat sap, recht als hi hem begint te comene. hi sal braken ende ghenesen stappans, want het es gheprouft.

203. Om quaede gaete te ghenesene an beene, neemt eekine loevere ende eertveltlovere even vele, ende sietse in borne, ende dan so bayt altoes u been met dien watre, tote dat ghenesen sij; ende lecht den eenen dach van den eertveltloveren, die der (4) ghesoden sijn, up die gate, ende den andren dach van den ekenelovren; si selen zeker ghenesen, want hets gheprouft.

(1) Hs. *antwl.*
 (2) Hs. *saelboem.*
 (3) Hs. *vliende.*
 (4) Hs. *d'*

204. Pouder te makene jeghen alle gate, neemt betonie, agremonie, verbene, elcx even vele. ende drocht wel ende maecter af poeder wel cleene, ende doet dat up die gate : het sal ghenesen ende droghen ende weren tquade vleesch.

z(alve).

205. Dit es eene goede salve, die wel trect ende wel heelt beede wonden ende zweeren : neemt wedrinroete een lib., wit harst een lib., ende was een lib., ende allettel sofferaens ende den wortele vander docken, die bloyen van broeme .iiij. werf also vele als der wortele; ghewreven, ghestampt te gadere, ghesoden; ende also ghelu wert, doese van den viere, ende wringet dor een linen cleet; dan doeter toe wieroec ende mastix ghemalen over een. dan sal men vroedelike houden; sij zal doen soet vorseit es : ghespreeet up een lijnen cleet ende der-up (1) geleit.

206. Om aderen die zwellen als si ghelaeten sijn, neemt van den witten campernoelen ende saut, ende bindet daer up : si sal ontswellen.

207. Om aderen, die ontspronghen sijn als ghelaten sijn, omme die weder te stelpene, so es dit goet ende dicke gheprouft : neemt eene zwerte boene ende bitse ontwee ende lecht deene heelt up die aderen, die scorse huutwert : si sal stremmen.

208. Meede, savelboem (2), gladië, lovesse, alle dese cruden, in wine ghesoden ende dien wijn ghedronken, doet den lichame zuveren ende die || moeder openen die besloten es.

blz. 43.

(1) Hs. *d'up*.(2) Hs. *savelbem*.

209. Man of wijf die niet sin water maken en can neme de wortel metten hoeftde altemale van der lelyen, stampse, dwaese scoene, laet droghen van den watre eer men se stamp; dan minghelt ende temperse huut met rinschen wine ende drinct dat dicke.

210. Bivoet, roet of wit, ghestampt ende tsop deraf (1) in wonden ghedaen ende tcr uut entrent gheleit gheneest aestelic de wonde.

211. Netelen also ghemaect ende ghedaen, oec in de wonde ghedaen ende entrent gheleit, gheneest oec seer haestelijc.

212. Om te hebben groete sterkeit up eenen dach meer dan up een ander, neemt roeden bivoet in den zomer, groene in den winter; droghe ende siet dat met wine of bier of met water, ende drinct dat al den dach eens (2) daechs : ghi sult sander daechs hebben groet cracht.

213. Die sijn orine niet ghehouden en mach, hi neme latuwensaet ende stoetet in sticken, ende minghen met wine ende drincke dat nuchteren.

214. Die eeft die crampe, die smere hem met hondensmere.

215. Jeghen tmenisoen, ziet twe eyere hart, ende stampse in eenen mortier; dan tempert met eenen rauwen eye ende stampter toe blader van weghebreden, sonder gaten daerin; ende neemt bloume ende (3) maect van [al een coukelkijn in den hert, ende heet die al heet.

(1) Hs. *a'af*.

(2) Hs. *seen*.

(3) Hs. *en* (de afkortingsstreep is vergeten).

216. Om haer af te doene ende scoen huut maken ende sonder sorghe, ghi sult baden in warem water, ende derna (1) stoven ende zweeten, ende noch baden; ende dwaet u dan met eenen sconen cleede. dan suldi dit ghereet hebben : neemt calc der (2) noit water up en quam .vj. lepele vul, of also vele als ghij wilt, ende tempert (3) met couden watre, ende siettet also wellinge. ende derna (1) so neemt operment tvijfste deel, ende doeter mede; dan neemt een ganspipe ende steect daer in, ende prouft oft ghenouch ghesoden es : dats als die plumen lichtelijc afgaen, dan eist ghenouch. dan doet van den viere (et soude te seere verhitten), ende alst vercout es wel na, so bestrijc (4) hu dermede (5) der (2) thaer staet, ende trecket of sonder crouwen, want die huut soude lichtelijc (6) breken. dan neemt sap van bellen, sap van nasscaden, sap van don||derbaer ende dbloet van der vledermus, ende minget al te gader, ende bestrijct hu dermede (5). blz. 44.

217. Ten andren maniere : neemt griex pec, ende colofonie, ende armoniacum (7), ende mastic, ende smeltet al te gadre, ende giet up cout water, ende bouwet wel metten handen. So ghijt meer bouwet, soet witter wert, want van eerst so eist zwert. maect hier af een plaester, ende legget der (2) ghi gheen haer hebben en wilt. twee plaesteren mueghen dueren twee jaer; .x. werven mach ment verniewen ende leggent [up], up dat men verbauwet ende legget laeu.

-
- (1) Hs. *d'na.*
 (2) Hs. *d'.*
 (3) Hs. *endē tempert ende tempert.*
 (4) Hs. *bestijc.*
 (5) Hs. *d'mede.*
 (6) Hs. *lichtelijc.*
 (7) Hs. *armoniacn.*

218. Wildi dat hu haer dicke worde, so neemt agrimonie, ende die scurse van den hulstwortelen, ende hyseerne, ende lijnsaet (1) ghepulvert; ende siedet al te gader in gheetenmelc of in water, ende dwaet hu hoeft daermede.

219. Noch : neem een dinc datmen heet gitten; barnet ende stampet met watere. dit selve doet beendren gheberrent te pulvere ende ghemijct met olien ende met seeme, ende dwaet daer mede hu hoeft : dit doet thaer dicke wassen.

220. Omme (2) te makene een formente, neemt goede tarwe ende siet die in zuveren borne, ende dan neemt zoete melc van coyen — of eist in de vastene neemt amandelmelc, — ghesoden ende lecht daerin uwe tarwe die te voren ghesoden was in borne, ende gheleit up een scone dwaele up stroe te versipene van den watere. dan ghedaen in de melc ende .ij. of .iij. eyeren na dat ghi formente maken wilt. die breech daerin, ende sofferaen, ende zuiker, ende goede poeder, goeden (3) cruden ende allettel blomme, dat allettel mach binden. dit heet formente potaeghe.

221. Omme (2) te makene goede fine poedere in compeestsausen of in spisen te doene, neemt .3. onsen ghingebers, .j. once fine kanele, .3. graine, 3. stocken van naglen ende .v. inghelsche noten mosscaten.

222. Omme roet te maken zuiker ofte maken

(1) Hs. *lijsaet*.

(2) Hs. *ome*.

(1) Hs. *goden*.

rode morselen die men heet manus cristi of roet tabulaet, so zuldi hebben een steen die men heet in latine lapis ematitis, ende dien vorseiden steen (1) suldi wel wriven up eenen harden steen met sconen watre; ende dat water, dat daermede gheverwet es, daer mede suldi smelten hu cuker dat ghi || in die vorseide [verwen] verwerken wilt. Ende omme blaue te makene in dier manieren, so neemt een steen die men heet lapis lazeri.

blz. 45.

223. Omme te claerifierne (2) cuker in de vastene, so zuldi hebben alsoet hier voren ghescreven staet: neemt omme te claerifierne een gomme die men heet gomme elemny; of en mogdi niet die ghecricghen, so neemt een ander maniere van gomme die men heet hedre.

224. Hier staet ghescreven de mate, hoe vele datmen sculdich es te nemene poeders om te doene (3) in fine morselen, die ghemaect sin van cuker. Ende hoe dat die cruden heeten daer men die poedre af maect, neemt, om te makene een lib. finer morselen, .ij. inghelsche ghewichs ghingheberspoeders, .ij. inghelsche ghewichs galigaenspoeders, .ij. inghelsche ghewichs poeders van noten moscaten, .j. inghelsche ghewichs poeders (4) van naghelen. dat waere al te male .vij. inghelsche ghewichs poeders, alsoet vorseit es om te doene in de morselen. Ende omme te kennen tghewichte vorseit van den inghelsche, so zuldi weten dat in die onse gaet .xx. inghelsche

(1) Hs. *sten.*(2) Hs. *claerifierne.*(3) Hier is in het handschrift geknoeid. Streng genomen staat er *dene*; met veel goeden wil kan men er ook *doene* uit lezen.(4) Hs. *poers.*

ghewichte. Ende, of ghi wilt, so doeter in .vj. inghel-
sche finer cancelen.

225. Omme compoest te maken, neemt een stoep
wins die men scupers vint, ende een onse van den
poedere ghemaect van .vij. onsen anys (1), .iij. onsen
coliaender, .ij. onsen carewi, .ij. onsen venkelzaet;
ende dan neemt een onse sanders, een lb. dicke koux
cnde allettel mostaert. dit es van .vj. groten (2) den stoep.

226. Item wilt men van .vij. groten maken den
stoep, so doemer in een alf sesein ghingheberspoe-
ders (3), een onse naglepoeder of stoc van naglepoeder,
ende een lettelt greinenpoeder.

227. Omme te maken compoest van .vj. groten,
neemt een pinte zeems, .ij. pinten wins, ende een
vierendeel meets, ende een onse sandre, ende een
lb. dicke coux. Ende die wil maken van .vij. groten,
so doemer in een onse pepers, een alf onse ghin-
ghebers, ende een onse nagle, ende een sesein greinen,
ende een onse compoestpoedere. dit es compoest-
poeder : carewi .ij. onsen, venkelzaet .ij. onsen,
coriandre .iij. onsen, || anys .vij. onsen.

blz. 46.

228. Item de sandre moet men weken in den
win, ende dan maelen deur een mostaertqueren,
ghelijc den couke; ende den couke wecmen in
den mede ende dan maelen.

229. Item die wille maken cleine couskin naer
de maniere van bruesele, neemt een lb. caneele, .ij.

(1) Hs. *denys*.

(2) In het hs. wordt *groot* (*groten*) meestal voorgesteld door de
bekende afkorting; is zulks niet het geval, dan wordt dit aangeteekend.

(3) Hs. *ghinghebers|boeders*.

onsen ghinghebers; poedert beede; neemt een lb. van desen poedre, ende .iij. quaerten goeder bloumen, ende .iij. pinten zeems, of dat ghenouch sij. ende dan keerse met allettel poeders vorseit, ende daer naer in wit of in brun zuiker dat ghewreven sij. ende dan bucket up den bodem van eere panne over tvier, ende keret .ij. of .iij. werven.

230. Pillen apstelensia (1) maect men van alewe, ende van merre ende van sofferaen.

231. Pulvis (2) pestilencialis : neemt aloes, cicotrini, mirre $\frac{3}{4}$ lb; croci orten $\frac{3}{4}$. iij. missianum efiat pulvis (2).

232. || Gherechte ende gheproufde medesine jeghen de weelde in aerme of in ander leden : ghi sult nemen de sop ende de crop van der heerenetelen, ende stampen die in eenen mortier daer noyd loec in en quam; ende dan tempert met petauwin, ende wringhet huut in een scoen potkin dor een douc, ende dan strijct hu leden daer mede savens ende smorghens.

blz. 47.

(anzwei)e.

233. Gherechte medesine jeghen de tanzwere, neemt .xij. mitswert (3) witten winesin, ende docter in een bone groet driacien, ende .ix. blader saelgen; ende siet dat; ende alst ghesoden es, so nemes in huwen mont al warem ende houdet (4) langhe.

(1) Het hs. is hier niet geheel duidelijk. Het is namelijk niet volkomen zeker of er staat *a-*, *o-* of *opstelensia* (dus *con*). Graphisch is het eerste het waarschijnlijkste, terwijl geen van deze drie lezingen een gezonden zin schijnt te geven.

(2) Hs. *pul*, met eene afkortingsstrec door de *l*.

(3) Hs. *mits swert*.

(4) De lezing van het hs. is hier niet volkomen zeker. Eigenlijk staat *er hudet*, met de *o* naderhand boven den regel, tusschen *h* en *u* in, bijgeschreven; tot zoover is alles duidelijk. Boven den uitgang *-et* is echter ook iets bijgeschreven, dat niet duidelijk is; het lijkt zoowel op *r* als op het bekende afkortingsteeken voor *er*. Zie verder de aantekening op dit recept.

234. Om te maken een water, heet aqua salvea, neemt saelge ende polioen, ende stamp te gader, ende doet in de panne. die dit water drinct⁽¹⁾ met castorien ghesoden. als menich werf als hijt drinct, als menich dach licht sin leven. hine mochte niet so vercout wesen, dronke hijt elc sdaghes nuchtren, hine⁽²⁾ soude ghenesen.

235. Jeghen den waterkanker, neemt de blader van den heelsboeme, ende sietse in borne, ende laetse versieden wel derden deel, ende wringhet duer een cleet ende dwaet daer mede de vel twe-waerven sdaghes : so saelt ghenesen.

236. Jeghen den kanker in den mont, neemt gallenoten, ende scorse van peumen garnaten ende aluun van glaese, van elken .j. vierendeel ponts; ende een deel zeems, ende .j. pinte starx cysins, ende doet te gader wel cleene ghestamp; ende doet in .j. nieuwen pot, ende siedet also langhe alse wedrin vleesch; ende dan wringhet duer een linen cleet ende doet in een stenin kanne, ende dan dwaet uwen mont met lauwen watre herde wel; ende dan neemt een quispelkin, ende strijct dat zeer daer mede, metter vorseiden temperuere : ende dat quaede sal af gaen ende ghenesen.

237. Jeghen den zwerten kanker in den mont : dwaet eerst dinen mont met lauwen borne, ende neemt dan pulver van zedewaere ende asuer te gader, ende daermede wrijft dine tande. probatum est.

238. Jeghen den roeden kanker in den mont :

(1) Hs. *dinct.*

(2) Hs. *ghine.*

wrijft eerst dinen mont met lauwen borne harde
wel; daer na neemt duvenquaet, ende roet loec,
ende bernet te pulvre || in een pannekin; ende blz. 48.
wrijft daer mede dine tande. die roede canker hi
limet, ende vet ende dicket die leppen.

239. Jeghen den witten canker in den mont :
neemt eerst lauwen borne ende dwaet dine tande
wel, ende dan neemt spaens groen ende aysil te gader
ghewreven : daer mede wrijft dine tande. die witte (1)
canker, hi wit den mont ende bevult (2).

240. Jeghen den canker in den mont : neemt
ghinghebeere te sticken ghewreven, ende aluun of
smout van glaesen; ende doet dat in uwen mont.
oec esser zeem goet toe (3).

241. Jeghen seeren mont, nem roesewater, ende
nascadewater, ende zeem, ende aysil; doe dat al
te gader, so dat no suer no zoete en sij. doe dat in
dinen mont dicken, ende of du wilt, so ziet dor een
cleet.

242. Om slaepdranc te maken, neemt opii tebaici,
sap van bellen, sap van mecoppen, sap van den ijfte,
sap van den murbesien, latuwesact, wit mecoppin
te samen; dus salment conficiren : men saelt alte-
gader minghen in een coprin scone vat, ende laetent
droghen in de sonne. ende als men daer mede wille
werken, so salment temperen met rosewater ende
netten eene sponse daer in, ende houdet hem vor
de noesegate.

(1) Hs. *witten*.

(2) Hs. *bevull*.

(3) In de open ruimte tusschen rec. 240 en het volgende staat in het hs.
kanker, ofschoon in rec. 241 niet meer over die ziekte ghandeld wordt.

243. Een cruut heet men brunnelle of gulden-cruut : dat heelt boven alle cruden wonden zeere aestelic, sap deraf (1) in de wonde gheduwyt (2) ende tcruut derup (3) gheleyt.

244. tSaet van sentorie, ghelesen tusschen twee onser vrouwen daghe, ende ghedroecht in een scaerpe sonne, dat es goet gheten jeghen de pestelencie ende in de sterfte.

245. Polioen, ghelesen tusschen twe onser vrouwen daghe, ende ghedroecht in eene scaerpe sonne, dat ghestampt ende poeder deraf (4) ghemaect : dat es goet in spisen ghedaen over peperpoeder.

246. Zedewaerpoeder in rinsen win ghesoden, dat es goet oeghenwater; of orine van jonghe kindre, die maecht sin, in de oeghe ghedaen met eenen cledekine, es oec goet.

247. Item een cruut, heet wittewort, dat es pepercruut, dat suldi droghen ende stampen, ende maeker af poeder, ende doent in spisen of in sausen, over peper.

olie.

248. Item olie van oliven, of olie van linzaede, of olie van anderen zade ghesoden, ende || paertstorten (5) derin (6) ghedaen, dat es goede salve. ende wiltmen derin (6) oec doen was ende termentijn, ende harst allettel, so eist noch beter salve : si verhit ende heelt.

blz. 49.

-
- (1) Hs. *d'af.*
 (2) Hs. *gheduwyt.*
 (3) Hs. *d'up.*
 (4) Hs. *d'af.*
 (5) Hs. *paerts torten.*
 (6) Hs. *d'in.*

249. Item netelen ghestampt, ende dan gheleit up vercoude beenen of aerme, verwaerremse zeer aestelike.

poeder (1). 250. Anders : neemt durgaende zalve ende strijcter met, voer een vier, de leden die hu wee doen ende vercout sijn; sij ghenesen.

251. Jeghen vercoude aerme of ander lede, neemt dyalte, of dese ongenton arragon, of marciaton, of agrippe, of ocsicre crose. dat suldi doen in eene scerf over tvier, ende laetent smelten wel warem, ende dan bestrijc dermet (2) dijn vercoude aerme of ander lede; sij sullen (3) becomen ende ghenesen.

252. Of neemt olie benedictum, of olie van termentine, of olie van bayen; ende bestric din leden dermede (4) al warem; of neemt goeder sacwin ende siet die, ende netter een linen cleet in, ende legt derup (5) al warem.

253. Of neemt paertstorten, ende die roest in een panne of in een ketel wel warem; ende steect dat in een linen sacsken, ende lecht up den aerem of daert vercout es, ende een wullen cleet der (6) over ghebonden. of neemt cene goede seroene, ende bint die ontrent (7) den aerem; laetse deran (8). viij. daghe of .ix.

(1) Staat in het hs. *niet* aan den rand, maar boven rec. 250, aan den rechter kant, boven *zalve ende*.

(2) Hs. *d' met.*

(3) Hs. *sulle.*

(4) Hs. *d' mede.*

(5) Hs. *d' up.*

(6) Hs. *d'.*

(7) In het hs. *voluit.*

(8) Hs. *d' an.*

254. Of dyacastorium (1), of balsema (2) factum, of olie genivri, suldi nemen ende wriven hu aerem of lede vor een vier. of neemt levende water, ende wrijft din leden daer met. of neemt petau, ende siet daer in wulle metter hieken, ende leecht die al heet up die vercoude lede, ende bint derover (3) een wullen cleet. Of neemt dat saet van netelen ende doet in olie van oliven, ende maecter olie of, ghelijc ghi doet van olie van rosen. ende dit moechdi doen inden zomer metter sonnen. ende hebdi tsaet, so moechdi maken in den wintre met den viere. Ende hebdi gheen saet van netelen, so neemt de wortele ende poederse, ofte doese al in sticken, ende doese inde olie zieden. ende dese olie es goet up alle vercoude saken ghewreven, ende jeghen kellinghe ende cnaghinghe van den aerme ende beenen.

255. || Of neemt van eenen zwarten scaepsvelle, biz. 50 (4). van eenen ramme of van eenen wedere, ende lecht dat up uwen aerem; of neemt petauwin een pinte, ende neemt een hantvul heerennetelen, den sop boven, ende die stamp, ende doese in den wijn zieden toten derde in. ende dan doet in een scoen kannekijn, ende als den pestel van uwen aerem of ander leden wee doet, so strijct met dien sope. Of neemt olie van mastic, of olie van kamamille, ende bestric daermet de vercoude lede. Of neemt olie van camille, ende diaute; ende smelt dit te gader in een sausier, ende bestrijc daermet. Of neemt stelle orine, ende siet die in een potkijn, ende steecter

(1) Hs. *dya custorium*.

(2) Hs. *balsma*.

(3) Hs. *d'over*.

(4) Gheel onderaan, bij den rand van het papier, leest men op deze bladzijde : *balseme*. Blijkbaar ziet dit op rec. 256.

in een wit wullen cleet of een wullen (1) witten voetdouc, ende lecht al heet huetghewronghen der up : dit doet .ij. of .iij. werf achter een, ende bint vullic een wit wullen cleet der over al heet.

256. Om te maken balsema factum, neemt olie van oliven, ende doeter in pulver van spaensche groene, ende maecse scoen groen; dan doeter in termentin, zoe vele dat dolie verliest zeere huer roeke; dan laet staen claeren. Ende wildirin doen helende cruden, doeter in alsoe vele helende cruden als ghi wilt, ghestampt wel cleene; dan doet allettel zieden over tfer. dan wringhet dor een lijnen cleet, laet staen claeren.

257. Jeghen de pestelencie zalmen nemen beverscul, ende nutten daer of allettel nuchtren; so mach hi gaen over al : jae eene grote erwete groet oft een bone groet, so waer (2) hi gaet en sal hem niet deren.

258. Oft neemt van den beverscul also groet als een alven dume, ende lecht dat in aysine eenen nacht. sander daghes nuchtren drinc van dien aysine .ij. lepel. dit doet alle daghe; ende als die aysin huet es, gieter noch ander eysin uppe, ende drinct also vorseit es. dat stic sal hu goet duren wel .iij. of .iiij. maent lanc.

259. Omme te verdrive de vulvrauwe, de quaede ghedane ende de ghelsocht, neemt || rebaerbe blz. 51 (3).

(1) Hs. *vullen*.

(2) Hs. *w'*.

(3) Geheel onderaan, evenals op blz. 50, staat : *de vulvrauwe*, wat dus op rec. 259 slaat.

. iij . groten ghepoedert; ende ganciane vor . xij . miten ghesneden in dinne sceven; ende soffraen vor . xv . miten, ende maect oec poeder; ende dit doet al in een alf pinte biers, ende legghet te samen in bier van der alver pinte, ende laet eenen nacht weken; dan drinkes sander dachs . ij . of . iij . lepel nuchtren (1), ende na eten van der noene . ij . of . iij . lepel, ende savens na etene . ij . of . iij . lepel, als men te bedde gaet; dit doet so langhe dat ghi ghenesen zijt; dat wert wel binnen . ix . daghen. Maer beter so waer dese substancie (1) gheleyt in amborgher (2) bier of in keute; ende in dallerbeste dat waere in een alf pinte enduwater (3).

260. Jeghen den vercouden pestele van den aerme, neemt catesmout, een onse groene rute, groene alsen, den wortel van den wilden roeseboem, wilde zaelge, ende stampt al dese dinc te gader, sonder de catesmout. oec suldi nemen de galle van een haese, ende dan doet alte gader al dese dinc, als de crut wel ghestampt zijn, ende maecter af zalve ende bestrijct hu daermede.

261. Gheproufde medesin jeghen de spene int set : neemt eenen hauden scoe, ende die berrent al te asschen; dan doet die asschen in olie van oliven, ende minctse wel ghelijc salve, daermet bestrijcse; die spene sal bin . iij . of . iij . hueren daer naer verdwinen.

(1) Hs. *nuchtren*.

(2) Hier is in het hs. geknoeid. Streng genomen staat er *subtanie*; desnoods kan men ook lezen *sub-ta-cie*, maar dan staat er tusschen *ta* en *cie* nog een stokje, dat men voor een been der *n* kan houden.

(3) Hs. *amborghen*.

(4) Hs. *endune water*.

262. de .12. tekene.

blz. 53.

1. Aries (1) loept int hoeft ende int aensichte.
2. Taurus in den hals, ende om den crop, ende ter kelen.
3. Jemeni loept in de scoudren, ende in de aerme, ende in de hande.
4. Canser in de borst, ende in de longherene, ende in de milte, ende in de rebben.
5. Leo loept in therte, ende in de maghe, ende in de zijde, ende in de rigghe.
6. Virgo loept in den buuc, ende in de darmen, ende int vel dat so bevanghet.
7. Libera loept in de nederste dingen van der borst, ende in de lanken ende in de hanken ende in de billen.
8. Scorpio loept in de scamelede, ende volgers ende in de blaese ende in den sisac.
9. Sagitarius loept in de dien boven den knien.
10. Caprecornis in de knien.
11. Aquarius loept int been beneden den knien toten voeten.
12. Pissis loept in (2) de voeten ende in de planten.

Ende weet dat die mane duert in elc teeken .2. daghe en .ß., omtrent (3) † hueren min. als die mane es int teken van aries, sone snijt niet betrent thoest ende daensichte. Ende alsi es in tauro, sone snijt niet betrent den als ende omtrent (2) den crop van der keelen.

1. Aries gaet in te alf merte ende duert toot .ß. aprille.

(1) Hs. *Aris*.

(2) Hs. *loepin*.

(3) Aldus in het hs. voluit.

2. Taurus gaet in te .β. aprille ende duert toot .β. meye.
3. Gemeni gaet in te .β. meye ende duert toot .β. wedemaent.
4. Canser gaet in te .β. wedemaent ende duert toot .β. hoymaent.
5. Leo gaet in te .β. hoymaent ende duert toot .β. houstmaent.
6. Virgo gaet in te .β. houstmaent ende duert toot .β. september.
7. Libera gaet in te .β. september ende duert toot .β. october.
8. Scorpius gaet in te .β. october ende duert toot .β. november.
9. Sagitarius gaet in te .β. november ende duert toot .β. december.
10. Capricornis gaet in te .β. december ende duert toot .β. laumaent.
11. Aquarius gaet in te .β. laumaent ende duert toot .β. sporkle.
12. Pissis gaet in te .β. sporkele ende duert toot alf marte. (1)

263. || Die haere memorien verloren hebben, men ghevem drinken .v. daghe gaudbloemen, averone, ende saelge, gestampt (2) te gader; ende ghetempert met wine. si sullen derbi (3) ghenesen. blz. 54.

264. Jeghen quetsinghe van valne of van slaene binnen gheheler huut, neemt zeem, ende also vele

(1) N° 12 staat op blz. 52 van het hs., onder de mansfiguur.

(2) Er heeft gestaan *ghestampt*; de *h* is geschrapt en de *g* door een streepje met de *e* verbonden.

(3) Hs. *d'bi*.

souts, ende een deel olien van oliven; ende siet dat
altogader toter wilen dattet || wort dicke, ende dat blz. 55.
lecht up een kempin cleet ende bint over die quet-
singhe.

265. Jeghen voeten die tezwollen sin van gaene,
lechter up verbena ende weghebrede gestampt.

266. Jeghen quetsinghe van den knien : stampt
groene rute ende dertoe (1) doet zaut ende zeem;
ende lechter up.

267. Jeghen dat hoeft es ghefrotseert van slane,
hi stampe verbene die men noemt yserne, ende
legheze upt tsere van den hofde.

268. Jeghen die oghen of ander dinc die te
zwellen, es rechte medesine : nem was ende pulver
van comine, ende bindet te gader biden viere; ende
maker plaester [of] ende legghet derup (2) : het
doet zwellen vergaen.

o(ghen). **269.** Jeghen dwitte, of om [d]brune (3) van den
oeghen te doene, men sal nemen spercrut ende
sieden in wine; ende met dien wine dwaet sin oeghen
als hi slaepen gaet.

o(ghen). **270.** Jeghen bloedeghe oeghen, neemt wijfsmelc
of tevemelc; doe dat in din oeghe als ghi slapen
gaet.

o(ghen). **271.** Jeghen dogheevel, neemt honich ende ghe-

(1) Hs. *d'toc.*

(2) Hs. *d'up.*

(3) Hs. *Jeghen dwitte om of brune enz.*

tenmelc even vele; ende dat doe in sin oeghen; hem wert bet.

o(ghen). **272.** Jeghen witte water van den oeghen te doene : neemt de sleen vanden haghedoerne, ende stampse wel te sticken; wringhet sap hute ende neemt eene vedere, ende drupet in hu oeghe.

o(ghen). **273.** Jeghen donkeroeghen : nem den wortel van venkele ende sietse; ende danne stampse ende temperse met aysine, ende dan salfer met die oeghen : si sullen claer werden.

o(ghen). **274.** Item die de oeghen smerten, hi neme wijsmelc metten witten van den eye, ende temperse; dat ghedaen, nette daer in wel ende legse up die oeghe; dat es daer jeghen goet.

275. Om te ghenesen den vercouden pestel in den aerem, oft waer dat waer, neemt alsene, gerste ende berghensmer; ende roest dat te gader wel in een panne. dan doet in een wullen sac ende lecht al heet up de weelde.

276. Of neemt eenen quareel ende gloytene (1) al wit, dan steectene in water ende dan doeten in een lijnen cleet; ende also lecht dat al warem entrent (2) daert hu we doet.

z(alve). **277.** Om (3) alle ghezwelle huut te doen brekene sonder pine, men neme witte malubladere, ende nascade, ende kersaudencruut; dese .iij. cruden salmen

(1) Hs. *groytene*.

(2) Aldus in het hs. voluit.

(3) Hs. *on*.

zieden in sconen borne. ende alst (1) wel ghesoden es, so salmen eenen scoenen douc netten in dat sap, ende dan salmen den douc legghen also heet als men ghe||doghen can up dat gheswel, ende der-
omtrent (2). dan salmen nemen dese .iiij. cruden ende barghinsmer; ende dat salmen roesten in een erdine panne, ende alst wel gheroest es, so salmen der-
af (3) maken j. plaester, ende dan salmen den douc afdoen ende legghen de plaester also heet als men ghedoghen can daer men tgheswel huute wil doen breken; dit es seker waer (4).

blz. 56.

278. Een goet experment jeghen de epidemie als de boetse (5) onder de oxsele : so stamp t tormentille, met alle tcr uut ende de wortele; ende bindet up den aerem, bi der hant up den puls; ende alst comt in de liesche, so bindet dat selve cruut onder den cnoesel van den voete, ende emmer an de selve zide daer tonghemac es. ende daer sal de gheveninde materie trecken ende hute breken, ende de lichame sal dermede (6) ghezuvert werden.

279. Een goet plaester up tgheswel : neemt scapiosa, tormentilla ende acetosa; zietse ende stampt ende conficeert met ouden zwinensmoute ende gruus in de vorme van eenen plaestere.

280. Jeghen de oeste neemt de gomme van ricolissien, ende es een zwerte gomme; ende legt dat in heeten borne, ende daerin salse smelten, ende dan drinkes al heet ende vaster up.

-
- (1) Hs. *als*.
 (2) Hs. *d'omtrent* (dit laatste voluit).
 (3) Hs. *d'af*.
 (4) Hs. *w*.
 (5) Hs. *boetse*.
 (6) Hs. *d'mede*.

281. Jeghen de tantsweere : stampt hertshorne al te pulvre; ziet met wine of in watere ende zupet also heet als ghi ghedoghen moght; ende haudet in uwen mont tote dat vercout es, ende danne spuwet huut, ende supes noch. ditte doet dicken tote dat ghi ghenesen sijt.

282. Die niet slaepen en mach, neme dat witte van den eye ende wrijfter mede de planten van dinen voeten : ghi sult slaepen ende rusten.

283. Om bloet te stelpene, neemt crumen van broede ende doet in eysine ende lechse up hu nuese; oft anders : doet hu cullen in eysine.

284. Om tsicken te benemen, neemt een versch ey, ende saelge, ende aysin, ende eet dat : ghi en sult niet meer sicken.

285. Omme te braken, neemt millefolium ghestamp in wine die warem es ghedaen, ende ghedronken doet walghen ende braken.

286. Jeghen de hoeftzwere neemt de wortel || blz. 57.
van weghebrede ende hancten an uwen hals, dat verjaecht de hoeftweere.

287. Item die ronct in de keele, die backe mentte (1) ende heetse, ende drinct dat sap.

288. Jeghen de spenen in den ers : neemt dat men huut den paerdenvoeten steect, of wullewort, ende lecht int vier up de colen ende hout hu fundament der over; laet dien roec in slaen, het sal wech gaen ende ghenesen.

(1) Hs. *mn̄tte*.

289. Om den camerganc te stoppen, braet .iiij. of .vj. eyer al hert, ende neemt daer af die doren ende leghse in goeden eysine.

290. Of neemt sleen ende sietse langhe, ende dat sop drinc, ende el niet tot dat ghi ghenesen sijt.

291. Of neemt (1) gaerwe ende stampt, ende neemt tsop, ende minghet met tarwen bloume, ende maect een couskin ende bact in den hert, ende gheeft hem tetene also heet als hi mach : hi sal ghenesen.

292. Omme te stoppen den lichame, neemt stomaticum laxatijf (2), ende dies suldi een lettel nutten; ghi sult stappans stoppen.

^{z(alve).}

293. Jeghen gheswel van den ghemachte, neemt bonen ende sietse; ende alsi ghesoden sijn, so giet of tsop, ende maecse up met een alf pinte olien van olive (3) ende een pinte petaus; ende maecse also dicke als bloumenpap, ende legghet up met werke van kempe, al heet. ende alst (4) cout werden soude, || so maket weder heet. blz. 58.

294. Of ghescot. of splenter, of dorne int lijf es ghegaen, dat ment niet ghesien mach, so nemt tsop van jonghen haselblaedere, ende minget met wasse ende lecht derup (5).

295. Om te makene olie van kinderstronten of

(1) Eerst stond er in het hs. *neemt*; over de eerste *e* heeft de afschrijver dan een dikke streep gegeven, zoodat er thans ongeveer *meemt* staat.

(2) Hs. *lapatijf*.

(3) Hs. *delve*.

(4) Hs. *als*.

(5) Hs. *d'up*.

van jonghenliedenbloede, nem stront of van vorseiden bloet (1), ende settet in de sonne tote dat droghe es; ende dan settet in een oven tote het wel droghe es, ende poedert wel cleenc ende settet in een alenbic van glaese: deerste water es ende dander olie die zeere goet es daer so toe behoert, eest even vele of alleene, want so scoent ende gheneest alle dinc aestelic.

296. Omme te ghenesene scuervde hoefden, neemt puer linzaetolie ende mostaert even vele, ende minct over oep; dan doet thoeft al calu sceren ende smert dat up de scuervhede smorghens ende savons.

297. Anders: neemt scapenroet ende harst, gheminct deen metten andren, ghesmolten ende daer af een plaester ghemaect ende up de scuervhede gheleit; elc plaester eenen dach ende een nacht.

298. Omme (2) de spene te werne, neemt de gomme van der wedewinden ende minse met triaclen ende salfse daer met; de spene sal verdwinen.

299. Die no haet no dranc ghedoghen en mach in sinen lichame, hi neme gherwe ende wrijfse ontwe, ende drinct dat me (3) wermen wine.

300 (4). Jeghen tranende oeghen: salfse metten sape van betonien; si sal claeren ende scerpen die sie.

301. Jeghen donker oeghen van den hersenen:

(1) Hs. *nem stront van cf vorf. bloet.*

(2) Hs. *Ome.*

(3) D. i. *mee*; wellicht is *me* slechts eene schrijffout voor *met*.

(4) Naast dit recept staat in het handschrift een primitief tekeningje, dat blijkbaar een *oog* moet voorstellen: een cirkeltje, met min of meer gebogen streepjes er aan (dus == de oogharen), en een stipje in het midden (= de pupil).

nem rute, ende doet in een vat met dauwe in meye .ix. daghe; dan salve elkes daghes dijn oeghen.

302. Jeghen dropeoeghen, nem .iij. doderen van drien eyeren, ende braetse ende dan temperse met witten wine, ende doet in dijn oghen.

303 (1). Jeghen drawonkeloeghen : nemt sap van ruten ende honech, ende minget te gader over een, ende salft hu oghen daer mede.

304. Omme doot vleesch ute den wonden te doene, nemt netelen ghestampt met saute, of pulver van alune of calmijn, || of duust dat wast int riet. biz. 59.

305. Dit es de virtuu't van den crude gheheten in latine brionie, ende es coninghinne (2) boven allen crude die sin in erderike. Eerst de wortel van den crude ghehanghen an eens smenschen (3) als, beneemt de crampe ende tgrote onghemac; tsop van den blaedren, eenen croes vul ghedronken, beneemt bloet pissen; ende so wie die nuchtren drinct van den vorseiden sope eene onse met eysine gheminct, die ne mach bin den daghe niet dronken werden; ende dit ne suldi niet segghen (4), het ne were (5) din kint. tsop van desen crude gheneset alle beenders van binnen die ghequest sin; die telgher van desen crude gheleit an een vier, dat water dat daer ute loept verjaecht worten. ende men neme tsop van al desen crude ende dat supende ghedronken es goet

(1) Ook naast dit recept staat in het handschrift de bij rec. 300 vermelde afbeelding van een oog.

(2) Hs. *coningheie*.

(3) Hs. *smenghen*.

(4) Hs. *segghe*.

(5) Hs. *w'e*.

ende gheneest alle wonden. ende men neme een cornekin ute eere besie die maer .iiij. cornekine inne ne heeft, ende hanghet anden hals die den vierden corts eeft, hi sal ghenesen. maer men moet hute-crabben metten naglen de besien ende hanghen anden als in een scoen douskin; ende daer ne esser nemmee goet dan die mer (1) .iiij. cornekine in de besie en hebben.

306. Soe wat menschen die vercout es ende die maghe eeft vul quaeder immueren (2) of worme binnen eeft, bider orinen mach ment verstaen, want so es wit ende daensichte van den zieken es bleec. men sal nemen .j. hantvul alsenen, .j. hantvul bi-voets, .j. hantvul grisorien, .j. hantvul venkels, .j. hantvul eppen, .j. hantvul kersen of de steene, .j. hantvul lovesschen, .j. hantvul vander middelster scursen van den vliendre, .j. hantvul adicx, .j. hantvul papencruuts. ende dit al ghestampt te gader of elc bi hem; ende dan eenen stoep wins derup (3) ghegoten ende ghedaen in eenen pot. ende dan soudemen den zieken daer af gheven drinken .iiij. lepel vul of .iiij. drie werf sdaghes: smorghens, te noenen ende savens. ende es de dranc te bitter van den cruden, so salmen nemen seem of zuiker ende ziedent in win ende dat derin || doen, het sal den dranc (4) zoeten; desen dranc gheneest man ende wijf, ja, al waer hi al vul wits waters.

blz. 60.

z(alve).

307. Jeghen drope, neemt de wortel van roeden pardeken, ende de wortel van huemste, ende de

-
- (1) Hs. *m'*.
 (2) Hs. *immueren*.
 (3) Hs. *d'up*.
 (4) Hs. *dra*.

wortel van confringen, ende sietse ende pelse; ende neemt cockoesloec, ende barghensmere, in aysile gheleit overjarich smer, ende quicselver, ende wijfsmelc, ende temper altegader ende stampt te gadel (1); met deser salve bestric die drope na stoven.

308. Om quade gate an been (2) te ghenesene, neemt eekinlovere (3) ende ertveltlovere even vele; ende sietse in borne, ende dan bayt altoes hu been, tote dat si ghenesen; ende lecht den eenen dach van den lovre die ghesoden sin up de gate, ende den ertvelt; ende van den eekinelovere den andren dach. si sullen ghenesen.

^{z(alve).}

309. Zalve tallen manieren van drope, die huutgheslegghen sin : neemt olie van oliven, ende wieroec, arst, meische botre, barghinsmeer, eppe, martenekervel ende bonnie die int water staet ghelijc helegghen [...] (4). dit al ghestampt te gader, ende ghesoden, ende ghewrongghen duer een cleet.

310. Die beziect es, doet hem drinken met wine tsop vander griseconten, van bornagen, van papencrude, van consouden (van der groeter ende van der middelre ende van der cleenre); in der mey waert best, maer al tjaer waert goet. die de cruden adde ghedroecht ende ghestampt met wine, ende dronct .xl . daghe : het soude purgieren ende ghenesen.

311 (5). Ten oeghen, neemt de galle vanden haese

(1) Aldus in het hs.

(2) Hs. *becin* of *beem* (er staat nl. *geen* stipje op het eerste der drie stokjes).

(3) In het hs. tusschen *eekin* en *lovere* : *fcir*, doch zwart doorstreept.

(4) Hier is door den afschrijver blijkbaar een plantennaam overgeslagen.

(5) Naast dit recept staat in het handschrift de bij rec. 300 vermelde afbeelding van een oog.

of van eenen paeldinghe, gheminct met honeghe; doet dat in doeghen die verdonkert (1) sin .ix. daghe. dan soude men die sterren te middaghe [zien], hoe cranc die zie te voren hadde gheweest.

312. Jeghen den kanker ende den wolf beede te gader : neemt een pont ghersten ende .j. pont honichs, ende een hantvul kempins wercx, ende ber-net al te pulvre in een nieuwen erdenen pot ende lect .ij. werf sdaechs der up ende dwaet teersten met sterken aysile of tempert || tpulver met aysine ende doet daer up; aldus doot men den wulf ende den kanker.

blz. 6r.

313 (2). Jeghen de drope van den oeghen : ziedet een onse wits calmijns, ende eenen lepel droesmen van witte; ende siedet tote die heelt versoden es; en (3) dan ziet dor een cleet ende doet in een viole, ende doet in doeghen : sij sullen ghenesen.

314. Jeghen de wortten an de handen of in daensichte, neemt een roede slecke, die men int hout vint, ende doese in eenen nieuwen erdenen pot ende sprincse met soute. ende als so es ghesmolten, so salvet daer mede die wortten : si sullen vergaen.

315. Jeghen doefhede, neemt overjarich polioen, ende sent jans cruut; ziet dat te gader in eenen erden pot (4) in lopende water; ende stoefter over hu hoere so langhe, dat ghi wel zweet : hu (5) hore

(1) Hs. *idonkert*, en tusschen *v* en *d* natuur van *z*.

(2) Naast dit recept staat in het handschrift de bij rec. 300 vermelde afbeelding van een oog.

(3) In het hs. *en* op natuur van *dan*, waarvan men de twee eerste letters nog duidelijk kan zien en het eerste been der *n* onaangetast is gebleven, zoodat het thans dienst doet als tweede been der *n* van *en*; het eerste been van deze *n* wordt thans gevormd door den stok der *a* van *dan*.

(4) Hs. *in eenen pot erden*. (5) Hs. *du*, verbeterd uit *de*.

sal ontstoppen ende ghi zult wel werden horende.

316. Jeghen doefhede, neemt twee heete witte broede, wint elc in een linen cleet (1), lecht dat al heet vor hu horen ende gaet ligghen up hu bedde; doet hu wel decken over hu hoeft ende over al, dat ghi wel zweet huten hoeft; het sal hu seker betren.

317 (2). Jeghen doghen, neemt verbena, ende scelwort, ende sermonteine, elx even vele. ende ghesoden in sterken wijn, ende dien win in doghen ghe-daen, maect doghen scoen ende claer.

318. Om te spugierne beneden ende ter camere te gaene, neemt zaet van sporien, dat men heet kateputie, . xv ., of . xvij ., of . xviii ., nadat ghi spugieren wilt. ende dat wrijft al in sticken in een scotele, ende dan doeter in casewey, ende drinct dat; ghi zult vullic hebben den duerganc beneden.

319. Noch anders: so neemt eenen witten hontstront, ende lechten in een scotele ende breecten al in sticken, ende gieter up versch kasewey; doet dat in een linen cledekin ende duwet al huut ende drinct dat; ghi sult oec vullic hebben den duerganc. ende wildi, ghi muecht beede dese zape te gader doen van zade ende van den witten hontstront: het es maer te beter.

320. Om te spugieren boven, so neemt allettel bladeloese, ende stampse in een scotele || ende doet- blz. 62.

(1) Hs. in een cleet linen.

(2) Naast dit recept staat in het handschrift de bij rec. 300 vermelde afbeelding van een oog.

er up goeden aysin. dan duwet huut ende drinct dat, ende gaet ligghen up een bedde : ghi sult vullic ter kelen spugieren.

321. Anders : so neemt . iij ., of . v ., of . vij . blader van hasabokaris, ende stampt die in een scoete, na dat ghi spugieren wilt. dan gieter up goeden aysin, ende dan (1) drinct also dat zap, ende gaet ligghen up hu bedde : ghi sult vullic (2) ter keelen spugieren.

322. Om te brakene stappans : neemt sofferaen ende tempert met lauwen watre, ende dat sal men drincken.

323. Omme (3) dat witte te stremmene van den vrouwen, neemt pellarum fe dedarum een alf sesein, cost . ij . groten, ende dat salse elc gheheel inzwelghen, elc alleene, als men int bedde licht, savens. dat ruomt de moeder van aller vullicheide, ende stremt dat witte, want dwitte comt huter vulre moeder. ende als de moeder rein es, so en heeft de vrouwe dwitte niet mee; ende nuchtens salse spugieren beneden ende ter cameran gaen . ij . of . iij . werf. so salse ghenesen.

324. Om wel te hoerne, die verstopt es int hoeft, neemt pillen hauwere een alf sesein, cost . ij . groten, ende als ghi te bedde sijt, savens, so zwelcht de pillen ende elc alleen. dat sal hu thoest harde wel purgieren ende sal hu thoest ontstoppen, so dat ghi wel sult werden horende. ende nuchtens suldi hebben . ij . of . iij . camerganc : dat sal hu al de verstoptede (4) verdriven.

(1) Hs. *dat*.

(2) Hs. *vullic*.

(3) Hs. *Ome*.

(4) Hs. *verstopde*.

325. Om boete te hebbene van den witten watre, neme een witten hontsstront als hi droghe es, ende briselne in melc, ende gheven den zieken drinken.

326. Om te doen gaene ter camere, sonder lust, snijt eenen appel ontween inde middewert, ende doet hute die kernellen van elker heelt, ende doet in elke heelt een ghewichte (1) van testimonien. ende sietse ende etse.

327. Jeghen den couke, neemt wortel van meeden, ende .ix. wortelen van weghebreden, ende een hantvul witter menten, ende een hantvul alsenen, ende een hantvul glorifilaten; ende stampet altegader, ende tempert (2) met eenen stope wins. ende siet in een erdine potkijn al nieuwe; ende dan salment doen in eenen andren pot, ende laetet staen claeren. ende dan ghevet den sicken drinken, nuchtren ende als hi gaet te bedde : hi sal ghenesen binnen .xij. daghen.

blz. 63.

328. Jeghen alle hoeftzwere : neemt witte mente, of mente die in devene wast, ghestampt met den eysile; ende lecht up thoeft, up de hersene, ende up den necke : hi sal ghenesen. ende diet dronke, het waere beter.

329. Jeghen plasijn ende aertike, nem olie van oliven, wit was, wit wieroec, wit aerpoys ende ommoene, saelge, lanc peper, mastic; ende maect hier of salve ende salvet hier mede de weewit. het sal ghenesen.

(1) Hs. *ghewichte*, voorafgegaan door eene doorgeschrapte *d*; de kopiist wilde waarschijnlijk zetten : *deel*.

(2) Hs. *tempert*: de stok der *p* schijnt boven op het laatste been der *m* geschreven te zijn.

330. Om te makene witte tande, also wit als snee, neemt een onse salpeters, ende .ij. onsen salmoniach; ende legghet in een clocke ende maect ghelijc roesewater; ende dan [wriwet] hu tande daermede met eenen wullin cleede. si sullen werden wit ende scoene.

331. Om den kanker te ghesene, neemt cocxloec (1) ghelesen in den mey, ende ghedroecht, ende dan ghemalen te pulvre; ende dat pulvre doet up den kanker : het hetet tquaede vleesch ute ende gheneesten. ende jeghen den kanker in den vede of heldre, neemt watermuer, ende droghet ende maket te pulvre, ende lecht dat pulver daer up; het gheestene. ende dit selve cruut verslaet gheswel van diet der up leit. Item dasschen van wedewinden sijn goet in kankergate.

332. Jeghen ghezwellen : men sal nemen ende stampen een hantvul violettecruuts, ende also vele adix, ende maken daer af een plaestere; ende bint daer up : het sal vergaen.

333. Jeghen quaede maghe : neemt meradic, in sporkele of in marten. ende snijtene in stickelkijn ende dan lechten te weeke in honich .vj. daghe, ende dan nuttes elcx daghes nuchtren.

334. Goede zalve (2) tallen wonden ende zeker : neemt olie van oliven, ende hamelinroete, van allen

(1) Het is niet volkomen duidelijk, wat er uit het hs. moet gelezen worden. Vóór de *x* staat een recht streepje (ongeveer een *i* zonder punt), dat doorgeschrapt schijnt. Zoóveel is zeker, dat er eerst stond : *kocooix*. Naderhand is aan de eerste *o* ná de *c*, aan den rechter kant, gekrast, zoodat deze zich thans vrij wel voordoet als eene *c*.

(2) Hs. *Zalve goede*.

een pont; ende zwert pec . ß . pont, ende . iij . onsen griex pecx, ende . 3 . (1) onsen nieu maegdenwas es tbeste; ende inden || winter . ij . onsen mastich, ende in den somer . iij .; ende wieroec, galbanum, serapin, [opoponachi], armoniachi, termentini, van elken van dese . vj . crude . ß . onse, ende dan neemt twas, troete, tzwerte pec, dolie galbanum, armoniachi, serapini, opoponachi (2), tormentini, ende siedet dit al wel te gader ende roeret wel, dat het niet en ghesitte in den boden. ende dan neemt dat mastich, ende wieroec, ende tgriex pec, ende pulvert wel cleene; ende doet in die panne als dander wel ghesoden es, ende afgheset, ende roeret wel over een. ende dan siet duer een linen cleet, ende laetet coelen; ende doet in een bosse. so hebdi goede zalve tallen wonden.

blz. 64.

335. Jeghen den wolf, lecht daer up zwerte padden (3), een te gader . ix . daghe lanc; of also vele pude of rigael. die wolf sal sterven.

336. Jeghen de spenen : bayt de spene met wermen (4) borne, ende salfse met overjaereghen barghinenmeere (5). ende daer naer neemt aterment, ende een hantvul gherwen, ende stampet te gader ende legghet derup (6) : si zullen (7) ghenesen.

(1) In het hs. staat dit cijfer *in margine*, met verwijzing naar en *in* den tekst.

(2) Hs. *oppnachi*.

(3) Hs. *padden zwerte*, doch met aanwijzing dat deze volgorde moet omgekeerd worden.

(4) Hs. eigenlijk *wernen* : de *e* is boven op het laatste been der *m* geschreven.

(5) Van de eerste *n* van den uitgang *-nen* van *barghinen-* staat in het hs. slechts één stokje.

(6) Hs. *d'up*.

(7) In het hs. verbeterd uit *fullen*.

337. Om spenen te verjaeghene, berrent eenen mol tasschen, ende lechse up de spenen : si zullen ghenesen ende vergaen.

338 (1). Om alle maniere van perlen up doghen te ghenesene, witte ende brune, stampt venkel, ende also vele march van vliendre, beede te gader; ende siedet in win of in borne, ende maect een plaestre deraf (2); ende lechse up doghe, savons, warem : si sullen ghenesen.

339. Persijn ghestampt ende gheleit up ruichede ende up zeerhede van pusten ende van smetten, dat gheneset.

340. tSop van alsenen es goet de moeder te suverne; sij dat sake dat mense minct met bivoete, glorifilaet, ghesoden met win; ende haer (3) een vrouwe dermede dwaet beneden der naffele al over al : dat zuvert seere de moeder.

341. Huemst ghesoden in borne ende ghedronken es goet jeghen droeghe oeste.

342. Polioen ghesoden met fighen es goet jeghen de coude oeste.

343. Maluwe ghestampt (4) ende gheleit up heete zweren es goet in beghin vander zweringhe.

344. Dille ghesoden met vleesche, of ghedronken,

(1) Naast dit recept staat in het handschrift de bij rec. 300 vermelde afbeelding van een oog.

(2) Hs. *d'af*.

(3) Hs. *h'*.

(4) Hs. *ghempt*.

staerct de hersene ende de maghe, ende gheeft den vrouwen vele melke, ende doet || wel slapen.

blz. 65.

345. tSop van ghaladien, ghedronken met wine, suvert de moeder van doder dracht, ende es goet jeghen crampe.

346. Alsene ghedronken doet wel orine maken, ende sacht de zeerhede van der blaesen, ende zuvert de moeder, ende es goet jeghen zeerhede van der maghe ende levere.

347. Rute ghesoden ende ghestampt, ende een plaester deraf (1) ghemaect, ende buten up de kake jeghen de tantsweere gheleit, es goet.

348. Jeghen den vercouden pestel van den aerem, neemt malrobie ende sietse in goeden petauwijn, ende dat cruut moruwet; dan neemt een linen cleet, ende steect derin (2) ende wringhet huut; ende legghet al heet up den aerem ende een wullen (3) cleet derover (4); dit doet alle avende .ij. of .iij. werf, ende bint dat cleet vaste (5), laet ligghen soken: dit doet toot ghi ghenesen sijt.

doef (6).

349. Die sijn horen lopen ende quaelic hoert, neemt een alf pont comijn, ende stotet al te clenen poedre, ende dan ziedet met een vierendel (7) wijns, terde in; dan hebt een tracter met een cleen gaetkijn, dat steect in hu hore ende set den tracter over

(1) Hs. *d'af*.

(2) Hs. *d'in*.

(3) Hs. *wullen*.

(4) Hs. *d'over*.

(5) Hs. *vasste*.

(6) Hs. twee maal *doef*, onder elkaar.

(7) In het hs. voluit.

tpotkijn; so sal die hitte gaen in hu hoeft ende in hu hersene; dit es gheprouft waer.

350. Herba robert heelt wonden.

351. Weghebrede ghedrocht heelt wonden.

352. Weghebrede ghestampt heelt wonden,

353. Coppeghespin heelt wonden.

354. Hedernetelen heelt wonden.

355. Betonie heelt wonden, gherwe heelt.

356. Verbena heelt wonden; senicle heelt; bivoet heelt.

357. Jeghen de groete weelde ende steecte inden pestel van den aerme, neemt een cruut dat men heet in latine ende in griecsche mergherwe (1), ende wast in hoeghen. ende dat cruut suldi zieden in een nieu erden potkin, met goeden petauwin een pinte of een derden deel (2); ende siet ghelijc waermoes terde in. dan nemt werc, doet oec in den pot ende laet sieden noch een wal; dan neemt dat werc ende dat cruut, lecht der up, ende also heet als ghi ghedoghen muecht, up den aerem up den pestel, ende binter over een wullen cleet. ¶ laet also staen een dach of twe, het sal zeker wech gaen. ende wildi, ghi muechter in doen polioen.

blz. 66 (3).

358. Een mensche die niet pissen en mach van

(1) Hs. *mergherbe*.

(2) In het hs. *derde deel*, verbeterd uit *derdendeel*: de *n* is niet geheel uitgekrast.

(3) Geheel onderaan op deze bladzijde staat *burst*, wat zeker op rec. 359 slaat.

groter pinen van den graveel, neemt polioen ende siet in goeden borne, in een erden pot; ende lecht dat al heet up den buuc, tusschen den nafle ende den ghemachte : hi sal vullic pissen.

359. Omme te ghenesen een zere burst, ghi sult nemen cleen saelge, ende bakenspec, ende vrouwenspon, ende zeem. om hier af te maken salve, so zuldi nemen inden eersten de saelge ende [d]bakenspec, ende smoren dat in een erden potkin; ende dan zuldijt huutdoen ende cappent up een bert daer gheen loec bi gheweest heeft. ende dan (1) zuldi nemen [d]vrouwenspon ende tseem, ende minghelent deen onder dander, ende maken in een maniere van salven, ende legghent dat up de burst als een plaester. ende eest dat die burst ghegat es, zo suldi daer in steken wieken (2), ende makense nat metter zelver zalven.

360. Een mensche die flacu es van enigher siecheden ende niet wel eten en mach, hi sal . ij . of . iij . werf de weke nuchtren drinken win bastaert, of romenie, of maleveseie; ende derin (3) soppen met witten broede, ende derup (4) vasten.

361. Jeghen walghen ende niet wel mueghen eten, soe neemt poeder van zedewaere, ende up al uwe spise die ghi heet, so stroit van dien poedre.

362. Anders : neemt . ix . of . xi . of . xij . of . xv . pepercorne, ende zwelcht die gheheel in huwen

(1) In het hs. *dā*, verbeterd uit *dān* : de *n* is niet geheel uitgekrast.
 (2) Hs. *so suldi daer in steken wieken daer in, ende enz.*
 (3) Hs. *d'in.*
 (4) Hs. *d'up.*

buuc, of in sticken ghebeeten ende inghezwolghen. dat sal de maghe hopenen ende scoene maken ende rumen.

363. Anders : neemt en (1) sticskin broets, ghesneden cleene ende plat, ende dan neemt een clauwe goeden witten ghinghebeere, ende snijt die al in cleenen snedekine up dat stic broets, ende lechter up . iij . kornekine (2) souts, ende heet dat.

364. Om te maken tysane, neemt gerste || ende kalissie, ende een hantvul surkele, ende die ghe-wronghen in sticken ende die metten andren in scoen water ghesoden, ende dan gheclaert. ende dat ghedronken, es [goet] ter levren, ter longheren, ter milte ende ter menigher siecheit.

blz. 67.

365. Om die siec sijn binnen (3) den live, ende hebben de ghelu ziecheit, neemt kernemelc ende siet die up een kurste broets. laet dan staen claeren, ende dat claere giet af, ende maect daer af een supen van een eye; ende doeter in rebaerbe, soffraen, ende ghaligaen al ghepoedert. dit sal hem ter camer doen gaen ende al die siecheyt sal sceeden.

366. || Om de tanzwere te boeten, neemt hel-senscursen, ghedroecht ende ghepuedert. dan tempert dat poeder in hu hant met uwe spekele, ende maect [zalve]; bestrijct de adre up de kake bider hoere der met.

blz. 68.

367. Een alf pinte winasin, ende . iij . mits-

(1) In het hs. *en*, verbeterd uit *ee* : de *n* is boven op de tweede *e* geschreven.

(2) Hs. *kornekne*.

(3) Hs. *binen*.

wert vlaemseem te gader ghesoden in een nieuwe erden panne, ende wel ghescumt ende alf in ghesoden of also langhe alst (1) scumt, ende dan dat sop in uwen mont ghenomen al heet, verdrijft de tantzweer.

368 (2). Om donker oeghen clær te maken, ende om wel te siene die qualic sien, neemt dwitte van den eye, ende slaet al in sticken wel dinne, ende doet tghefughelt huut. dan neemt roeswater ende amplompenwater (3) ende vrouwensponne (4); ende doet altegader ende roert over oep. dan maect van wercke en (5) plaester daer in ghenet, ende lecht op hu oeghen, ende bint met eere scrode. dit doet altoes savons ende slaept al, ende doet dit so langhe dat ghi wel scoen ende clær siet.

369. Om te maken een water jeghen alle quade humoren, ende om vrouwen te verlossene van quader dracht, ende omme te purgierne alle quade saken die men met water pugieren mach, neemt bremme (6), ende doese in stenen cruke of pot (7), ende doese onder die herde .ix. daghe, ende doet uwen pot vul van crude, ende stoppen wel vaste (8); ende naer die .ix. daghe suldire in vinden scoen water

(1) Hs. *al*.

(2) Naast dit recept staat in het handschrift *tweemaal* de bij rec 300 vermelde afbeelding van een oog.

(3) In het hs. *amplompen*-voluit.

(4) Hs. *wrauwendspenne*.

(5) In het hs. *en*, verbeterd uit *ee*: de *n* is bovenop de tweede *e* geschreven.

(6) Het is niet geheel duidelijk of het hs. heeft *brēma* of *brēme*: alleen dit laatste kan juist zijn.

(7) Hs. *po*.

(8) Hs. *waste*.

ende claer, ende dan doet in een scoen viole van glaese, ende orboret als ghi wilt ende nut.

370. Die met pinen orine maect, neemt de blaese van de gheeten ende barrense⁽¹⁾ te pulvre, ¶ ende drinct dat met wine of borne. Oec es goet die hersene van den hase, ende wrijfse te sticken, ende dan drinc met wine.

blz. 69.

371. Betonie es goet om orine te maken, ende es goet jeghen den steen.

372. Gherwe ghestampt met adicke, ende dat ghedronken, gheneest.

373. Dat die mensche niet mach maken orine, berrent die clauwen van den beer al te pulvre, ende minghet in des zieken dranc.

374. Dat de mensche niet mach maken orine, neemt persin van alexandre ende ertvelt, ende temperet in witten win; ende drinket smorghens ende savons. hi sal ghenesen.

375. Om orine te maken, neemt sop⁽²⁾ van der middelster scorsen van der wilghen, een eyscale vul, ende olie eenen lepel vul.

376. Jeghen dat bloet seken, neemt hersene van eenen hert, ende verberrense; ende drinct dat pulver met melke.

z(alve).

377. Daer men een beer slaet, men sal nemen de blaese al metter orinen, ende vanden smere,

(1) Hs. *barenc.*(2) Hs. *fop.*

ende doent in die blaese, ende laetent daer in een alf jaer, ende hanghet inden roec. dits goede salve (1) ende dorgaende jeghen alle quetse, sonder wonde.

378. Om haer huut [te] doen vallen, neemt een once operment, ende .ij. deel ongheblust calc; maect der af pulver ende tempert met water of met esin, dat also dicke si als honich. ende salvet daer mede de stede; dan laetet droghen ende derna (2) scuddet of.

379. Jeghen de ghelu ziechede, neemt rebaerbe, ghestampt ofte ghesneden, een af once, ende dat gheleit in weye van casen te weke, of in biere; ende dat ghedronken. ende daer naer so sal de sieke drinken aqua endivie (3) alle daghe .v. of .vj. werf, ende dat sap van rebarbe sal hi drinken savonts ende smorghens. probatum (4).

380. ¶ Jeghen de quade ghedane ende vulle-
vrouwe, neemt gherste om .vj. miten, ende siet die in scoen water ties so clieft. dan doese huut ende neemt dat sop, ende doeter in sofferaen van orten om .xij. miten, ende kalissiehout, ende .ij. noten musscaten, al te poedere deen metten anderen, ende siet dit toter heelt. dan doet af ende drinct dit nuchtens ende savens toot ghi ghenesen sijt. blz. 71.

381. Omme (5) mede te makene, neemt .22. stoepe borrens, ende laet dat werden up die sode. dan doet daerin .2. stoep lisseboens seems, ende laetet weder up die sode, ende dan salment wel

(1) Hs. *salve salve.*

(2) Hs. *d'na.*

(3) Hs. *odivie.*

(4) Hs. *perbatum* (met verkeerde afkorting *per-* voor *pro-*).

(5) Hs. *Omc.*

scumen. ende alst wel ghescumt es, dan doet daer in . 2 . stoep waeters, ende dan doet weder sieden ende scumet wel; ende giet noch . 2 . stope waters (1) : dan saelt sijn . 30 . stope. laet sieden up . 26 . stope, ende dan laetet hangen met clenen viere versieden noch up . 2 . stoepe; dan laet af : dan hebdi goeden meede van . j . groten (2) den (3) stoep.

382. Omme mede te makene, neemt . 22 . stoepe waters, ende doet derin (4) . 3 . vierendeel lisseboens (5) seems, alst (6) up de sode es, dan laetet sieden ende scumet (7) wel, ende dan doet daer in . 2 . stope waters ende scumet wel; doet daer in noch . 2 . stope waters ende scumet wel; dan saelt (8) wesen . 29 . β . ende laet sieden up . 26 . stoepe; ende laet noch . 2 . stope crempen; dan saelt wesen goeden mede van . 2 . inghelsen.

383. Omme mede te makene van . 2 . groten den stoep, of van . 12 . miten, so saldi u exempel nemen an den mede boven om te || meerderene (9) ende te minderene costelic of oncostelic, na dat ghine blz. 72 (10).

(1) Hs. *waters waters*.

(2) In het hs. voluit.

(3) Hs. *de*.

(4) Hs. *d'in*.

(5) Hs. *lisseboems*.

(6) Hs. *als*.

(7) Hier is in het hs. geknoeid : tusschen *u* en *e* staan er vier stokjes.

Oorspronkelijk stond er goed en wel *scumet*, doch naderhand is aan *-et* gekrast : van de *e* is nog een vierde recht stokje gemaakt, nadat het bovenste gedeelte van haar oog weggekrast was; gedeeltelijk met de overblijfselen der *t* is eene nieuwe *e* gemaakt, en eindelijk eene nieuwe *t* bijgeschreven. Het blijkt niet wat de bedoeling met al dit geknoei is geweest.

(8) Hs. *saet*.

(9) Hs. *meerdene*.

(10) Geheel onderaan, bij den rand van het papier, evenals op blz. 50, 51 en 66, leest men *bier*, wat zeker op rec. 384 en 385 slaat.

hebben wilt : altoes den seem te meerderene ende te minderne ende dat water derna (1), na dat wijst.

384. Omme bier, dat cranc es, beter te makene ende smakende naer herlantsbier (2), neemt poeder van bayen, poeder van jenivere, poeder van gaghelzade, ende poeder (3) van noten musscaten. doet int vat of in hu kanne; laet staen .j. nacht.

385. Om te maken goet bier, neemt gherste ende witte evene, na dat ghi brauwen wilt goet bier; ende wildi, doeter terwe in. metten andren doet malen, dan doet water in een ketel te viere ende doet hu meel vanden grane vorseit int water ende roert al omme. laet zieden toten .ij. deele terdendeel in, dan doet of ende laet coelen ghelijc bloet laeu. dan doet in hu vat; dan neemt goeden heve ende ondergyst, ende doet te gader. ende dan neemt van der selver werse ende tempert de heve ende den onderghist te gader ende roert wel over oep. dan doet in hu vat ende laet ligghen heffen; het sal boven huut (4) heffen ende werden goet bier ten derden daghe te drinken. ende weet dat ghi in hu werse oec moet [doen] allettel hoppen, ende ghaghel, ende broet, ende laet zieden al over oep, deen metten andren.

386. Lanc pepernagle, greine (5) de paradijs te gader ghepoedert ende in win ghedaen, maect goeden [dranc].

(1) Hs. *d'na.*

(2) Hs. *herlamsbier.*

(3) Hs. *gaghelzade poeder ende van noten m.*

(4) Hs. *huut* (zonder stip op het laaste stokje).

(5) Hs. *grieme.*

387. Doet in win (1) pulver van moras : het wert goeden aysin.

388. Roet win te maken van witten, maect poeder van moerbesien . ß . ð., ende bresil (2) . j . ð., ende scavet wel; ende stoet . j . ð. aluns ende laetet coeleren dor (3) een temsekin, sodat dbresil niet in en gaet; het verwet wel.

389. In den boschmede moetmen doen, als men beghint te zieden, poeder van lanc peper, van ghinghebeeregreine (4), ende noten musscaten, elc even vele, ghestampt te gader in een mortier ende ghe-daen inden ketel. ende men macht oec hanghen in de kanne of int vat metten mede in een... (5)

390. || Item jeghen dat roede merisoen, soe seldi nemen raapkine van blaederen, ghelijc der petercellen, ende overghietense met soeter melc; ende siendense, de melc, te nieuten al droech, ende dan doet daer eyderen op, alsoe ghise roeren wilt, ende laet recht stiven. ende alst ghestijft es, soe ghevet den mensche teten des smorghens ende des avens, . ij . ofte . iij . daghe lanc, ende si selen ghenesen (6) op een kort.

blz. 84.

391. Item waert dat zake, dat ghi voent enen

(1) Hs. *Doet in in win.*

(2) Hs. *besil.*

(3) In het hs. verbeterd uit *doer* : van de *e* is op onhandige wijze eene *r* gemaakt, en de *r* niet geheel uitgekrast.

(4) In het hs. staan de twee laatste letters van *greine* op natuur : daardoor is de inkt ineengeloopen; daarenboven staan de twee beenen der *n* zeer dicht op elkander, en is er geen stipje op de *i*, zoodat men licht *grene* zou lezen.

(5) De tekst wordt op de volgende bladzijde niet voortgezet : zie de beschrijving van het hs. in de inleiding.

(6) Hs. *ghenese.*

mensche die de pocken waren ingheslegghen, soe seldi nemen die self voerscreven raepkine, ende overghietense met goeden petau, oft met goeden anderen witten wijn, ende siedense alsoet voerscreven es, ende roerense met eyeren alsoet voerscreven es. ende ghevet den mensche teten .ij. ofte .iij. daghe lanc, des smorghens [ende] des avens; ende si selen ghenesen.

392. Item jeghen die roese int aensicht, die es ghelijc den besiecten lieden, soe seldi den mensche doen laten ter aderen op die hant die men heet die kruusadere, ende staet tusschen den duem (1) ende den voersten vingher, ende dat let van hant, aen bede die handen ghelijc. maer hier af soe en seldi (2) niet werken meer dan .ij. waerven des jaers, ende dat sal sijn in tekenen.

393. Ende waert dat sake, dat ghi buten dien .ij. tekenen wrocht, soe waerdi ghescepen den mensche sijn leven te korten; ende wanneer dat ghi (3) den mensche doet laten, soe merket (4) wel wanneer dat hi begint te bleken int aensicht ende wit wert: soe doet haestelijc ophouden, want men mach daer niet te veel laten, maer dit moeti || doen laten in bede die handen te gadere. Ende hier (5) af soe seldi werken in een teken dat komt na half mey, ende es gheheten gemeni. ende naer half ouste in een (6) teken

blz. 85.

(1) Hs. *duem*.

(2) Hs. *seldi* verbeterd uit *selde*: de *i* is boven op de *e* geschreven.

(3) Hs. *ghi* verbeterd uit *ghe*: ook hier is de *i* boven op de *e* geschreven.

(4) Hs. *merker*. Met veel goeden wil kan men de *r* voor eene slecht gemaakte *t* houden.

(5) Hs. *hier* zeer onhandig verbeterd uit *heir*: van de *i* is eene *e* gemaakt, terwijl de *e* (van *heir*) nagenoeg onveranderd is gebleven.

(6) Aan het oog der eerste *e* is in het hs. gekrast. Wellicht was het de bedoeling, de geheele *e* te schrappen.

es gheheten virgo; maer buten dien twee tekenen soe en werket niet daer af, ende dit (1) seldi doen . ij . uer (2) ofte . iij . ten lanxten, toet dat ghi siet dat hijs quite es.

394. Item jeghen den kancker in den mont, soe seldi nemen een goet deel weghebrede, ende stampense esticken ende vringhet uut met watere uute enen smeebacke. ende dit seldi stampen ende uutvringhen met versschen watere voerscreven, alsoe langhe als daer groen uutloeft. ende als daer niet meer groen uut en loeft, soe seldijt doen te viere, ende in den stoep waters soe seldi doen alluen (3), een hoendereney groet. ende (4) als ghijs hebt . iij . vierendeel (5), soe seldijt sieden op een vierendeel (5); ende alst ghesoden es, soe seldijt laten coelen. ende alst coel es, soe seldijt den mensche (6) doen in sinen mont houden alsoe langhe als hi mach; ende als hijt niet langher houden en mach, soe spuwt (7) uut, ende neem daer veersch (8) in. ende dit sal hi doen enen dach lanc, ofte . ij . daghe lanc, toot het es ghenesen. ende dat sal sijn op een kort.

395. Item waert dat sake, dat ghi voent enen

(1) Hs. *dit* verbeterd uit *det* : het oog der *e* is met inkt opgevuld, met een stipje er op, maar de omtrekken der oorspronkelijke letter zijn onaangetast gebleven.

(2) In het hs. is — of althans schijnt — het eerste been der *u* onder den regel verlengd te zijn ; dat zal wel toevallig wezen, want bij het maken van het streepje onder den regel is het eerste been der *u* niet weer overgedaan.

(3) Hs. *alluen*.

(4) Hs. *ende ende*.

(5) In het hs. voluit.

(6) Hs. *mesche*.

(7) Hs. *spwt*.

(8) In het hs. verbeterd uit *weersch* : het eerste been der *w* is doorgeschrapt.

man die sine kullen ghequest hadde, soe dat si gheswollen (1) waren, soe seldi nemen groete bonen, ende siedense soe seer soe dat ghise doer een steemijn doen muecht. ende als ghise doer een stemijn ghedaen hebt, soe seldi nemen alsoe vele verscher wijndroesenen, || [ende m]inghelet te gadere ende [doent] te viere toet dat wel [hee]t es. ende dan maect daer [ee]n plaester af, ende legghet [d]aer op, alsoe heet als hijt ghedoghen mach. ende als die plaester kout es, soe lecht daer een ander op, toet dat ontswollen es. ende het sal staphans ontswellen ende ghenesen.

blz. 86 (2).

396. Item jeghen die quade vorte levere, soe seldi nemen joffroumaerc, ende stampense onttwee. ende dan doet daer in droech triakele, ende minghet te gadere. ende dan soe seldi nemen goeden rinsschen wijn, een cleen ghelaseken vul (3), ende minghet te gadere. maer ghi selt nemen alsoe groet joffroumaerc ende triakele als een grote hookernote, ende doet in den wijn. ende dit seldi nutten . ix . (4) daghe lanc, ende u levere die sal ghesont werden.

397. Item waert dat sake dat (5) ghi voent een vrouwe die waer ziec omtrent haer wijffelecht, soe

(1) In het hs. is *gheswoollen* voorafgegaan door eene doorgeschrapte *g*.

(2) Van dit blad is een hoekje afgesneden, waardoor de tusschen rechthoekige haakjes geplaatste woorden of letters weggevallen zijn.

(3) Hs. *wol*.

(4) Hs. . *ix* . verbeterd uit iets als . *iv* . , door een haal aangebracht links aan de tweede letter, die eigenlijk geene *v* is, want het linker been komt niet met een krul boven den regel.

(5) In het hs. is *dat* voorafgegaan door eene doorgeschrapte *g* : de kopiist stond blijkbaar op het punt het woordje over te slaan.

seldi nemen celedoni ende nipte even vele, ende stampense onttwee ende naeiense in een lanc ront kussenneel, ende doent haer binden omtrent haer wijffelecheit, soe dat daer in si alsoet best mach, ende su sal ghenesen.

398. Item om gheswel sochte te doen sweren, soe seldi nemen most van enen swerten doren, ende tarwengrues (1), ende barghensmeer; ende maket in een pan (2) wel heet ende legghet daer op, alsoe (3) heet als sijt ghedoghen moghen. ende als die een kout es, soe lecht daer die ander op al heet. ende dit doet dicwils, ende het sal sochte sweren ende sochte uitbreken.

399. ¶ Om salve te makene jeghen drope, men sal nemen coperroet en vierendeel, vi [...] (4) sulefer, ende dit ghewreven (5) over een; men sal nemen . i . lib. barghinssmers, en doenter toe, ende hanghent in insil . ix . daghe lanc. ende tenden . ix . daghen sal ment uut doen, ende dan stampent in heenen mortier, ende daer toe ghedaen dat corricijf dat ic hu terst nomde, wel gheminghet over heen : dats gode salve jeghen alrande drope.

bls. 89.

400. Om te makene goede salve jeghen alrande wonde, suldi nemen popellierbotten niet (6) te clene no te (7) groet, ende doet in elken stoep botten . i . lib. meiscer boteren, ende siet over en so langhe, dat

(1) Hs. *tarwengrues*.

(2) In het hs. is *pan* voorafgegaan door eene doorgeschrapt *δ*.

(3) In het hs. *alsoe* verbeterd uit *alsoet*: de *t* is doorgeschrapt.

(4) De opgave van het gewicht is hier blijkbaar overgeslagen.

(5) Hs. *gheweven*.

(6) Hs. *met*.

(7) Hs. *note*.

groene es, ende sin scumen laet; dan so wringhet doer een clet. dat es goet in wonde.

401. Om te makene polioen te leghene (1) up een te broken let, nem popelioen .i. pinte, ende .i. pinte insins, ende dit sultu stampen te gadere. ende over .xx. daghe ganker toe en stamp over en ende wringhet (2) dor een cleet, ende doeter to (3) barghinsmeer, en meisbotre, en tarpentine (4) al even vele. en smeltet over een ende wringhet doer een cleet.

402. Om te make salve als maken (5) die sarasine, ende du maken wils salve fin die men heet di-
auteit (6), nem was van suver bien, en ars, en asin-
smeere.

403. Om te makene salve jeghen alrande quet-
singhe (7), ghij sult nemen nachscade ende en antvul
grofblaren, ende .i. antvul violetten, ende .i. ant-
vul eppen, ende .i. antvul sinickelen, ende stampent
al over een. ende nemt .i. vierendeel was, en pont
baerginssmout, ende siedent also langhe als waer-
moes. ende dan wringhent doer (8) .i. cleet.

(1) Hs. *polioente te leghene*. Het hs. is hier zeer onduidelijk : op het eerste gezicht staat er veeleer *policente* of *policena*, doch ook elders in dit gedeelte van het hs. is *te* zoo zonderling gemaakt, b. v. in *pinte*, dat in de volgende regels staat. Boven op de *e* van *le(ghene)* staat een grof, recht streepje. Wat daarmee bedoeld is, is niet duidelijk.

(2) Hs. *wringhet*.

(3) Hs. *wellicht te*.

(4) Hs. *carpentine*.

(5) Hs. *make*.

(6) Hs. *gheauteit*.

(7) Hs. *queftsine*.

(8) Het hs. is hier niet volkomen duidelijk; streng genomen staat er *o der*.

404. Om te makene salve popelioen, ghi sult nemen swininsmout (1), ende botten vanden popeliere, ende leggghen in [t]smout . viij . daghe lanc. ende dan suldi (2) nemen was, ende arpoeis, ende wieroc, ende olie van oliven, en malet den wieroec || ontwe ende dan smeltet te ghadere, ende duet doer en cleet.

blz. 90.

405. Om te make een plaster ten seren veden, ghi sult nemen olie van oliven, ende donderbare, ende tarwen bloume, en den doder van eenen eie, ende wijfsmelc (3), ende wrivet overen ende maechter af een plaster, ende lech daer up.

406. Om te makene droech treite, voeren suldi nemen wieroec, ende comin, ende tarpentine, ende galbanum (4), ende dit al ghestamp over en; ende was ende scapinroet smelt, ende olie van oliven; doet dat voerseide pulver daer in.

407. Om te makene treitdouken (5), ghi sult nemen wieroec ende comin al ghestamp; en nemt scapinroet, ende was, ende ars, ende olie van oliven, ende siedet te (6) ghadere. ende alst ghesoden es,

(1) Hs. *svi nin smout*.

(2) Hs. *sul di*, verbeterd uit *sal di*, doch de omtrekken der *a* zijn nog duidelijk zichtbaar.

(3) Hs. *wijf melc*.

(4) Hs. *galbanum galbanum*.

(5) Streng genomen staat er in het hs. *tritdouken*, evenwel zonder stip op de *i* (wat echter het geheele hs. door zeer gewoon is). Er schijnt echter ook eene poging gedaan te zijn om van de *i* eene *e* te maken, en het binnenste gedeelte van het oog der *e* te laten dienen voor *i*.

(6) In het hs. staat er eene enkele letter — om het zoo nu maar te noemen —, die men met veel goeden wil voor een *e* kan houden; onmiddellijk er vóór ziet men eene natuur, waar echter zoo goel als zeker geene *t* gestaan heeft.

so latet en lettel coelen; ende alst beghint te sturken, so nem douchke (1) en stekese daerin, ende drucse (2) ut ende latse colen ende stiven. so hebdi goede treitdouke (3).

408. Om te makene dorghinge (4) salve van goeden crude : omonde, papencrut, ontsrebbe, weghebrede, cossaude (5), senickelle, betonie, barginsmaut.

409. Om te makene goede salve jeghen dat mormael, nem en vierendeel ars, ende .j. virendeel pec, ende .i. virendeel olien van oliven, ende .i. virendeel scapensroets (6), ende smeltet ende wringhet (7) doer en clet.

410. || Aqua scapiosa, dat es water ghemaect van enen (8) crude scapiosa, ende en (9) ander, heten de mesters dievelsbete (10). het es sonderlinghe seere goet :

blz. 92.

(1) Hs. *donchke*.

(2) Hs. *drecse*.

(3) Er staat in het hs. eigenlijk niet *treit*, maar ook niet *creitdouke*. In dit gedeelte van het hs. is de *c* vaak van de *t* zoo goed als niet te onderscheiden, zoodat men naar believen het een of het ander kan lezen.

(4) Hs. *dorghine*.

(5) Hs. *coassaude coassaude* (de tweede maal streng genomen *coassaude*).

(6) Het is volstrekt niet duidelijk of het hs. heeft *scapens*- dan wel *scapins*-.

(7) Hs. *wri*.

(8) In het hs. verbeterd uit *enen* : de eerste *e* is uitgekrast; niet zoo goed echter, of men kan nog zien dat zij er gestaan heeft.

(9) In het hs. verbeterd uit *een* : het linker gedeelte der tweede *e* is uitgekrast, van het overblijvende heeft men het eerste been der *n* gemaakt.

(10) De *s* van *dievels*- is niet volkomen zeker. Na de *l* staat op eene natuur niets dan een recht streepje dat niet onmiddellijk verbonden is met een dwarsstreepje, waarschijnlijk het overblijfsel der uitgekraste letter (d. i. *f*?)

et dorhelt de ghelu hut. dit maect men aldus : nemt beede de crude even vele, ende machter af water; het (1) helt alle wonden (2) binnen (3) ende buten, ende comt ten ghaten (4) huut ghelopen. ende adde en meinsche en (5) apostome binnen, oft eneghe rudicheit oft scorfteit, oft verkauteit (6), droncke hijs . ix . morghenstonden nuchtren, die apostueme (7) ende alle rudicheit souden binnen . ix . daghen huutwartt slaen, ende hutbreken ende ghenesen. ende laghe en gheswel (8) tusschen vel ende vleschs, dronke hijs, et sloughe hute. ende adde en sine vede seer ende gheswollen (9), dronke hijs ende badene daer in, hi soude (10) ghenesen, so seer en mocht hi niet wesen, al ware (11) hi oec ontsteken.

411. Aqua verbena es sonderlinghe seere goet, want het ghenest stappans die hoeftswere (12) ende het benemt bloet pissen. het doet wel orine maken, ende help der leveren, en der longheren, ende der milten, en der nieren, van der oppilacien. et ghenest wonden binnen ende buten, ende apostemen (13)

(1) In het hs. staat de *t* van *het* op *ratuur* : *het* is waarschijnlijk verbeterd uit *helt*; de bovenste *helt* der uitgekaste *t* is nog vrij goed zichtbaar.

(2) Hs. *allen wonden*.

(3) Hs. *binen*.

(4) In het hs. staat de *g* van *ghaten* op *ratuur*.

(5) In het hs. verbeterd uit *ee* : van de tweede *e* is eene *n* gemaakt.

(6) Hs. *verhauteit*.

(7) Hs. *apostunie*.

(8) Hs. *ghesuel*.

(9) Hs. *ghesuollen*.

(10) In het hs. staan de woorden *ende badene daer in hi soude* boven op deze anderen die doorstreept zijn : *sloughe hute ende adde*.

(11) Hs. *wari*.

(12) Hs. *hoefstuere*.

(13) Hs. *apostnien*.

ende seer oghen. ende so doet oec kanker, festel, mormale, cheter, clieren, claporen, seer veden, den brant die verberrent es van watre oft van viere; ende het stelpt bloet commende ut allen den (1) steden van den lachame.

412 (2). Aqua betonie : nem betonie met den bloumen, ende macter af water. dit water, nuchteren ghedronken, behoet den mensche al den dach van dronkescap ende ghenest die oetswere (3) ende die maghe, ende ghenest van vervultheden. so doet oec alle die lede van den licame, ende in die oeghe ghedaen sujvertse ende coltse, ende droese, ende coeltse, suvertse (4) ende ghenestse. so doet oec wonden, oude ende nieuwe (5), binnen (6) ende buten, ende coelt alle manieren van eten cortse. blz. 93.

413. Aqua salvaria dat maect men aldus : nemt salge ende pollioen, ende stampet te gader, ende macter af water in en clocke. dit water verlinct ens leven, want en mensch en mochte niet sin so cout, dronke hijs met castorien ghesoden nuchtren, hi en soude verwarmen ende ghenesen.

414. Aqua salvie nuchtren ghedronken, verdrift die gheelusucht, de maselsucht, de lanchucht, ende alrande buchevel, al drope van rudicheit. et maect

(1) Hs. *de*.

(2) Boven dit recept staan een paar woorden, onverstaanbaar en gedeeltelijk onleesbaar : *gedr gof...ghe (r)*.

(3) Hs. *oetswere*.

(4) Deze herhaling van *ende coeltse suvertse* zal wel eene vergissing van den afschrijver zijn.

(5) Hs. *nieuw*.

(6) Hs. *binen*.

goet bloetvarwe int ansicte. die dit water alle daghe . ii . warf dronke, alle cortse souden van hem vlien, ende [hi] soude binnen twen (1) daghen ghenesen.

415. Aqua consolide majoris dat heet na die groete consoude, ende et sin metelievenen. nem die bloumen van den metelieven, di stamp ende maecter af water : et es goet, het helt wonden buten en binnen; so doet oec te broken benen, alrande ser lede, ende dat ansichte daer mede ghedweghen (2) ontdoet de huut ende verdrijft plecken ende sproeten en setre. so doet oec roede puste in taensichte ende in wat steden dat es.

416. Water van termentille, of cremorse (3), of groet duvelsbete : nemt de wortele ende de bladre ende de bloumen van termentillen, die stampt ontwe ende daer af maecht water. dit water . ix . daghe ghedronken ghenest dat witte ende dat brune ende dat roede op die oghe, ende oec den erbrant, ende verlicht den lachame van menegher sake, ende verclaert die sie boven allen watren. et stelpt dat roede minnesoen (4), ende ghenest den rede van allen daghe ende van anderen daghe, ende die quaerteinne, diet vier daghe dronke. so doet oec wonden (5) binnen ende buten : het comt ter wonden (5) ut || ghelopen ende doet also ghenesen. so doet oec kanker, ende tfestel, en mormael, en tseter, apostomen (6), ser borste, ser veden,

blz. 94.

(1) Hs. binnen . ij . twen daghen.

(2) Hs. ghedueghen.

(3) Hs. tremorse.

(4) In het hs. ziet men vóór *-esoen* niets dan acht rechte stokjes.

(5) In het hs. veeleer *wanden*.

(6) Hs. *apostonien*.

arketike die niet verhaut en es, en spene. et confortert di maghe ende sterc die levere, die burst, die niere, die condute van der orrinen van hare oplacien, ende verlicht recht den mensche van sire mesquame, ghelic enen mensce die verladen es ende hem en mensce te helpen comt.

417 (1). || Omme te ghenesen een hondtsbete, blz. 120.
neempt een ey ghestampt metter schale, ende daer inne thaer vanden honde gheminghelt met Canarye suycker, ende met tsop van gherruwe, mitgaders (2) met zalve van roosen ghestreken rontsom daert tghebeten ghat is, omme den brandt te vertrecken. ghoede medecijne.

(1) Verg. voor dit rec. de beschrijving van het handschrift in de
nleiding.

(2) In het hs. *mitg* gevolgd door het bekende afkortingsteeken.

(D)Esen (1) bouch sendde ypcras den keyser, in den welken es al de herte van medicinen, alsoe ypcras vernomen hevet van der nature van allen levenden dinghen : helpende ende derende dinghen tallen naturen, welke bekennet sijn hier te seneene ende ter medicinen van allen manieren van ziecheden ende van evelen ende van wonden, alsoe ghi wel sult moghen prouven. Elke dinc van menschen siecheden, ten (2) hovede of ten lechame, deen es hitte (3), dander droechede, terde verschede, tvierde vercouden. Bi der hitten sijn ontauden alle saken daer wi bi leven. Pf. 152 a.

Die been sijn droeghe, die gheven cracht den mensche pine te (4) doene. Die inhaderen sijn cout, die den mensche doen verademen. Ende dbloet es versch, dat voetd dleven. Bi den beenen ende bi den inaderen lopen die aderen, die welke breken (5) dbloet; ende dbloet breket dleven; ende dleven onthaut den lechame.

Nu siet hoe ghi devel sult bekennen; te vier partijen van den lechame salmen die ziekede verne-

(1) De rubricator heeft hier zijn werk niet verricht : de D is niet ingevuld.

(2) Hs. *den*.

(3) In het hs. *vóór hitte*, zwart doorstreept en onderstipt : *vte*.

(4) Hs. *de*.

(5) Hs. *breken*, voorafgegaan door *bred* met de onderste helft cener *e*; het geheel onderstipt.

men : an thovet, an den buuch, an de leveren,
an de blazen, die welke men sal aldus bekennen.
Die mensche es ghans, alse sine orine es al wit
smorghens betide vor etene, roet achter etene.
Orine vet ende donkere es goet (1). Orine ghefi-
guurt alse es verminghelt alse orine van enen esel,
betekent ziekede van den hovede curtelike comende.
Orine ghefiguurt ten vier daghen betekent dat die
mensche bekeert es. Orine den vierden dach wit
ende den anderen dach roet, dat betekint ghenesen.
Orine wit ende vet alse die guene die es van na-
turen verscheden, betekint den vierden dach corts
nakende. Orine die es bloeddachtech betekint dat
die blaze es ghequetst van enigher verschede van
bin||nen. Orine clene vleschachtich vet also alse ru... (2) P f. 152 b.
betekint siekede van lendinen. Die bloet pist son-
der evel, hem sijn die aderen ghescuert in de len-
dinen. Orine die scijnt (3) qualike riekene (4) bete-
kint die blase ghequetst. Orine bloedich ende ghe-
minghet met clenen stickelkinen van bloede, betekint
groot evel binnen den lechame ende sonderlanghe
in de blase. Orine die vallet bi dropelen ende boven
scumet alse appelver lanc, betekent langhe ziekede.
Orine daer boven vliet een clene ringhelkijn, bete-
kint langhe sucht ende langhe ziekede.

Nota
de mulieribus.

Orine van wiven die bleec es in den orinael,
claer alse .i. selver, ende twijf dicken spuwet, ende
hare ne lust niet eten, betekint dat soe draghet kint.
Orine van wiven wit ende swart (5) ende stinkende,

(1) Hs. *gret*.

(2) Tusschen *ru* en *betekint* is in het hs. eenige ruimte openge-
laten. Er is plaats voor drie, desnoods vier letters.

(3) Voor *scijnt* is een woord uitgekrast.

(4) Hs. *riekebe*.

(5) Hs. *suart*.

betekint groet vernoy in die lendinen ende in die matrice, vul (1) van ziekeden ende van evele van coude. Orine van wiven die boven scumet van bloede, ende es claer alse water, betekint vernoy van den hovede, ende betekint den lust van den slape ende van etene bi den ghezellen van der maghe hebben verloren. Orine van wiven die hevet vaerwe alse scurlinghe van ysere, heft soe den vierden dach curts, betekint dat soe sal sterven ten derden daghe (2). Orine van wiven die es ghevarwet ende swaer (3) alse loet, draeghet (4) soe kint, vullen (5) are matrice ende soe stinct in den orinael. Orine van wiven die den hoest hevet ende tmenisoen, die suelker es die orine ghevaerwet alse vlas, ende betekint dat dwijf niet mach werden ghesont (6).

Nota. Aldus suldi bekennen die ziekede van den mensche; ende alse ghise sult hebben bekent, dan suldi moeghen sien medicine daer jeghen. ende daer omme, dat de menschen sijn verscheden van manieren, jeghen elc evel vint men medicine.

Nota. Nu suldi beghinnen ant hovet ende daer na an dandere lede.

Nota capod. **418.** Jeghen vernoy van den hovede, ziet polion ende aysijn, ende doet in de neseghate, soe datse ghevoelen dien roeke. danne mac ene croene van den || polioene ghesoeden, ende wrijfter mede dat hoëvet. Pl. 152 .

(1) Hs. *wl.*

(2) Hs. *daghe* voorafgegaan door *da*, onderstipt.

(3) Hs. *suaer.*

(4) Hs. *draeghet* voorafgegaan door *da*, onderstipt.

(5) Hs. *wllen.*

(6) Hs. *Orine van wiven die suelker ende die den hoest hevet ende tmenisoen es die orine ghevaerwet alse vlas betekint dat enz.*

Nota capud.

419. Ten vernoye dat langhe ghedurt hevet, nem .i. hantvul (1) ruten ende .i. van orderen, ende .i. van lelyenbladen, ende barnoten; al dit siet te gader in watere ende in wine, ende daer mede salve thovet.

420. Item jeghen vernoy van den hoevede, nem rute ende venkel, ende zied wel in watere, ende dwater (2) mede toevet.

421. Item jeghen verruut van den hoevede, nem avroenesap met hoeneghe ende met aysile (3), ende drinct dicken nuchterne.

422. Item stamp rute met olien ende smerter mede den slaep.

423. Item stampe die galle van den (4) haze ende honech even vele te gader sere, soe dat scijnt van ere vaerwe; ende smeert thovet ende den slaep. alt vernoy van den hove de sal vergaen, want het es arde precieuse zalve.

424. Item polioen met siere bloeme stamp, ende drinct nuchterne met waermen watere, ende hout u van etene toeter noene iof over noene.

425. Item criflesaxele arde stamp met soute ende met honeghe, ende daer af .i. plaester gheleit op thovet helpt wel.

426. Item saelge ghestampet in wine ende met honeghe drinct in drien daeghen.

(1) Hs. *hantvul*.

(2) Hs. *dual*.

(3) Hs. *aysile* voorafgegaan door *asine*, onderstipt.

(4) Hs. *die*, de *i* onderstipt.

427. Item si dat sake dat u hoeft es inghevallen, dat u dinct een pit, ziet aggremonieblade met honeghe, ende maect .i. plaester ende legghet op thovet.

428. Item ziet wel celidonie in watere, ende daer wel in boeren uten watere; ende ziet dat (1) in .i. cleet, ende doet in enen bus ende smerter mede thovet, ende daer naer dwaet (2) thovet metten watere daer die celidonie was in ghedaen.

429. Ter swellinghen (3) van den hovede dat swellet (4), nem tvette van den hertshovede ende gherstijn mele, ertivelt ende morelle altegader; ende scert thovet van den saken ende lech dit plaester in ene noetscale ende hautse wel ant vier, ende lechse alsoe heet tes dat hi ghenesen (5) es.

430. Jeghen alle evele van den hovede, stamp rute wel, ende lechse wel in staerken aysine, ende smert thovet boven.

431. Item nem roede bete, ende stampse wel met den sape, ende smert thovet ende den slaep.

432. || Item nem moniebladen van hertvelde, ende stampse wel in aysine. ende met olien met sode bernede soute te pulvere (6) ende salveter mede thovet. P. 6. 152 d.

-
- (1) Hs. *dar.*
(2) Hs. *dwaet.*
(3) Hs. *suellinghen.*
(4) Hs. *swellet.*
(5) Hs. *ghensen.*
(6) Hs. *pl'w'e.*

433. Item nem betonie, vervaine, alsene, celidonie, plantayn, radec, rute, scrutse van vliederen, honech, achte peperscoren. stampse te gadere ende siet wel in wine, ende drinct alle daghe nuchterne; ende onthout u van etene toeter noene.

434. Item ten vernoye van den hovede, doet sceren thovet ende maect .i. plaester van comine, ende van masticke, van cattinensmere. ende siet betonie in stellen biere, drinct ende maect loeghe van betonien, ende dwaeter (1) mede thovet dicken.

435. Item nem venkel ende ledie, saelge, betonie, consaudre, rute, ende scert thovet. daer naer doet vlaen ene catte ende decket in den daghe met den velle. ende smorgins souden crude wesen ghesoden in stellen biere ende drinct (2) .v. daghe, nuchtens cout, navens heet. ende decket thovet daghes met den cruden.

436. Tallen ziekeden van den hovede, omme te beterne ene medicine : nem polioen, alscorie, ende temperse in watere van .x. wichte van enen allinghe. ende also ghi sijt int beteren, ghiet dat in de neseghate.

437. Item etet veld den bome ende stampet, ende tsap doc in de neseghate met fisiken. Item nem ene slecke ende slaet are thovet af heer soet weet. men sal vinden int thovet .i. steen, ende diene draeghet over hem ne sal nemmermee vernoy int hovet ebben.

(1) Hs. *duact*.

(2) Hs. *drinct* voorafgegaan door *dn*, onderstipt.

Nota fledersijn. **438.** Jeghen vernoy van den fledersine in al den lechame, drinct ermoyse ghesoden in wine.

Nota lesionem. **439.** Jeghen quetsinghe of jeghen tvledersijn in die borste, nem plantain, lantsailie, aggrimonie zuverlike ende elc al evel vele, ende scaervet cleene ende ziedet in goeden wine, tes die tweedeel (1) sijn ver||soden; dan perset wel. dcet in .i. cleet ende doeter toe een lettel honechs, ende verwallet weder te gader ende droeghet, ende savons drinct al heet. alsoe du macht ghedoeghen aet no dranc, wrijf gherewe te sticken ende drincse in lawen wine.

Pf. 153 a.

Nota fructum femine. **440.** Wijf die swaer (2) es, vleesscen hare die borste van melke, dat betekint cranke dracht. heft soe die borste hart, betekint ghanse dracht.

Nota caducum morbum. **441.** Jeghen evel : alsoe die mensche eerst werven viele (3), drinken sop van aneren, valerien semel; hi sal ewelike zijn ghenesen.

442. Item nem polioen van ascorien ende pulver van den wortele. alsoe die sieke vallet, lech vor sine nesegate galebrium, soe dat hiet ghevoelt die roke : hi sal staphans opstaen. dats gheprouvet.

Nota de fon pm (4). **443.** Alsoe .i. kint niet ne mach zughen van screiene, nem die middelste scortse van enen witten doerne, ende hang tghene ant kint.

(1) Hs. *tuedeel*.(2) Hs. *suaer*.(3) In het hs. staat *wisle* in margine, met verwijzing naar en in den tekst, waar verkeerdelijk *wille* staat, doch onderstipt.(4) *Zóó* staat het *duidelijk* in het hs. Wat de eerste afkorting moet beteekenen, weet ik niet; de tweede is misschien te emendeeren door te lezen *pui = parvi*.

444. Item nem hertijn maerch ende sal[ve] hem den slaep.

Nota
ghele secht.

445. Jeghen ghele weede, stamp celidonie ende drinct tsap .ix. daghe, elx daghes enen (1) tueghe.

Nota
conbussionem.

446. Jeghen die es verbernet, baerghijn smout nem ende smelt. ende alst es cout, soe minghet met den witten van eyeren, ende smere die daer mede; eyst van heten watere comen, of van ysere, of van viere, soe smeert nuchtens ende navens. ende decket met .i. clede.

447. Item nem witte van eyeren in .i. quaet cledekin, ende maecter of pulver ende legter op.

Nota
febres omnes.

448. Jeghen den curts : alse hi coemt, soe gaet in een warem bat, ende wachte dat hem dat enen niet ghevalle den watere. dan nem .i. hertsvel ende leggt op u hovet, ende danne doet u laten in beede u aerme.

449. Jeghen den couden curts, nem droepele van wivesmelc die zoeghet .i. knapelin kint, ende doetse in .ii. eyeren (2) muerew (3) gheso||den, ende supets .i. lettelt eer die curts coemt. P. L. 153 b.

450. Jeghen den derden dach curts, nem .iii. planten van plantayen, achter de scijnte van der zonne, ende sech .i. pater noster ende drinct alse ghi bevet.

(1) In het hs. verbeterd uit *ene* : met rossen inkt is eene *n* bijgeschreven, zeer waarschijnlijk van dezelfde hand.

(2) Hs. *eyen*.

(3) Hs. *mueren*.

451. Jeghen daghelixen (1) curts, eist man, nem bloet van den rechteren hore des esels; eist wijf, nem dbloet van den luchteren ende temperet met wine, ende drinct.

452. Jeghen den derden ende den daeghelixen, nem .i. lepel vul (2) opiaden de magna musa, ende waermoes van violetten.

453. Jeghen den vierden, nem sap van hartemesien (3), ziet ende maect laeu met olien, ende smerter mede uwen lechame.

454. Item siet .xx. hantvul (4) ruten in een suster van wine, dest es gheseten toete .iii. stopen; ende alsoe die curts coemt, ghevet hem drinken.

455. Item stamp maerch van den hase ende drinct.

456. Item maerch van den hert ghetimpert in waermen watere ghedronken.

457. Curts alsoe ypocras seghet. Jeghen quarteine, nem ghinghebere, candijt, diappendium, ende heet dicken, ende nem peper ende ghinghebere, ende maect te gader ende tempert in witten wine, ende drinct dicken.

458. Jeghen curts ende hitte van binnen, nem amaristam ende dwase (5), ende sietse wel in watere.

(1) Hs. *daghelixe*.

(2) Hs. *wl*.

(3) Hs. oorspronkelijk *harteme*. Naderhand *-sien* met rossen inkt bijgeschreven, evenals in rec. 445. Verg. de aantekening aldaar.

(4) Hs. *hantwl*.

(5) Hs. *duase*.

459. Item stamp wilde letuwe, ende wrinct ute tsap. ende siedet toten derden deele ende zihet doer .i. lijn cleet, ende drinct. dits sekerlike gheproevet.

460. Jeghen alle manieren van curtse, nem die herte van den hase ende berrense te pulvere, ende temperse met watere ende drincse.

Nota
ad dandum
corium.

461. Omme huut te doen wassene daert be- vlegghen es, nem vele eyeren ende sietse hart. ende nem die doderen ende roerse in .i. scerf toete dien datter olie coemt. ende salvetter mede die seere; ende het es oec goet jeghen lijf dat bescout es.

462. Die vreset van bladeren, neme doderen van eyeren al rou, doese scumen, || danne neme werc P l. 153 c. ende net daer in, ende bind daer op.

Nota
pinguedinem (1).

463. Die vette te (2) minderne ende den lechame te clenne al ware agorionen.

Nota ventum.

464. Die den wint hevet, drinke venkel lan- ghe tijt in mele; hi sal sijn te liverert.

Nota fructum.

465. Omme te bekenne dracht, nem twe (3) dropele of .iii. van harre melc, alsoe dat kint dra- ghet, ende druupse in watere. eist .i. knapelin, die melc sal staen alse .i. tarucoren; eist .i. meiskin, die melc sal boven vlieten ghespreedt.

466. Item melct hare melc in claeren watere; vloetse, so eist .i. knapelin; vloetse niet, soe eist .i. meiskin.

(1) Hs. *pinguedinem*.

(2) Hier tusschen *vette* en *te* in het hs. eene onderstipte *e*.

(3) Hs. *tue*.

467. Item roep twijf dat soe sijt; alse soe sal dan sitten, haut soe hare been metter rechter hant, .i. knapelin; haut soe met der luchter hant, .i. meiskin.

Nota ventrem. 468. Jeghen knauwinghe in den lechame, siet betonie in ghetinemele met berghinensmoute, ende ghevet hare drinken heet; het es gheprouvet.

Nota fructum. 469. Ware dat enighe vrucht doet ware in swives lechame, ende hare niet bet en mochte werden, dronke ysope met waermen borne, hare worde stappans bet.

Nota vermes. 470. Jeghen worme in den buuch ende de fike, stamp die groete netele ende plantayn, ende alsene, ende ghieter op barn, ende drinkes elx daghes .i. lepel vul (1). Ghine dorster gheen plantain toe doen, no alsene, ghine willet. dats gheproevet.

Nota torsioen. 471. Jeghen costnysien (2), siet hier medicine vraye: nem lijnsaet, ende ziet wel in watere; dan duwe uut dat water, ende siet lijnsaet wel ende smout in eue panne, ende danne ghevet hem tetene.

472. Item nem fulgurole van der olien ende dwaze (3), ende stampse wel met speke, ende nemt .i. henne ende farsseertse wel met dien dinghe, ende sietse wel in watere, ende .i. groet deel van

(1) Hs. *wl.*

(2) In het hs. boven *costnysien*, het woord *torsion*. Daarenboven staat de lezing *costnysien* niet vast. Duidelijk en zeker staat er *cost* en *sien*; wat er tusschen ligt, lijkt het meest op *ny*. Het is vooral de *y* die aan twijfel onderhevig is; men zou eerst eene *m* kunnen lezen, doch dan weet ik geen raad met het overblijvende schuine stokje, dat, grof beginnende, even onder den regel fijn eindigt — men denke aan een komma met een grove pen gemaakt. Eindelijk: *cost* en *nysien* staan wel heel dicht *bij*-, doch niet eigenlijk *aan*een.

(3) Hs. *duaze*.

den crude; ende also die henne es ghesoden, ziet dwater doer .i. cleet ende supets te maten. danne maect .i. comineide van comine wel dicke ende vet, ende temperse metten zelven sape, ende etet die henne metter cominede (1); ghi sult ghenesen sonder zwaerhede.

473. Jeghen tselve: nem omnen ende maect .i. gad int beste, ende settene op die cole verre nederwaert, tes hi si duerheet. dan nemtene (2) || ende Pf. 153 d.hauttene tenden hopen also heet also ghi moeghet ghedoghen ter navlen, ende legt .i. clene cleet daertuschen, dat ghi niet bescoud; ende legt enen andren ant tvier also deen es cout, dat ghi mueght nemen den anderen.

Nota vermes. 474. Drinct .i. voestere .i. worem die heet qualster, ende hare borst dan es swart (3) ende swellet (4), nem twitte van dine quade ende drinct daerna; also tkint zughet, sal die worem ute varen.

475. Ute te doene bouwrus ende andre worme, nem hertine perarcos, ende bernet te pulvere, ende drinct tpulver met muerewen eyeren. Of drinct smorghins donrebaert met wine. Item nem rute nuchterne. Item drinct nesmoede.

476. Jeghen wormen die duerghaten die planten, ende also si ghenaken der herten, doen si den mensche sterven. diese hevet, die herte swert (5) hem dicken; diere af wille ghenesen, vaste toeter

(1) Hs. *metter der cominede*.
 (2) Hs. *nemte*.
 (3) Hs. *suart*.
 (4) Hs. *swellet*.
 (5) Hs. *suert*.

vespertijt; dan ebbe ghereed taerwijnbroed, ghesneden met .i. lettel waters ende alsenen, ende doet wel heffen; ende alsoebroed es cout, soe maket sneden daer af, dat si sijn wel gheroest, dat si sijn besinghet. ende braetse al heet in enen nap vul (1) goeds roeds wijns, iof wits, ende laetse temperen; ende also hi hevet ghevast toeten avonde, so ete die soppen ende drinke den wijn. dit doe .iii. daeghe.

Nota torsioen. **477.** Die hevet torsioen daer na ommetrent die navele of de levere, nem die blade van wien-garde, van maluwen, van plantaine, ende evene. maelt ende maect .i. plaester ende legt op die stede.

Nota pectus. **478.** Jeghen vernoy van der borst ende jeghen reume, nem aloe, persijn, amelescouche, betonie, witte matere, paerdshoeve, elx even vele; ende stampt wel metten velle. dan wrinct wel dor .i. cleet ende doet in enen bos. ende also ghijt wilt nutten, soe nempt ysope ende sietse int water enen lepel vul (1). van diere medicine ende suker eet alsoe ghi gaet slapen.

Nota reuma. **479.** Jeghen reume ende ersenen te purgierne, nem primerole ende stampse wel. [nem] dane of tsap || ende doet in de neseghate ende rust u langhe. daer na keert u jeghen tvier, ende doet ene montvul (2) in uwen mont, ghi sult werpen reumen te wondere.

P f. 154 a.

Nota contra sitim. **480.** Die mensche die vele drinct, gheft hem drinken centorie met watere ghetimpert. het neemt den durst ende purgiert (3) die borst.

Nota pectus. **481.** Ten gheswelle (4) van der borst, maect

(1) Hs. *wl.*(2) Hs. *mont wt.*(3) Hs. *purgiet.*(4) Hs. *ghesuelle.*

pulment van senepe met borne. het helpt sere.

482. Ten vernoye van der borst, vander hoeste, vander herte, hoert hier goede medicine ende vraye. nem marroes, ysope, ende sietse wel in stellen biere ende versche botere, ende stampst wel (1) te gader. ende drinct elx daghes nuchterne. nemt .iii. baren ende sietse in wine ende in honeghe. ende drinct also ghi gaet slapen.

483. Te purgerne die borst, jeghen alle evele van der borst medicine gheprouvet : leest petenelen van den bussche enegue ende stampse wel. ende nemt bier also saen alst es ghedaen, ende minghet met den pulvere ende doet in enen nieuwen pot, ende graeftene onder die eerde, ende laetten daer .ix. daghe. daer na drinkets in een napkin smorghins cout ende navens heet. dit doet des (2) ghi sijt ghenesen.

Nota tussis. **484.** Dits vraye medicine ter hoeste ende ter ziekede van der longhere : nem saet van esschen ende van anise, ende minghet te gadere; ende daer toe honech, ende .i. groot deel wijns. ende siedet te gader des si sijn wel dicke, ende doet in enen bos ende eets nuchtens ende navens.

Nota pectus. **485.** Drie crude salmen nutten jeghen die borst : alsene, witte materne, ysope.

Nota pectus. **486.** Ter borst ende ter steffenen te claerne : nem dese .iii. dinghe te gader in wine, wel ghesoden toten dardendeele : clarie, ysope, rosolie, morovie, ende [stamp] te pulvere. dits gheproeft.

(1) Hs. *vel.*

(2) Hs. *d^o.*

Nota pectus. **487.** Jeghen quade borst of quade maghe, drinct ysope met wine ende met waermen watere met botren, savons achter etene. ghi sult ghenesen.

Nota anelimum. **488.** Jeghen stinckenden adem, nem || die wor- P. f. 154 b.
tele van flammine in onech ende in aysijl, ende minghet ende siet; ende nuttet alse ghi gaet slapen.

489. Item andren dranc, of ghine ebd : drinc polioen met aysile.

Nota mutum. **490.** Jeghen verloren spracke : die sine sprake heft verloren in ziekeden, neme aloen ende temperse in watere ende (1) ghietse in sinen mont.

491. Item neme die wortele van roeden netelen, ende sap van plantaine, ende morelle (2), ende doet hem drinken.

492. Item jeghen stommede die es comen van siekeden : nem polioen te sticken ghewreven .ii. nap vul (3) met lawen aysine, ende .i. lijn cleet, ende audent den sieken vor die nese ghate. hi sal staphans (4) spreken.

493. Jeghen acallen, tempere averone in wine, ende drincse.

494. Die slapende vertelt (5) dat hi wakende hevet ghesien, drinke .iiii. nachte cruut rosaet in wiatere (6) met myrren, ende drinke alun scanium met asyle of amacillam.

(1) Hs. *et*.

(2) Hs. *morele*.

(3) Hs. *wl*.

(4) Hs. *staphas*.

(5) Hs. *vertel*.

(6) In het hs. tusschen *in* en *wiatere* : *wine met wine*, zwart doorstreept.

Nota stomachum. **495.** Jeghen walghinghe : dien walgt van enechere spise, drinke centauream .iii. daghe met couden watere, of betonie met waermen ende met .i. lettel wijns, ende tsap van diosius drinke alse hi in die maghe iet quaets heft. Dits gheprouvede medicine, alsiet verstant.

Nota cor. **496.** Jeghen therteevel ende alle ziekeden van der herte, es goet pollioen met wine ende met honeghe ghedronken.

Nota ventrem. **497.** Die onsachte heft in den buuch, of in de maghe, of elre in sinen lechame, neme venekel ende ziet langhe in watere; ende drinke langhe, soe hi heetst (1) mach.

Nota vomitum. **498.** Jeghen spuwen, nem mente ende peper, ende siet in roden wine ende drinket.

499. Item nem gheruwe ghestampt met honeghe of met wine.

500. Item die spuwet, drinke valeriane ende gheruwe.

501. Item jeghen spuwen, dat die mensche niet ne mach onthauden sine spise, nem tweedeel van venkelsape ende van wine, ende terdendeel honech, ende siedet tuschen hier ende et es wel dicke. ende ghevet hem drinken navens ende nuchtens.

Nota vomitum(2). **502.** Jeghen dbloet spuwen, drinke saffine nuchterne, ghesoeden in wine.

(1) Hs. *heetst* verbeterd uit *celst* : de *h* is naderhand voorgevoegd, met een fijner pen, en met den haal boven op de eerste *e*.

(2) Hs. *vomt*.

Nota
provocationem
vomitus.

503. Omme [te] doen || spuwen, nem die scrutse P f. 154 e.
van der rute ende van den groeten noteboem, van den
vlieder, van verbena, ende doet af dusterste scrutse
ende nem de middelste of de naeste, ende stampse
wel ende siedse in wine (1), ende dan dect wel den
pot ende latene staen .i. nacht. sander daghes ghevet
hem drinken die wille spuwen : hi sal ghenoech
spuwen. ende alsoe hi nomee spuwen wille, soe ete
van roden kervele. Dat dit ghevalt dat coemt dicken
van coude van den lechame of van humueren. Siet
hier medicine daer jeghen : nemt aschen van de
velle van den serpente.

Nota unguis.

504. Jeghen naghelswere (2) ende jeghen zere
nagle die vallen : nem tarewe corne te sticken ghe-
wreven ende twitte van den eye, ende doet der op.
si sullen vallen.

Nota
contra pocken.

505. Jeghen die pocken, nem morelle ende
drincse; daer na baet. ghi sult ghenesen. ende als
beghinnen te wassene, nem sap van polioene ende
van reinevane enen nap vul (3), ende ghevet hem
drinken. ende oft es te staerch, soe temperet met
wine.

Nota
squinciam.

506. Jeghen quinancie : dese siekede (4) benemt
den mensche (5) sine tale ende doetene sterven in
derden daghe, help men niet hier jeghen. nem castainghe,
ende stampse in watere ende eetse.

(1) *In wine* staat in het hs. *in margine*, met verwijzingsteeken
naar en in den tekst.

(2) Hs. *-suere*.

(3) Hs. *wol*.

(4) Hs. *siekede*, de tweede *k* onderstipt.

(5) Hs. *msche*.

507. Item nem almarroch, dats mede, ende stampse zonder water, ende drinct tsap.

508. Item nem metelievebloemen ende stampse, ende drinct tsap, ende doet u laten in bede u aerne in die hoeftaderen even vele, soe dat ghi niet en quetst thoebet. nem heertbesiecruut met den bladen of met den wortele, ende drinct.

Nota cancre. **509.** Jeghen den canker (1) of alle evele in den mont, nem smout van glase, ende vert de spaine, of verdegrisse, ende caelmijn (2); ende breket te pulvere (3) ende temperet in borne. ende daer mede dwat (4) den mont ende devel, met .i. cledkine.

*Nota
quomodo
dormiant.*

510. Men doet .i. mensche slapen : nem de galle van den hase, ende ghevetse in biere of in mede te drinkene : hi sal slapen. ende alsi wille ontwaken, soe neemt aysijl ende ghietet hem in de neseghate of in doere : hi sal ontwaken.

511. Item die wille doen (5) doelen ende slapen, neme saet van jusquiami, dats beeldesae, ende atre-ment, ende tsaet van caerden ende dolke; ende maect te pulvere ende ghevet in heete spise. hi sal slapen.

512. Atrement maket moere, eist dat ment werpt in .i. lampte (6).

(1) *Canker* in het hs. voorafgegaan door *cra*, onderstipt.

(2) Boven dit woord staat in het hs., met rossen inkt, *copperroet*.

(3) Hs. *pl'u'e*.

(4) Hs. *duat*.

(5) Hs. *doen*.

(6) Heel dit rec. staat onder kol. 154 e, met verwijzingsteeken *in* en *naar* den tekst.

513. Item doen (1) doelen ende werden al dul : neme tsaet van morellen, ende gheft eten. hier jeghen remedie ende boete : nem venekel ende siet wel in wine, ende dat drinct. P. f. 154 d.

Nota capud. **514.** Te purgierne thoebet, nem violette, comomille, ysop, marovie, ende siet te ghadet in watere in enen pot, ende stoptene boven.

515. Jeghen swellinghe (2) vanden hoevede dat doet sweren (3) : nem hereini roet, ende dwaecht (4) in watere. nem gherstijn mele ende netelen, scert thovet ende nem die crude, ende lecht op thovet heet in ene huve.

516. Item jeghen tselve : ziet in biere matfellone, morelle, mente ende honech, ende drinct.

517. Item jeghen tselve : nem metelieve, ende brecse tuschen .ii. stene, ende bindt opt hevel met alle met den sape : het sal breken ende ghenesen.

518. Item drinct morelle, ontsrebbe in watere allene, arthemesia, betonie (5), brunette, ertbesiecrut, scalopendrium, venkel, bughum, agrimone, andria, pollondium, die middelste scurtse van den vliedere, fimo terre. dese crude salmen legghen ter sonnen ende siedense in watere ten derdendele, ende elx daghes drinken.

Nota vledersijn. **519.** Jeghen tvledersijn siet hier medicine vraie

-
- (1) Hs. *doe.*
 (2) Hs. *suellinghe.*
 (3) Hs. *sueren.*
 (4) Hs. *dwaecht.*
 (5) Hs. *betone.*

ende gheproeft. scrijft in percamente van ascrie (1) deze arison : communicantes et memoriam venerantes. ende daerna biechte hem die sieke van alle sinen sonden; ende danne singhe die pape .i. messe vander triniteit, ende doe setten .viii. stallichte of kersen op den outaer.

ota cerebrum. **520.** Die heft die hersenen verkeert, wrive senie, abrotanum (2), met wine ende met pepere ende met .i. lettelt honechs, ende drinct nuchtens ende navons.

521. Item die sijn ontkent van sinne, drinke .vii. daghe goet cruut abrotanum (3), saelie met wine ghestampt.

Nota vledersijn. **522.** Jeghen vledersijn, wrive netele wel ende leght daer u devel dert.

523. Salve precieuse tallen vledersine ende tallen vernoye. nem even vele van desen cruden : van den wortele van minder netele, nem waterkerse, catarena, van kervelen van den bladen, smere van den buccinen roete, wit was, ende pec, ende oude botere, ende honech, geminghet al te ghader. ende siet in ene panne, ende nuchtens scrive den sondach in den heersten stallicht ende (4) in den anderen den maendach ende alsoe voert, ende dan ontfa den lechame

(1) De lezing van het hs. staat hier niet volkomen vast : aan de linkerzijde der *f*, bovenaan, staat nl. een schuin kort streepje. Is daarmede wellicht een afkortingsteeken bedoeld? Ik denk het niet, daar overal elders de afkorting boven de *a* dicht bij de letter staat en boogvormig is, links grof beginnende, om rechts fijn te eindigen. In elk geval blijft het woord mij overigens duister.

(2) Hs. *abrotanum*.

(3) Hs. *abrotanū*, met boven de *t* het bekende afkortingsteeken voor *ur*.

(4) Hs. na *ende* volgt *de*, onderstipt.

ons heren; ende alse langhe alse || die messe gheduurt P. f. 155 a.
 si die brief op den outaer met den vorseiden ori-
 soene. na die messe neme alse vele stallichte alse
 hi wille, ende de dach diere in es ghescreven vaste al
 sijn leven alse in de vastene, ende emmermeer oude
 hem eerlike ende suver; ende doe den pape den
 brief den zieken (1) anden als hanghen ende hi draghe
 alse langhe alse hi levet.

Nota bladere. **524.** Die vreest te hebbene die bladeren, neme
 doederen van eyeren al rou ende doese scumen; dan
 neme werc ende netter mede, ende doeter op.

Nota ontsbete. **525.** Jeghen bete van onden, nem tsap van
 ruten ende doeter op.

Nota spenen. **526.** Jeghen spenen : doederen van eyeren ghe-
 roest sonder smout, toete dien datter smout comt
 van selven. ende tsmout doe in .i. cledekin, ende
 wrijft wel ende smere.

527. Item consoudebloeme gheroest op .i. teghele.

528. Item gruus in .i. cledekin in eeten watere
 ghedaen ende dwater (2) ute gheduwet, ende tsackel-
 kijng onder die spenen metten gruse (3).

529. Item wieroec in .i. scerf gheroest, ende
 der (4) over sitte warem.

530. Item hertshoren gheberrent (5) te pulvere

(1) Hs. *zielen*.
 (2) Hs. *duater*.
 (3) Hs. *metten den gruse*.
 (4) Hs. *d'*
 (5) Hs. *gheberent*.

ende onder die spene gheleit, ende doe hem smeren met olien.

531. Item wijschmente ghesoden (1) ende over den pot gheseten al heet.

532. Item overjarich ackermente salmen wriven op .i. teghele ende gloeiense; ende sitter over water. sap van vliedere ghedronken.

Nota
pressuram
parturientis.

533. Die onsachte hevet also hare kint gheboren wert, nutte venkelwater of canele, ende caneele, ende ghinghebeere, ende alsene.

Nota lancevel.

534. Jeghen tlanchevel bade in apien of in venkel toete over die stede die swert (2). ende daer na gruus, of evene, of comijn, in .i. sach ghesoden of gheroest, ende al warem daer op gheleit. ende smere hem met olien van oldeen, of ete zeduwaere, of esschesaet, ende segghe pater noster; of erre ghedoept in den heert, ghenut met den soute.

Nota milte.

535. Jeghen die milte, doe hem laten op de luchtere hant.

536. Item sap van donderbladen met mele ghetempert : een plaester der op.

537. Item hiegeghe werke der op ende hi swete (3).

538. Item sap van ruten met || onghesoutenre P. f. 155 b.
boteren, een cleet, ende der (4) op gheleit.

(1) *ghesoden* in het hs. verbeterd uit *ghosoden* : de *o* van *gho.* is onderstipt en eene *e* daar boven geschreven.

(2) Hs. *suert.*

(3) Hs. *suele.*

(4) Hs. *d'.*

539. Sap van ruten drinc jeghen venijn ende jeghen bete van venine (1).

Nota morsum. **540.** Die es ghebeten van .i. verwoedden hont, legghet tsap van der ruten op die wonde.

Nota iecur vel epatem. **541.** Jeghen de levere, .i. tumbe ghesneden ende den rugghe daer op gheleit, ende daer na .i. ander ende .i. derde.

542. Item wortele van venkele, ende pedeine van lande, ende hertstonghe : dese .iii. crude ghenut.

543. Item doe hem laten buten an sine hant.

Nota stomacum. **544.** Jeghen maghe : crop van vliedere, of scrutse, of besien van vliedere, of scrutse van ruten, of scrutse van den noteboem : dit ghestampet ende ghetempert met wine. hi sal spuwen.

545. Ende alsi nemmeer wille spuwen, ete van rouwer kervele, met rouwen weie of met anderen dranken ghenut.

Nota laxationem ventris. **546.** Jeghen vasten lechame : .iii. pinten borrens of .i. vierendeel van ere springhender (2) fonteine ghedronken, hi sal ebben merewen lechame.

Nota dentium dolorem. **547.** Jeghen tantswere (3) : wortel van drasenen, of sap van weghebreden, of tsap van asscaden, met aysile of met wine ghetempert. ende hout in den mont ende segghe sente janne ende sente apol-

(1) Dit rec. staat gedeeltelijk boven kol. 155 *b.* en gedeeltelijk *in margine*, met verwijzing *naor* en *in* den tekst.

(2) Hs. *springheder*.

(3) Hs. *tantsuere*.

lonien .i. pater noster elx daghes. of dese worde :
eugenius, stephanus, prothasius, sebastianus.

Nota. 548. Dadelsteen ghescavet in wine ende ghe-
dronken jeghen tbloet, .ii. stickelkine met cottoene
ghewonden met polliden, ende in atrement, ende
met alle int elc neseghat ghesteken.

549. Item ene penne met sinen bloede .ii. cru-
cen an de rechter side.

550. Item sap van ackermente met wine .iii.
dropele int ore.

551. Item .i. hantvul (1) comijns, ende venkel,
ende alsene, ende ghestijn stroe, te gader ghesoden
ende die hoeren over den pot al warem ghehouden
ende daermede ghesweet (2).

Nota loquelam. 552. Jeghen sprake : adec (3) met wine ghe-
dronken, of sap van crimel, dats van divelsbete.

Nota
contra scabiem. 553. Jeghen drope ende ghalen, nem sap van
gruse, tante, met wine ghetempert ende ghedronken.

554. Item esscheblade met aysile ghestampt
ende daerop gheleit.

Nota sode. 555. Jeghen de sode, nem broet gheroest ende
sout daer op (4).

556. Item arweten rou. Dueren sap van salien
daer op met wine ghesoden.

(1) Hs. *hantvol*.

(2) Hs. *ghesweet*.

(3) Hs. *alcc*.

(4) Naast dit recept staat *in margine* een verwijzingsteeken naar
de volgende aantekening, die zich onderaan de blz. bevindt : *Hic
exit primum opus quod ypocras misit cesari*.

Nota febres. **557.** Jeghen den derden dach curts, nem tsap van maternen, ende .iii. blade papencruuts, ende .iii. blade || weghebreden, ende die cole van der materne. ende dit stampt ende temperet ute met watere ende drinct .iii. daghe. P. f. 155 c.

Nota. **558.** Morelle draeghet swarte (1) besien ende ronde brede blade, ende soe es violent.

Nota 1. **559.** Scameneide purgiert den lechame nederwaert, specialeke vanden staerken. neemter (2) te ghader .i. scrupel (dats de ghewichte van .i. tornoisen penninc of lettel mee), bedienens soe es arde violent : soe mochte deeren van den live diere te vele name.

Nota 2. **560.** Elleborus, dats scamponie, ende purgiert melancolie nederwaert. ne waer men plegheter nu niet, omme dat soe es te staerc den mensche.

Nota 3. **561.** Ende realgar. dit sijn .iii. crude die werken. diere gheft de ghewichte van .iiii. groeten tornoisen, si selen werken al waert elc alleene bi hem; want si sijn zere violent.

Nota esulam. **562.** Esule purgiert fleume, ende soene es niet arde violent.

Nota. **563.** Die onder sijn hoeft leghet den bec van den acrne, hem droemt dat hi wille.

564. Men sal nemen quicselver ende doent in .i. aselnote, ende alsoe bindet an den luchteren arem van den wive : dat wijf ne mach gheen kint ontfaen.

(1) Hs. *suarte*.
(2) Hs. *neem f*.

Nota brioniam. **565.** Die wortele van brionien doet braken, ende saet van spuerien, ende saet van adereppen, ende monstaertsuet dese .iiii. te gader ofte die wortel van brionien allene.

Nota savinam. **566.** Savel doet wel (1) maken orinc, ende doet oec vrouwen ebben are purgatie.

567. Savel vele ghenut doet bloet pissen.

568. Een plaester van savele dat claert die huut.

Nota. **569.** .x. dragmen van savele, ende .vi. dragmen botren, ende .x. dragmen sukers, ghedronken met waermen watre, es goet jeghen die spenen (dat ghewichte van ere dragmen dat wegghet .iii. tornoise).

Nota. **570.** Te doene ebbene den curts : nem agrijp met yvette, ende pulver van scaelbiten, ende salvet uwen pols. ghi sult ghaen riden.

Nota. **571.** Jeghen die spenen die niet te broken sijn, nem sout, honech, water ende wijn, ende malrovie; ende siet ende make daer af .i. suppositorien, ende steket in sijn fundament.

Nota. **572.** Cassia fistula onsluut den lechame, ende hets goed jeghen den heeten curts; ende die in die storte heft swaredede (2), ontfa ditte in sine kele ende laet dan weder ute ghaen. zweren (3) sachten diere in staen.

(1) Hs. *wet.*

(2) Hs. *suaredede.*

(3) Hs. *zueren.*

Nota. **573.** Men sal den mushont sieden in olien van oliven, soe dat hi wert vertert. ende dan duwen dat duer .i. cleet: dit es salve jeghen die swaere (1) artentike ende jeghen crempende sel|nemen.

P. l. 155 d.

Nota. **574.** Nem .i. blat van hertstonghe over di: nemmermee ne machstu winnen kint.

Nota. **575.** Die galle van den ase maect donker oeghen claer.

Nota
quo nodo dor-
miant.

576. Die wille slapen ene stonde, nem apie de ghewichte van .i. inghelscen, ende saet van dragen ofte van mandragen, ende olie van rosenblade, van witten vulghen (2), ende siet ende gheft drinken. ende wiltunc doen waken, wrivene met aysile in sinen slaep; .i. plaester van desen dinghen ende wijtsmelc op den slaep, dit doet dat selve.

577. Item nem wit saet van macoppine, ende melc van vrouwen, ende witte van den eye; hier af mac .i. plaester ende bind op den slaep: dat doet wel slapen.

Nota. **578.** Die galle van der pertrisen gheweghen jeghen onech, claert die oeghen.

Nota. **579.** Smout van den hegher es goed tjeghen fledersijn, alse smout nieuwe es.

Nota. **580.** Des hasen longhine es goed op die oeghen gheleit.

Nota. **581.** Die an voet heft enech evel, soe es ghoet

(1) Hs. *swaere*.

(2) Hs. *walghen*.

der (1) op gheleid v..... (2) ghewreven. dat lib dat men vint (3) in sine maghe, het sluit den lechame. ende sine herte al versch ghehanghen an den als, doet den derden dach curts verghaen.

582. Item soe helpt denghenen die valt (4) van den evele.

583. Ende sine niere ghedroegt, es goet jeghen den steen ghepulvert te gader ende met waermen borne.

584. Sijn bloet ghedronken es goet.

Nota pectus. **585.** Nem dwitse wiroec dat men vint, ende dat wel ghepulvert, ende vrigene nieuwe was, ende onghesautene botere, ende elx even vele. dit doet in .i. vat (5) over tvier, ende daer na laetet coelen; ende alse ment wille orbueren, doet weder op tvier ende laet ontlaten, ende dan nem .i. scapijvel ende smerter wel (6) in dese dinghe, op die vleeschside, ende leght op die borst : het maecse arde sachte.

Nota dentes. **586.** Jeghen tantswere (7) ende tranende oeghen
Sal dit pulver sine macht toghen :
.i. plaester daeraf ghemaect met w^{ite}.

587. Ende jeghen die rueme : men salt auden in den mont .ii. sticken ende daer na eeten.

(1) Hs. *d'*.

(2) Hier is in het hs. eene witte spatie. Er is plaats voor 9 a
10 letters.

(3) Hs. *wint*.

(4) Hs. *wilt*.

(5) Hs. *wat* : het eerste been der *w* ondersipt.

(6) Hs. *vel*.

(7) Hs. *tantswere*.

Nota vulnera (1). **588.** Nem .i. stop wijns, ende sietene op .i. alve pinte, ende dan laet dat staen al dien nacht in de lucht. ende nem .i. onse bloets van draken, ende litaerge, salgemme, mastic, wieroec (2), myrre, weghebrede, buggle, cinickle, consauden, saxfrage, verbena, astrissie (3), pionie, paertshoeve, agremonie; ende stampet te gader ende temperet ute met den vorseiden (4) wine ghesoden. dit es goede salve ten wonden.

Nota. **589.** Nem .ii. pennewert (5) quicselvers, ende .iiii. penninc (6) aloe, ende .vi. penninc (6) olien [van] baien, ende stampet dit te gader ende wrivet in .i. mortier van metale; ende temperet die vorseide dinghe met olie [van] baien. ende daer mede salvet uwen (7) pols navens, alse ghi ghaet slapen. ende op den avont dat ghi des (8) salvet, niet drinken.

Nota. **590.** Dilsaet es goed jeghen den gravel, ghesoden ende ghedronken. Ende jeghen quade herse-
nen salment sieden ende kuwen, ende inswelghen (9).
ende dat (10) sop drinken, ende het verdriv[et].....

(1) Hs. *wln' a.*

(2) Hs. *vieroec.*

(3) Hs. *astrisseie*, met de eerste *e* van *-scie* onderstipt.

(4) In het hs. staat *den vorseiden* tusschen de regels, boven *met wine*.

(5) In het hs. is *pennewert* voorgesteld door eene bovenaan doorstreepte *d*, d. i. de afkorting voor *penninc* (*denarius*), gevolgd door *wert*.

(6) In het hs. alleen de afkorting voor *penninc*.

(7) Hs. *wuen*.

(8) Hs. *d^o*.

(9) Hs. *inswelghen*.

(10) Hier breekt het hs. af. Wat er verder nog volgt, staat onderaan het blad als reclame voor het volgende — thans ontbrekende — katern. Zie verder de beschrijving van het hs. in de inleiding.

591. Item dit selmen nemen teghen die pestilencie, des morghens na den middach ende des avonts als men ghegheten heeft, ende dit selmen aldus maken. Item neemt een hantvol kerlen van walsche noten, ende een hantvol wijnruut, ende een hantvol vighen, ende also veel mirre als drie haessenoten groot sijn; dese stotet te samen ende menghetse mit honich. V. L. f. 222 b.

592. Item medicijn teghen die pestilencie. In den eersten, als ghi voelt dat ghi onsteken sijt van die pestilencie, so latet eerst bi die stede daer ghijt voelt : ist onder die arme, so latet op die hant; ende dier ghelijc; wat tijt dattet si, het si goet laten of quaet laten, nae dat die medicijnmeester raet. Ende so neemt een hantvol hondrave (die heeft een ghelikenis mit popelbladen), ende also veel goutbloemen, ende vijf bladen hertstonghe; dese vier cruden selmen te samen stoten, ende cleynsense mit een half pinte rinsche wijn, die goet ende puer is, doer een doeck of doer een haer, ende gheeftet den ghenen die ontsteken is in een glas daer of te drincken die helft of al heel; ende hi sel bider gracen Gods ghesont werden, wantter veel boven in den lande mede ghesont ghewerden sijn.

593. || Item als ghi gaet totten ghenen die die pestilencie hebben, soe neemt wat sewaers twisschen u V. L. f. 223 a.

lippen ende u tanden, of after in u mont, ende als
ghi uutten huse (1) gaet, so spuetet uut.

(1) In het hs. wordt *huse* voorafgegaan door *gaet*, doch zwart
doorstreept.

